
**EFFECTEN VAN BEHANDELINGSPROGRAMMA'S VOOR
JEUGDIGEN MET ERNSTIGE GEDRAGSPROBLEMEN
IN RESIDENTIËLE SETTINGS
EINDRAPPORT**

Amsterdam, mei 2003

Prof. dr. J.D. van der Ploeg
Dr. E.M. Scholte

NEDERLANDS INSTITUUT VOOR PEDAGOGISCH EN PSYCHOLOGISCH ONDERZOEK
POSTBUS 57428 - 1070 AK AMSTERDAM

Inhoudsopgave

VOORWOORD SAMENVATTING

1	INLEIDING EN ONDERZOEKSOPZET	1
1.1	Probleemstelling	1
1.2	Theoretische uitgangspunten	2
1.3	Onderzoeksopzet	3
1.3.1	Algemeen	3
1.3.2	Selectie te onderzoeken programma's	4
1.3.3	Onderzoeksinstrumentarium	4
1.4	Effectbepaling	6
2	DE ONDERZOEKSPOPULATIE	9
2.1	Inleiding	9
2.2	Algemene kenmerken	9
2.3	Hulpverleningsgeschiedenis	10
2.4	Indruk en prognose	11
3	PROBLEEMKENMERKEN BIJ OPNAME	15
3.1	Opnameproblematiek in het algemeen	15
3.2	De belangrijkste probleemclusters toegelicht	16
3.3	Samenvatting	18
4	GEZINSPROBLEMATIEK	19
4.1	Algemeen	19
4.2	Aanvullende gegevens	21
4.3	Samenvatting	21
5	WERKWIJZE	23
5.1	Pedagogische doelstellingen	23
5.2	Methodiek	24
5.3	Behandelingsaccenten in de dagelijkse omgang	26
5.4	Inschakeling deskundigen	27
5.5	Behandelingsplanning	28
5.6	Samenvatting	29
6	HET ACTUELE GEDRAG	31
6.1	Inleiding	31
6.2	De CBCL-uitslagen	31
6.3	De uitslagen van de NPV-J	33
6.4	Uitkomsten Psychopathie-schaal	34
6.5	Samenvatting	35

7	ONDERLINGE SAMENHANGEN	37
	7.1 Inleiding	37
	7.2 De jeugdigen en hun problematiek	37
	7.3 De jeugdigen en de gestelde doelen	38
	7.4 De jeugdigen en de gekozen pedagogische middelen	39
	7.5 Opnameproblemen en doelstellingen	39
	7.6 Samenvatting	40
8	ONDERLINGE VERGELIJKINGEN VAN DE PROGRAMMA'S	41
	8.1 Inleiding	41
	8.2 Enkele algemene kenmerken	41
	8.3 Probleemkenmerken bij opname	42
	8.4 Doelen en werkwijze	43
	8.5 Huidige gedrags- en persoonlijkheidskenmerken	46
	8.6 Samenvatting	47
9	DE ONTWIKKELING TIJDENS HET VERBLIJF	51
	9.1 Inleiding	51
	9.2 Onderlinge relaties	51
	9.3 School, werk en vrije tijd	53
	9.4 Problematiek	54
	9.5 Methodiek	55
	9.6 Evaluatie van de ontwikkelingen	57
	9.7 Systematische samenhangen	59
	9.8 Samenvatting	60
10	EFFECTEN VAN DE HULPVERLENING	63
	10.1 Inleiding	63
	10.2 Onderzoeksgroep	63
	10.3 Instrumenten	64
	10.4 werkwijze	65
	10.5 Effecten volgens de hoofdschalen van de CBCL	67
	10.6 Effecten volgens de subschalen van de CBCL	69
	10.7 Effecten volgens de NPVJ	71
	10.8 Effecten volgens de psychopathie-lijst	73
	10.9 Systematische verbanden	74
	10.10 Samenvatting	74

11	HET VERTREK	77
	11.1 Inleiding	77
	11.2 Enkele biografische kenmerken	77
	11.3 Waarom en hoe vertrokken?	77
	11.4 Terugblik	78
	11.5 Algemene indruk en prognose	80
	11.6 Systematische verbanden	81
	11.7 Samenvatting	81
12	INTERVIEWS	83
	12.1 Inleiding	83
	12.2 Woonsituatie	83
	12.3 School/werksituatie	84
	12.4 Vrije tijd	85
	12.5 Sociale netwerk	87
	12.6 Problematiek	88
	12.7 Evaluatie door de jongeren	88
	12.8 Verschillen tussen blijvers en vertrekkers	89
	12.9 Verschillen tussen reguliere en voortijdige vertrekkers	90
	12.10 Samenvatting	90
13	SAMENVATTING EFFECTBEVINDINGEN	93
	13.1 Inleiding	93
	13.2 Effecten volgens de groepsleiding	93
	13.3 Effecten volgens gestandaardiseerde instrumenten	94
	13.4 Effecten volgens de jeugdigen	96
	13.5 Vertrokken jeugdigen	97
	13.6 Samenvattende typering van de programma's	98
14	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	103
	14.1 Inleiding	103
	14.2 'Overall' effect van alle programma's gezamenlijk	103
	14.3 'Overall' effect van individuele programma's	104
	14.4 Effecten en behandelingsmethodiek	105
	14.5 Effecten van specifieke programma's	107
	14.6 De reikwijdte van het effect	108
	14.7 Programmadefinitie	108
	14.8 Diagnostiek en indicatiestelling	110
	14.9 Gebruik van instrumenten in de regulatieve cyclus	110
	14.10 Het meervoudig risicomodel	111
	14.11 Tot slot: de belangrijkste conclusies en aanbevelingen	112
	LITERATUUR	117
	BIJLAGE 1	119
	BIJLAGE 2	121

Voorwoord

Dit rapport bevat het verslag van een onderzoek waarin de effecten van negen behandelingsprogramma's centraal staan. Het onderzoek is uitgevoerd door prof.dr. J.D. van der Ploeg en dr. E.M. Scholte van het NIPPO (Nederlands Instituut voor Pedagogisch en Psychologisch Onderzoek). Dit onderzoek vormt een onderdeel van het onderzoeksprogramma rond jeugd en sociale desintegratie dat de Stichting Jeuginformatie Nederland (SJN) tussen 1998 en 2002 heeft aangestuurd. SJN deed dat op grond van adviezen van het Programmeringscollege Onderzoek Jeugd (PCOJ). Voor de uitvoering van dit programma verleende het ministerie van VWS subsidie.

In het genoemde onderzoeksprogramma wijst SJN/PCOJ op de invloed van maatschappelijke ontwikkelingen als secularisering, individualisering en schaalvergroting op de sociale cohesie. Oude verbanden verdwijnen, nieuwe verbintenissen zijn minder dwingend en daardoor is de samenhang in de samenleving losser geworden. De vrijheid die dit voor het individu oplevert, kan echter makkelijk tot vrijblijvendheid en onverschilligheid leiden. Deze ontwikkelingen en de gevolgen daarvan zijn de afgelopen jaren alomtgeensignaleerd, onder meer door de Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO). In zijn onderzoeksprogramma heeft SJN/PCOJ de vraag opgeworpen welke invloed deze ontwikkelingen hebben op het ingroeien van jeugdigen in de samenleving, ofwel: op hun sociale integratie. Vormen deze een mogelijke bedreiging voor kinderen en jongeren? En hoe moet de samenleving daar dan mee omgaan?

Voor een nadere invulling van het onderzoeksprogramma heeft SJN/PCOJ twee voorstudies¹ laten doen. Beke, Ferwerda en Van der Ploeg doen een aantal suggesties voor concrete onderzoeken. Een daarvan betreft follow-up onderzoek bij jeugdigen die met jeugdzorg in aanraking komen om aldus de effecten van interventies te bepalen. Deze suggestie heeft SJN/PCOJ overgenomen en het voorliggende rapport is daarvan het resultaat.

In een eerder verschenen rapport hebben Van der Ploeg en Scholte de interventievormen geïnventariseerd die de laatste jaren in gebruik zijn genomen voor de meest problematische groep jeugdigen². In vervolg hierop hebben zij nu gekeken welk effect deze interventies sorteren. Het belang van dit onderzoek kan niet genoeg benadrukt worden: hier is voor het eerst aan de hand van duidelijke en objectieve criteria vastgesteld wat het effect is van de belangrijkste methodieken die de residentiële jeugdzorg op dit moment gebruikt. Om organisatorische en budgettaire redenen heeft het onderzoek zich over een beperkte periode uitgestrekt: de onderzoekers hebben gegevens verzameld op drie meetmomenten, met telkens een half jaar daartussen. Dit rapport doet dan ook geen uitspraken over effecten op langere termijn.

Dit onderzoek vergroot het inzicht in de doeltreffendheid van een aantal interventies, en dat is van groot belang voor praktijk en beleid op het gebied van de jeugdzorg. Indirect is het ook een verdienste van dit rapport dat het duidelijk doet uitkomen hoe weinig we eigenlijk nog weten over de effecten van jeugdzorg en hoeveel er nog gedaan moet worden: aan onderzoek, aan ontwikkeling en aan verbetering van de kwaliteit.

Het onderzoek is begeleid door een commissie onder voorzitterschap van drs. F.J. Kauffman (PCOJ) en verder bestaande uit drs. H. Kok (zelfstandig adviseur), prof.dr. N.W. Slot (Vrije Universiteit/PI Research), drs. G. van den Berg (NIZW), drs. J.A.M.A. Venmans (Stichting O.G. Heldring) en prof. dr. Tj. Zandberg (Rijksuniversiteit Groningen). Ik dank hen daarvoor.

Peter Lankhorst,
Voorzitter Programmeringscollege Onderzoek Jeugd

¹ Beke, B., H. Ferwerda en J.D. van der Ploeg (1999). *Laat de tijd niet door de vingers glippen. Een analyse van huidige en toekomstige risicogroepen onder de jeugd*. Utrecht: SJN.

Dieleman, A. (2000). *Als de toekomst wacht... Over individualisering, vertrouwen en sociale integratie van jongeren in West-Europa*. Assen: Van Gorcum.

² Ploeg, J.D. van der en E.M. Scholte (2000). *Interventies bij zeer problematische jeugdigen*. Utrecht: SJN

SAMENVATTING

In dit onderzoek zijn 9 verschillende residentiële programma's onderzocht op hun effecten. Er werden daartoe 3 metingen verricht: bij opname, na 6 maanden en nog weer 6 maanden later. Aan het onderzoek namen 150 jeugdigen deel.

De onderzoekspopulatie bestaat voor ruim een vijfde uit meisjes en voor bijna vier vijfde uit jongens. De jeugdigen zijn gemiddeld 15 jaar oud. De meeste jeugdigen hebben een Nederlandse achtergrond (57%); het aantal allochtone jeugdigen is kleiner (43%).

Voor het bepalen van de psychosociale ontwikkeling van de jeugdigen en het effect werden de volgende gestandaardiseerde maten gehanteerd:

- . de Child Behavior Checklist (CBCL)
- . de Nederlandse Persoonlijkheidsvragenlijst voor jeugdigen (NPVJ)
- . de Psychopathie-schaal.

Daarnaast werd gekeken naar het oordeel van de groepsleiding en van de jeugdigen zelf.

De onderzochte programma's waren stuk voor stuk bedoeld voor jeugdigen met ernstige gedrags-, emotionele en psychosociale problemen.

Bij inventarisatie van de opnameproblematiek blijkt dat ook het geval. Bij opname is sprake van veel problematiek; veel meer dan bij een doorsnee populatie van een behandelingstehuis. Vooral gedragsproblemen, psychische problemen, school/leerproblemen en persoonlijkheidsproblemen domineren sterk. De jeugdigen zijn afkomstig uit problematische gezinnen waarin overwegend pedagogische onmacht, affectieve verwaarlozing en relationele problemen aan de orde zijn.

Kort na opname heeft de groepsleiding de jeugdigen beoordeeld via de CBCL en de Psychopathie-schaal.

De eerste vragenlijst brengt aan het licht dat 65% van de jeugdigen in hoge mate blijk geeft van geëxternaliseerd probleemgedrag (vooral delinquent en agressief gedrag) en dat bijna de helft (49%) in sterke mate geïnternaliseerde problematiek te zien geeft (vooral teruggetrokken gedrag).

De tweede vragenlijst levert op dat er bij 13% van de jeugdigen indicaties van een psychopatische persoonlijkheidsstructuur aanwezig zijn.

De jeugdigen zelf vulden de NPVJ in. Dit instrument geeft een beeld van zes verschillende persoonlijkheidsaspecten. De meeste jeugdigen (81%) zien zichzelf nadrukkelijk als recalcitrant, terwijl 66% aangeeft zich sociaal inadequaar te gedragen en 60% blijk geeft van wantrouwen en insufficiëntiegevoelens.

Omdat we hier hebben gewerkt met gestandaardiseerde meetinstrumenten was het mogelijk een onderscheid te maken in klinische scores (zodanig hoge scores dat professionele hulp dringend is gewenst), grensscores en niet-klinische scores. De door ons hier genoemde percentages hebben betrekking op het aantal jeugdigen met een klinische score.

In het werken met de jeugdigen krijgen de volgende drie basisdoelen de meeste nadruk:

- . het scheppen van een klimaat van basisveiligheid
- . het versterken van de persoonlijkheid
- . het bijbrengen van sociale vaardigheden.

In de voorgenomen pedagogische aanpak ligt de meeste nadruk op het regelen, ordenen en structureren.

Het gezin wordt niet tot nauwelijks bij de behandeling betrokken.

De ontwikkeling van de jeugdigen tijdens het verblijf in één van de programma's is zowel na 6 als na 12 maanden in kaart gebracht. We beschikken voor deze metingen over de gegevens van 108 jeugdigen. Van de overige jeugdigen ontbreken de gegevens omdat zij voortijdig uitvielen of omdat de instellingen de toegezegde gegevens niet aanleverden.

Het blijkt dat tijdens het verblijf twee derde tot drie kwart van de jeugdigen positieve relaties heeft met zowel de groepsleiding als met de groepsgenoten. Verder geeft drie kwart van de jeugdigen geen grote problemen te zien en houden de meeste jeugdigen zich aan de gestelde regels. Het beeld dat na 6 maanden wordt verkregen verandert de daarop volgende 6 maanden niet of nauwelijks.

De groepsleiding oordeelt dan ook dat bij 50% van de jeugdigen een duidelijke vooruitgang kan worden vastgesteld en dat bij 37% sprake is van enige vooruitgang. Bij de resterende 13% is stilstand of achteruitgang geconstateerd.

De jeugdigen die zich volgens de leiding minder positief ontwikkelen zijn vooral jeugdigen die zich niet houden aan de regels, problemen hebben met hun groepsleiding en groepsgenoten, deelnemen aan vechtpartijen en van verlof te laat terug keren.

Ook aan de hand van de drie gestandaardiseerde meetinstrumenten zijn we nagegaan of er vooruitgang is geboekt. Wij spreken van vooruitgang als er sprake is van een overgang van het klinische naar het niet-klinische gebied. Omgekeerd spreken we van achteruitgang als de scores een overgang aangeven van het niet-klinische naar het klinische gebied. Van 116 jeugdigen zijn deze gestandaardiseerde gegevens bekend.

De CBCL geeft aan dat 22% van de jeugdigen vooruit is gegaan en dat 14% achteruit is gegaan. De rest (64%) is gelijk gebleven.

De NPVJ levert vergelijkbare resultaten op. Ons hier beperkend tot de belangrijkste problematiek ('recalcitrantie') dan blijkt dat 26% vooruit is gegaan, dat 15% achteruitgang boekte en dat de rest (59%) gelijk is gebleven.

Voor de Psychopathie-schaal geldt dat 33% vooruitgang boekte, dat 30% achteruit ging en dat 37% gelijk bleef.

De jeugdigen die zich minder positief ontwikkelden hadden vooral negatieve relaties in de groep met de leiding en de groepsgenoten. Zij werden ook minder systematisch geëvalueerd.

Bij 57 jeugdigen werden interviews afgenomen. Van hen bevonden zich nog 23 jeugdigen in het tehuis (programma) en verbleven er 34 inmiddels elders (vooral bij de ouders). Een kwart

van de jeugdigen vindt dat de geboden hulp 'heel goed' heeft geholpen, terwijl een derde spreekt van 'goed'. Naast deze 58%, vindt 20% dat de geboden hulp (erg) slecht is uitgepakt en bevindt 23% zich tussen goed en slecht in. Tussen jeugdigen die nog in het programma verblijven en jeugdigen die inmiddels zijn vertrokken bleken nauwelijks verschillen te bestaan. Wel blijkt dat de vertrokken jeugdigen evident meer problemen hebben met hun vrije tijdsbesteding.

Gedurende het onderzoeksjaar blijken 52 jeugdigen het programma (de instelling) te hebben verlaten. Bij 45% van hen was sprake van een afronding van de behandeling. Bijna een kwart (24%) werd echter overgeplaatst omdat de jeugdige elders beter op z'n plaats is. Van 13% werd opgemerkt dat de jeugdige is weggelopen en niet meer wilde meewerken. De resterende 18% is eveneens voortijdig uitgevallen (niet te handhaven, behandeling sloeg niet aan e.a.).

Het onderzoek leidt tot onder meer de volgende conclusies.

In de eerste plaats blijkt dat het oordeel van de groepsleiding en de jeugdigen zelf over de geboekte vooruitgang aanzienlijk positiever is dan de scores die de gestandaardiseerde meetinstrumenten aangeven. Dit onderstreept nog eens het belang om in de jeugdzorg niet alleen te werken met subjectieve oordelen, maar ook gebruik te maken van meer objectieve meetinstrumenten; niet alleen om te constateren of er vooruitgang is geboekt, maar ook bij de diagnose- en indicatiestelling.

Ten tweede blijkt meer dan de helft van de jeugdigen voortijdig het programma te verlaten. Slechts met 45% van de jeugdigen kon de behandeling volgens plan worden afgerond. Voor de rest kon dat om uiteenlopende redenen niet. Dit bevestigt nogmaals het belang van een goede diagnostiek en indicatiestelling. Het aantal voortijdig vertrokken jeugdigen komt overeen met het aantal dat als sinds jaar en dag wordt gevonden en lijkt daarmee een hardnekkige constante in de residentiële jeugdzorg te zijn.

Ten derde is weliswaar geconstateerd dat er overall aantoonbaar vooruitgang is geboekt (zij het in bescheiden mate) maar wanneer we inzoomen op elk van de onderzochte programma's dan blijken er duidelijke verschillen te bestaan. Niet alleen verschillen de programma's van elkaar qua doelgroep en werkwijze, maar ook qua effecten. Zo boekt het ene programma meer succes bij agressief gedrag en een ander meer bij emotionele problemen. Kortom de verschillende programma's blijken op verschillende onderdelen van het gedrag en de persoonlijkheid meer en minder effecten te hebben bij uiteenlopende populaties. Het onderzoek laat zien hoe de programma's op grond van de geconstateerde bevindingen hun programma's effectiever kunnen maken door gericht bepaalde wijzigingen aan te brengen in hun doelgroepen en werkwijzen. De programma's zijn vooralsnog tamelijk weinig specifiek in het samenstellen van hun doelgroep en in het specificeren van hun werkwijze.

In de vierde plaats stellen we vast dat opvallend weinig gezinnen in de behandeling worden betrokken. Deze bevinding verdient extra aandacht omdat bij het verlaten van het programma

blijkt dat de meeste jeugdigen naar huis gaan, terwijl men bij opname voor nog geen kwart van de jeugdigen inschat dat ze naar huis terug zullen keren. In dit verband wijzen we ook op onze eerste conclusie.

1.1 Probleemstelling

Het voorliggende onderzoek (eerder verschenen twee tussenrapportages in 2001 en 2002) beoogt inzicht te verwerven in de mate waarin verschillende residentiële hulpverleningsprogramma's positieve effecten sorteren bij jeugdigen met sterk problematisch gedrag. Het gaat hier om jeugdigen die gedesintegreerd (dreigen te) raken binnen onze samenleving omdat zij de positieve invloeden missen van belangrijke socialiserende instituties zoals het gezin, de school, de vrije tijd en het werk. Op basis van een eerder inventariserend onderzoek naar residentiële interventies bestemd voor zeer problematische jeugdigen (Van der Ploeg & Scholte, 2000) bleek onder meer dat

- a. de jeugdigen opgroeiden in gezinnen met veel affectieve verwaarlozing, relatieproblemen en pedagogische onmacht,
- b. de helft van de jeugdigen een vorm van Speciaal Onderwijs bezocht,
- c. meer dan de helft van de schoolgaande jeugd met motivatie- en concentratieproblemen kampte en overhoop lag met hun medeleerlingen en leerkrachten,
- d. bijna de helft van de jeugdigen zich niet kon vermaken in z'n vrije tijd
- e. bijna een derde van de jeugdigen delinquente vrienden had,
- f. een even groot percentage géén vrienden had
- g. vrijwel alle jeugdigen ernstige, storende gedragsproblemen gaven
- h. meer dan drie kwart kampte met problemen van intrapsychische aard.

Ook de socialiserende invloed van zogenaamd secundair opererende instituties zoals de jeugdzorg bleek dikwijls niet effectief. Dat valt af te leiden uit de hulpverleningsgeschiedenis van deze jeugdigen: zonder voldoende succes verbleef 40% eerder in een tehuis en ontving 80% eerder ambulante hulp.

De vraag of de eerder geïnventariseerde programma's daarin een bijdrage leveren en, zo ja, hoe groot die bijdrage is, kon helaas niet worden beantwoord omdat nader effectonderzoek ontbrak.

Het hier gepresenteerde onderzoek wil in deze lacune voorzien. Daartoe zijn een aantal van de meest veelbelovende residentiële programma's uit het eerdere onderzoek (Van der Ploeg &

Scholte, 2000) in het voorliggende onderzoek betrokken en onderzocht op hun effectiviteit.

De vraag naar de effecten van de onderscheiden programma's valt uiteen in de volgende deelvragen:

1. Welke jeugdigen (met welke problemen) worden in de verschillende programma's behandeld?
2. Welke doelen worden in de onderscheiden programma's nagestreefd: wat wil men veranderen/bereiken?
3. Hoe verloopt de ontwikkeling van de jeugdigen tijdens en na het residentiële verblijf?
4. Welke jeugdigen (met welke problemen) reageren positief op het programma (ontwikkelen zich gunstig).
5. Welke jeugdigen (met welke problemen) vallen tussentijds uit en waar gaan zij heen?
6. In welke mate worden de beoogde doelgroepen ook inderdaad bereikt en de gestelde doelen gehaald?
7. Wat zijn de meer en minder werkzame bestanddelen in de verschillende programma's?
8. Hoe succesvol zijn de onderscheiden programma's in onder meer het bevorderen van de herintegratie van de jeugdigen in de samenleving?

1.2 Theoretische uitgangspunten

Voor het bepalen van kenmerken van probleemjeugdigen en hun gezinnen zijn in de loop der tijd verscheidene instrumenten ontwikkeld. Dat geldt ook voor het vaststellen van de doelen, middelen en effecten. Bij de keuze van ons instrumentarium hebben wij ons laten leiden door de volgende twee modellen: het meervoudig risicomodel (Scholte, 1993, Van der Ploeg, 1997) en het model van de sociale participatie (SJM, 1999). We lichten elk van de modellen kort toe.

Het meervoudig risicomodel

Dit model gaat uit van de veronderstelling dat het gedrag van jeugdigen de resultante is van een aantal risicogebieden. Zo wordt de ontwikkeling van emotionele, gedrags- en persoonlijkheidsproblematiek in verband gebracht met risicofactoren in het primaire milieu (gezin), het secundaire milieu (school) en het tertiaire leefmilieu (vrije tijd).

Aan de zijde van de jeugdige worden de volgende ontwikkelingsrisico's onderscheiden:

- . geëxternaliseerde gedragingen zoals agressie, overbeweeglijkheid en anti-sociaal gedrag
 - . geïnternaliseerde problemen zoals angst, sociale angst en depressie
 - . persoonlijkheidsaspecten zoals een negatief zelfbeeld en onvoldoende zelfcontrole.
-

In het gezin worden onder meer de volgende risicofactoren in beeld gebracht: onderlinge relaties, de wijze van opvoeden en de problemen van de ouders zelf.

Met betrekking tot de school staan onder meer de volgende factoren centraal: gebrek aan motivatie, onvoldoende schoolprestaties en relaties met leerlingen en leerkrachten.

Tot slot zijn in het model een aantal risicogebieden van het derde milieu verwerkt zoals de vrije tijdsbesteding en de omgang met leeftijdgenoten.

Dit elders uitvoerig beschreven model (Van der Ploeg, 2000; Scholte & van der Ploeg, 2002) biedt een verantwoord raamwerk om complexe psychosociale problemen van jeugdigen te beschrijven.

Het sociale participatie model

Dit model gaat er vanuit dat probleemjongeren te weinig participeren in belangrijke maatschappelijke instituties en zich daar ook te weinig bij betrokken voelen. Voor de meeste jeugdigen geldt dat zij de invloeden van deze socialiserende instituties op een positieve wijze ervaren en verwerken. Jeugdigen die echter buiten gesloten worden van deze milieus of zichzelf buitensluiten, lopen een verhoogd risico gedesintegreerd te raken binnen de samenleving.

De belangrijkste socialiserende instituties vormen het gezin, de school en de vrije tijd. Dat zijn ook de gebieden die in het meervoudig risicomodel worden beschouwd als centrale terreinen in de ontwikkeling van de jeugdigen. Dat model stelt ons in staat nader te bepalen in welke mate jeugdigen op deze gebieden worden buiten gesloten.

De externaliserende en internaliserende gedragsproblemen zijn in dat licht op te vatten als indicatoren voor de mate waarin jeugdigen al of niet binnen de samenleving zijn geïntegreerd.

1.3 Onderzoeksopzet

1.3.1 Algemeen

Het onderzoek is longitudinaal opgezet en omvat 3 metingen. Gedurende 12 maanden is de ontwikkeling van de jeugdigen gevolgd. Daartoe heeft een begin- en een eindmeting plaats gevonden. Tevens is een tussenmeting uitgevoerd.

De eerste meting (begin-meting) omvat een inventarisatie van niet alleen de gedrags- en persoonskenmerken, maar ook van de school/werk-carrière, het sociale netwerk, de gezinsachtergronden en de hulpverleningsgeschiedenis. Tevens worden de doelstellingen in kaart gebracht. De tweede meetgolf (tussenmeting) vond 6 maanden later plaats. Tijdens deze meting wordt de ontwikkeling van de jeugdige bepaald alsmede de begeleiding/behandeling die in deze periode werd gegeven.

De derde meting (eindmeting) werd uitgevoerd na opnieuw 6 maanden. Gedurende deze meetgolf is wederom de ontwikkeling in beeld gebracht.

1.3.2 Selectie te onderzoeken programma's

Op basis van het onderzoek van Van der Ploeg & Scholte (2000) is een selectie gemaakt van de 10 meest belovende residentiële programma's. Daarbij is rekening gehouden met de volgende criteria: de mate waarin het programma is geëxpliciteerd, de mate waarin het programma steunt op theoretische inzichten, de mate waarin het programma binnen de instelling is geïntroduceerd en ingebed. Verder is via gesprekken met de instellingen waar deze programma's worden uitgevoerd nagegaan in hoeverre de instellingen kunnen garanderen dat de het gehanteerde programma het komende jaar ongewijzigd wordt uitgevoerd en is bezien hoe groot het commitment was om aan het beoogde onderzoek mee te werken.

Bij de definitieve keuze van de programma's is tevens rekening gehouden met criteria als leef-tijd, sekse en theoretische achtergronden teneinde voldoende differentiatie in de te onderzoeken residentiële programma's te waarborgen.

Het gaat in dit onderzoek om basisprogramma's die worden uitgevoerd in de dagelijkse omgang met de jeugdigen. Een dergelijk programma bestaat uit een aantal geplande activiteiten die op er op zijn gericht bepaalde veranderingen te bewerkstelligen in een duidelijk omschreven doelgroep. In een aantal gevallen beperkte het programma zich tot een bepaalde leefgroep, terwijl in andere gevallen het programma gold voor alle leefgroepen van de instelling.

De aldus geformuleerde werkwijze kan ook aangeduid worden met de term methodiek. In dit verslag wordt dan ook geen onderscheid gemaakt tussen de begrippen methodiek en programma.

Er zijn uiteindelijk 9 programma's in het onderzoek betrokken alsmede 150 jeugdigen die aan deze programma's deelnemen. De onderzoeksgroep van jeugdigen is tot stand gekomen door de instellingen te vragen de laatste 10 tot 25 jeugdigen (het aantal is afhankelijk van het aantal deelnemers in de verschillende programma's) voor het onderzoek aan te melden. Dit betekent dat een aantal jeugdigen al wat langer in het programma participeert. Hierdoor kunnen er bij de beginmeting verschillen bestaan met jeugdigen die zojuist zijn ingestroomd in het programma. De vertekening die hierdoor kan ontstaan is gecorrigeerd met behulp van covariantie-analyse (Tabachnick & Fidell, 1989).

1.3.3 Onderzoeksinstrumentarium

Voor het bepalen van de *problematiek bij opname* in het programma wordt gebruik gemaakt

van de *PPV* (Populatievragenlijst) zoals die is ontwikkeld door Van der Ploeg & Scholte (1988, 1996a, 1996b) en sindsdien herhaaldelijk in onderzoek naar populaties in tehuizen en dagcentra is gebruikt. De *PPV* is geënt op het meervoudig risicomodel en geeft de risico-factoren aan die in de ontwikkeling aanwezig zijn. Dat betreft onder meer de gebieden die in het sociale participatiemodel worden genoemd zoals het gezin, de school, de vrije tijd en de eerdere hulpverlening. Daarnaast besteedt de *PPV* aandacht aan het geëxternaliseerde en geïnternaliseerde gedrag van de jeugdigen bij opname.

De *gedragsproblemen* van de jeugdigen worden voorts vastgesteld met behulp van de *CBCL* (Child Behavior Checklist, Verhulst e.a., 1996). Hiermee kan worden bepaald in hoeverre de sociale en emotionele ontwikkeling van de onderzoeksjeugdigen afwijkt van de normale Nederlandse jeugdpopulatie maar kunnen ook onderlinge verschillen worden gezien.

De *persoonlijkheidsproblemen* worden bepaald aan de hand van de *NPV-J* (Junior Nederlandse Persoonlijkheidsvragenlijst) van Luteijn e.a. (1981). In tegenstelling tot de *CBCL* die door de groepsleiding wordt ingevuld, wordt deze vragenlijst door de jeugdigen zelf ingevuld.

Hiernaast wordt een *psychopathie-schaal* gebruikt die emotioneel onthecht gedrag of 'verhard egocentrisme' meet (Hare, 1998). Deze schaal is toegevoegd omdat de indruk bestaat dat een deel van de onderzoeksjongeren zich juist op dit aspect zullen onderscheiden van de gemiddelde tehuispopulatie. De psychopathieschaal wordt ingevuld door de groepsleiding.

Voor het bepalen van de *doelen en middelen* maken we gebruik van de *DMV* (Doel/middelenvragenlijst) van Van der Ploeg & Scholte (1988, 1996a, 1996b). Het betreft een vragenlijst die tot stand is gekomen op basis van empirisch onderzoek naar de vele doelen en middelen die in de jeugdhulpverlening worden gehanteerd. Daarbij blijkt dat in de hulpverlening aan jeugdigen sprake is van beperkt aantal basisdoelen en basismethoden.

De volgende pedagogische doelstellingen spelen onder meer een centrale rol: bieden van basisveiligheid, versterken van het emotioneel functioneren, verbeteren van de aanpassing van het kind en het optimaliseren van de relatie met het gezin.

In de methodiek vormen onder meer de volgende aspecten relevante basisdimensies: structureren, ordenen, reguleren, confronteren, affectie bieden en vertrouwen winnen.

De *ontwikkeling* van de jeugdigen is na 6 en 12 maanden vastgelegd aan de hand van de *OVL* (Ontwikkelingsvragenlijst). Deze lijst vraagt informatie over uiteenlopende onderwerpen zoals de positie van de jeugdige in de groep en over de ontwikkeling van de jeugdigen op de risicogebieden zoals die in de *PPV* voorkomen. Deze *OVL* werd eerder gebruikt door Van der

Ploeg & Scholte (1996a) en wordt ingevuld door de groepsleiding.

Daarnaast is tijdens de eindmeting bij elke jeugdige een *gestandaardiseerd interview* afgenomen. In dit interview komt uiteraard de actuele situatie aan bod (school, werk, gezin, vrije tijd, sociale relaties e.d.), maar wordt tevens terug geblikt op de ervaringen met het residentiële programma (Van der Ploeg & Scholte, 1996a)

Voor jeugdigen die tijdens de loop van het onderzoek tussentijds vertrekken zal door de groepsleiding de *VVL* (Vertrekvragenlijst) worden ingevuld. Op die wijze kan duidelijk worden welke jeugdigen zijn vertrokken en waarom.

Schematisch ziet de onderzoeksopzet er als volgt uit:

Onderzoeksschema		
	<i>instrumenten</i>	<i>in te vullen door</i>
opname	PPV	opname-coördinator met terugwerkende kracht
start onderzoek	CBCL DMV NPV-J Psychopathieschaal	groepsleiding groepsleiding jeugdigen groepsleiding
na 6 maanden	OVL DMV CBCL NPV-J Psychopathieschaal	groepsleiding groepsleiding groepsleiding jeugdigen groepsleiding
na 12 maanden	OVL DMV CBCL NPV-J Psychopathieschaal Interview	groepsleiding groepsleiding groepsleiding jeugdigen groepsleiding jeugdigen
tussentijds vertrek	VVL	groepsleiding

1.4 Effectbepaling

Over het bepalen van de effecten van therapeutische interventies is veel en kritisch geschreven. Om te beginnen zijn er verschillende kanttekeningen gemaakt van strikt methodologische aard. Die komen er in het kort op neer dat de effecten van therapeutische interventies alleen zijn vast stellen indien alle variabelen die van invloed kunnen zijn onder controle worden gehouden. Dat is in de praktijk echter niet uitvoerbaar. Zelfs met het samenstellen van een controlegroep en een experimentele groep mist men nog verscheidene variabelen die mogelijk van invloed zijn op het effect van de interventie. Daarom wordt in wetenschappelijk effectonderzoek doorgaans gewerkt met referentiegroepen en/of wordt de ontwikkeling binnen de experimentele of onderzoeksgroep gevolgd met behulp van instrumenten die op normale jeugdpopulaties zijn gestandaardiseerd (Cook & Campbell, 1969). Hierdoor ontstaat de mogelijkheid te bepalen in hoeverre de ontwikkeling van de experimentele jeugdigen zich normaliseert.

Ook kan men langdurig strijden over de vraag wat nu precies als effect moet worden aangemerkt: is dat het oordeel van de deskundige, van de maatschappij of van de betrokkene zelf? En gaat het dan om bepaalde waarneembare gedragingen of om subjectieve gevoelens? In effectonderzoek worden verschillende keuzes gemaakt.

Vervolgens kan men stil staan bij de vraag op welke termijn het effect wordt bekeken: is dat direct na beëindiging van de interventie of na een bepaald aantal maanden of jaren later? Men spreekt hier ook wel van korte en lange termijn effecten. Helaas is ook hier niet één zaligmakend antwoord voorhanden. Soms blijken de korte termijn effecten ook op lange termijn zichtbaar, soms niet. En soms is er direct na afloop van de interventie geen effect zichtbaar en na een aantal maanden en jaren wel.

Deze en andere kanttekeningen die bij effectonderzoek zijn te plaatsen vormen echter onvoldoende reden om het effectonderzoek maar achterwege te laten. De gecompliceerde werkelijkheid van alledag laat zich nu eenmaal niet omvormen tot een realiteit zoals sociale wetenschappers die graag voor hun onderzoek zouden willen hebben.

De spaarzame follow-up studies die in Nederland zijn uitgevoerd bij de ambulante jeugdzorg (Scholte, 1988; Scholte & van der Ploeg, 2002), bij de dagcentra (Veerman e.a., 1986, Kloosterman en Veerman, 1999; Van der Ploeg & Scholte, 1999) en bij residentiële centra (Jansen & Oud, 1993, Van der Ploeg & Scholte, 1996a) hebben aangetoond wel degelijk antwoord te kunnen verschaffen op de vraag wat er van de jeugdigen terecht komt en wat de bijdrage daarin van de jeugdhulpverlening is. Omdat de pedagogische aanpak van de jeugdigen niet altijd voldoende was geëxpliciteerd en evenmin voldoende consistent was uitgevoerd gaven veel van deze onderzoeken nog geen antwoord op de vraag: welke methodiek of welk programma verantwoordelijk was voor het succes of falen. Dat is in dit onderzoek wel gebeurd.

De mate van succes wordt bepaald aan de hand van vijf uitkomsten:

- . de gestandaardiseerde aanvangs- en eindscores op de CBCL
- . de gestandaardiseerde aanvangs- en eindscores op de NPV-J
- . de gestandaardiseerde aanvangs- en eindscores op de psychopathieschaal
- . de scores op de OVL (beoordelingen van de groepsleiding over de ontwikkeling)
- . de uitslagen van het interview.

Door op individueel niveau zowel de begin- en eindscores op de CBCL, de NPV-J en de psychopathieschaal met elkaar te vergelijken alsook de beoordelingen van de groepsleiding en de uitkomsten van de interviews, is op verschillende wijze bepaald welke jeugdigen zich meer en minder succesvol hebben ontwikkeld. Men mag immers verwachten dat de succesvolle programma's er in slagen het aantal jeugdigen met problemen te verminderen.

Op programma niveau zijn deze uitkomsten eveneens benut om te bepalen welke programma's meer dan wel minder effectief zijn in het bevorderen van de ontwikkeling c.q. integratie binnen de samenleving. Binnen deze programma-uitkomsten is eveneens bepaald welke jeugdigen vooruitgang hebben geboekt en welke niet.

Verder zijn de effecten afgezet tegen de contextvariabelen van de programma's en werd bepaald welke elementen in het programma meer en minder positief werkzaam zijn. Bij de bepaling van het effect, alsook bij het in verband brengen van het effect met de onderscheiden programma's, is gebruik gemaakt van longitudinale multivariate variantie-analyse volgens het repeated measures design (Plewis, 1985).

2

DE ONDERZOEKSPOPULATIE

2.1 Inleiding

In totaal zijn 9 programma's (lokaties) in het onderzoek opgenomen. Het volgende overzicht vermeldt de verschillende programma's alsmede het aantal jeugdigen. Tevens zijn de programmakenmerken in een enkel trefwoord weergegeven.

Lokaties/programma	Type	Aantal jeugdigen
Valkenheide (onderdeel van de Leo-Stichting) te Doorn	GT/TVM	25
Schoolhuis (onderdeel van Amstelslad) te Amsterdam	TVM	12
Glen Mills te Wezep	Glen Mills regiem	25
Harreveld I (psychodynamisch) te Harreveld	PD	15
Harreveld II (gedragstherapeutisch) te Harreveld	GT	15
Rijnhove (onderdeel van HORIZON) te Alphen a/d Rijn ¹	structuur	10
Ervaringslerenproject PEL, Nederland	ervaringsleren	16
Matrix BJ (dagcentrum) te Heerlen	schoolopvang	13
Eikenhof (onderdeel van de Hoenderloo-groep) te Hoenderloo	GT/TVM	19
Totaal		150

GT = gedragstherapeutisch; TVM = taakvaardigheidsmodel; PD = psychodynamisch; structuur = structuurverlenende aanpak; ¹ groepen Merel en Sperwer

Op basis van de eerste meting geven we in dit hoofdstuk een beschrijving van de 150 jeugdigen uit de verschillende programma's.

2.2 Algemene kenmerken

De gemiddelde leeftijd van deze jongeren bij opname bedraagt ruim 15 jaar. De meeste jeugdigen vinden we in de leeftijdsrange tussen 13 en 17 jaar (ruim 80%).

De verdeling tussen jongens en meisjes loopt sterk uiteen. De meisjes zijn veruit in de minderheid (21%) terwijl het aandeel jongens evident groter is (78%). Dat is niet in overeenstemming met het algemene beeld in residentiële centra, waar de jongens sinds jaar en dag wel in de meerderheid zijn, maar niet in die mate als hier het geval is. Het gangbare beeld in de resi-

dentiële hulpverlening wijst op een omvang van 60 tot 65% jongens. Het blijkt echter dat naarmate de jeugd als problematischer wordt beschouwd de verhouding jongens/meisjes opschuift in de richting van meer jongens. Zo vinden we in justitiële behandelingsrichtingen voor jeugdigen gemiddeld drie kwart jongens tegenover een kwart meisjes.

Ruim de helft (57%) is van Nederlandse afkomst. De overige jongeren hebben een andere achtergrond. Met name komen er relatief veel jongeren voor met een Surinaamse en Marokkaanse achtergrond met respectievelijk 12 en 9%. Voor het overige hebben de allochtone jongeren zeer verschillende achtergronden.

De jongeren zijn afkomstig uit alle delen van Nederland. De provincies Zuid- en Noord-Holland alsmede Gelderland zijn het sterkst vertegenwoordigd met respectievelijk 22, 19 en 13%

Kort voor opname woont minder dan een vijfde (19%) van de jeugdigen in het oorspronkelijke gezin. Ruim 13% woont bij de moeder of vader alleen en 8% verblijft bij moeder of vader met nieuwe partner. Verder woont 14% in een ander gezin (pleeggezin of familie).

Kortom ruim de helft verblijft kort voor opname in één of ander gezinsverband. De andere kleinere helft bevindt zich kort voor opname in een ander tehuis, is zwervend, heeft geen duidelijke woonplaats of verblijft op verschillende adressen.

De meeste schoolgaande jongeren (69%) blijken bij opname het gewone basisonderwijs te hebben gevolgd. Voor 31% geldt dat zij een vorm van Speciaal Onderwijs hebben bezocht.

Wat het voortgezet onderwijs betreft zijn de jongeren geen hoogvliegers. Het blijkt dat ruim de helft (56%) het VMBO bezoekt, terwijl 37% het Voortgezet Speciaal Onderwijs volgt. Slechts één op de twaalf jongeren gaat naar HAVO/VWO. Een vergelijking met de landelijke situatie in Nederland laat zien dat 95% naar het regulier onderwijs gaat en 5% naar het SO. In het Voortgezet Onderwijs gaat 33% naar HAVO/VWO en bezoekt 10% een speciale variant. Daarnaast blijkt dat 12 % van de jongeren kort voor opname werk had.

2.3 Hulpverleningsgeschiedenis

Zeven van de tien jongeren zijn opgenomen via een juridische maatregel. Voor het merendeel betreft dat een civiele ondertoezichtstelling (60%). Daarnaast heeft 17% een strafrechtelijke OTS en is voor een kleiner percentage (11%) een PIJ-maatregel genomen. Voor een gelijk percentage was sprake van een andere kindbeschermingsmaatregel.

Voor de onderzoeksjongeren is opname in de betreffende inrichting niet de eerste keer dat zij met de hulpverlening in aanraking komen. Het blijkt dat zij al heel wat hulpverlening achter de rug hebben.

Tabel 2.1 Eerder ontvangen hulp (N=150)

<i>type hulpverlening</i>	<i>niet</i>	<i>1 maal</i>	<i>2 maal</i>	<i>3 maal</i>	<i>4 maal</i>	<i>5 maal en meer</i>
ambulante hulp	23%	28%	31%	11%	4%	2%
tehuis	25%	34%	19%	14%	4%	4%
pleeggezin	79%	14%	7%	---	--	--
overige verblijfplaatsen	48%	21%	10%	9%	9%	4%
totaal	12%	88% 1 of meerdere keren, gemiddeld aantal: 3.3 (spreiding: 2.5)				

De voorgaande tabel laat er weinig misverstand over bestaan dat er in het verleden al veel hulpverlening aan te pas is gekomen. Met name valt op dat zoveel jongeren al eerder in een tehuis verbleven en dat het voor meer dan de helft van deze jongeren niet bij één tehuis is gebleven.

Vergelijken we dit met jongeren in andere behandelingshuizen waar sprake is van een (vergelijkbare) plusvariant (Van der Ploeg & Scholte, 1996a) dan liggen daar de percentages jeugdigen met eerdere hulpverlening duidelijk lager. Zo verbleef 'slechts' 42% van de jeugdigen in een plusvariant eerder in een tehuis.

We zullen in het kader van dit onderzoek de bevindingen regelmatig afzetten tegen de onderzoeksuitkomsten uit een eerder door ons uitgevoerd grootschalig onderzoek in de regio Rotterdam waarin de totale jeugdzorg was betrokken (Van der Ploeg & Scholte, 1996a).

Wanneer deden zich nu de eerste problemen voor? Het blijkt dat de jongeren gemiddeld bijna 9 jaar waren toen de eerste problemen zich aandienen. Er is echter sprake van een grote spreiding. Zo wordt voor een vijfde van de jongeren geconstateerd dat de eerste problemen zich manifesteerden voor het zesde levensjaar. Bij de meeste jongeren openbaarden de problemen zich echter tussen 9 en 13 jaar (46%).

2.4 Indruk en prognose

Voor het verloop van de hulpverlening is het belangrijk dat de jongeren en hun ouders gemoti-

veerd zijn om hulp te ontvangen. Hoe groot is hun bereidheid echter om aan de hulpverlening mee te werken?

Welnu, het blijkt dat ruim een kwart van de jongeren duidelijk niet is gemotiveerd. Daar staat tegenover dat drie van elke tien jongeren duidelijk wél open staat voor behandeling. De overige jongeren bevinden zich daar tussen: ze zijn enigszins gemotiveerd.

De ouders laten een gunstiger beeld zien. Slecht één op de tien ouders is niet gemotiveerd, terwijl meer dan de helft (56%) zich duidelijk coöperatief opstelt. Ongeveer een derde van de ouders bevindt zich daar tussenin.

Voor het welslagen van de behandeling is het eveneens van belang te weten in welke mate de jongeren als toerekeningsvatbaar kunnen worden beschouwd. Deze variabele kan in de hulpverlening een niet onbelangrijke rol spelen, zeker bij jongeren die al flink wat hulpverlening achter zich hebben. Het blijkt dat meer dan de helft van de jongeren (56%) als volledig toerekeningsvatbaar wordt beoordeeld. Voor 28% is dat minder het geval, terwijl voor 16% van de onderzoeksjongeren een inschatting wordt gegeven die neerkomt op de kwalificatie: verminderd toerekeningsvatbaar.

Bij opname heeft de leiding zich uiteraard een beeld gevormd van de zwaarte van de problematiek en van het mogelijke verloop. Zo blijkt dat voor ruim een kwart van de jongeren de problematiek als zeer moeilijk wordt beschouwd en dat voor nog eens 55% de moeilijkheidsgraad al moeilijk wordt gekarakteriseerd. Met andere woorden: slechts voor een vijfde van de opgenomen jongeren schat de leiding de problemen als niet zo moeilijk in.

Naast de zwaarte van de problematiek is ook een onderscheid gemaakt in de mate van hanteerbaarheid van de problemen. Dan blijkt dat er een tamelijk optimistische inschatting te bestaan. In ruim een derde van de gevallen (35%) wordt de hanteerbaarheid als 'goed' getaxeerd, terwijl voor bijna de helft van de jongeren (47%) de kwalificatie 'redelijk' geldt.

Een beoordeling van het te verwachten ontwikkelingsverloop laat dan ook een vrij gunstig beeld zien, zoals uit de volgende tabel moge blijken.

Tabel 2.2 Verwachte ontwikkelingsverloop (N=150)

zeer goed	7%
goed	74%
niet zo goed	18%
niet goed	3%

2.5 Samenvatting

1. De jongeren komen de programma's binnen met een gemiddelde leeftijd van 15 jaar. Het betreft overwegend jongens.
 2. De jongeren komen uit vrijwel heel Nederland met Noord- en Zuid-Holland als belangrijkste 'leveranciers'.
 3. Bijna de helft van de jongeren heeft een allochtone achtergrond.
 4. Veel jongeren hebben voor opname al eerder hulp ontvangen waaronder ook eerdere tehuishulp.
 5. Een derde van de jongeren heeft voor opname het Speciaal Onderwijs gevolgd of volgt dat nog. In het voortgezet onderwijs worden overwegend de lagere of speciale vormen van onderwijs gevolgd. Slechts een enkeling gaat naar het HAVO.
 6. Zeven van de tien jongeren is opgenomen met een kindbeschermingsmaatregel
 7. Voor acht op elke tien jongeren schat men in dat de ontwikkeling positief zal verlopen.
-

3.1 Opnameproblematiek in het algemeen

Er is door ons voor een groot aantal gebieden geïnventariseerd in hoeverre sprake is van problemen bij opname. In totaal zijn we voor bijna 80 verschillende aspecten nagegaan of zich al of niet een probleem voordeed.

We zullen in het volgende deze problemen geclusterd weergeven en vermelden hoeveel problemen de jongeren gemiddeld noteerden. Daarbij dient te worden bedacht dat de onderscheiden clusters verschillen in het aantal voorgelegde probleemaspecten. Dat betekent dat op het ene probleemcluster een hogere score mogelijk was dan op het andere.

Tabel 3.1 Problemen van jeugdigen bij opname (N=150)

<i>probleemcluster</i>	<i>aantal mogelijke problemen</i>	<i>gemiddeld aantal problemen</i>	<i>SD</i>
emotionele problemen	14	3.85	2.25
gedragsproblemen	18	7.54	4.01
schoolproblemen	7	2.44	1.45
problemen met vrijetijd	4	1.69	1.08
persoonlijkheidsproblematiek	7	3.75	1.70
psychosomatische problemen	5	0.53	0.84
psychiatrisch getinte problemen	8	0.88	1.10
lichamelijke problemen	6	0.32	0.62
seksuele problematiek	6	0.36	0.82

We zullen vervolgens de belangrijkste probleemclusters nader verduidelijken. Daarbij refereren we tevens aan het grootschalige onderzoek in de regio Rotterdam (Van der Ploeg & Scholte, 1996a) waarbij ook alle residentiële voorzieningen waren betrokken.

3.2 De belangrijkste probleemclusters toegelicht

Binnen het cluster *emotionele problemen* blijkt dat de twee meest voorkomende problemen zijn: zich afgewezen voelen (64%) en afwerend gedrag (60%). Ook wordt veel melding gemaakt van achterdochtige jongeren (50%), van jongeren met wisselende stemmingen (44%), gesloten jongeren (41%) en jongeren die blijk geven van angst (41%).

Alle overige geïnternaliseerde problemen (somberheid, gevoelens van eenzaamheid, teruggetrokken gedrag e.a.) komen bij ongeveer een kwart van de jongeren voor.

Wanneer we een vergelijking maken met de scores in een gemiddelde residentiële instelling (Van der Ploeg & Scholte, 1996a) dan blijken de jongeren in ons onderzoek gemiddelde meer emotionele problematiek te hebben. Het gemiddelde dat we aantreffen in de regio Rotterdam lag een stuk lager en bedroeg 2.76 (t-waarde=4.40, df=280, $p < 0.01$). Ook als we ons beperken tot de behandelingshuizen dan scoren de aldaar verblijvende jongeren gemiddeld 3.01 Dat is lager dan het hier vastgestelde gemiddelde van 3.85 (t-waarde=2.51, df=187, $p < 0.05$).

Van de *gedragsproblemen* springen vooral in het oog: oppositioneel gedrag (79%), agressief gedrag (71%), prikkelbaar gedrag (65%), rusteloos, ongedurig gedrag (59%), uitdagend gedrag (59%) en bazig gedrag (52%). Dit zijn de meest voorkomende storende gedragingen.

Daarnaast is bij aanmelding ook gewag gemaakt van diefstal (56%), geweld tegen personen (47%), weglopen (43%), vandalisme (38%), inbraak (27%).

Ook is er nogal wat addictieproblematiek getuige het gegeven dat bij opname werd vermeld dat 54% van de jongeren problemen had met druggebruik en dat 39% last had van alcoholproblemen.

Het vergelijkbare gemiddelde voor de gedragsproblemen dat we aantreffen in het eerder genoemde onderzoek van Van der Ploeg & Scholte (1996a) bedraagt 2.61. Voor de behandelingshuizen is de gemiddelde problematiek per jeugdige: 3.18. Dat zijn uitslagen die ver achter blijven bij het in dit onderzoek gevonden gemiddelde van 7.54 (t-waarde = 12.95, df = 187, $p < 0.01$).

Op het gebied van de *school/leerproblemen* doen zich de volgende problemen voor. Het belangrijkste probleem is misschien wel het gebrek aan motivatie dat zich bij 69% van de onderzoeksjongeren voordoet. Daarnaast heeft een bijna even groot percentage problemen met de leerkrachten (66%) en zijn er ook veel jongeren die problemen hebben met hun medeleerlingen (58%).

Meer dan de helft van de jongeren kampt met leerachterstanden (54%), terwijl zich ook meer specifieke leerproblemen voordoen zoals lees/rekenproblemen (35%).

Dat ook hier de problemen groter zijn dan van een gemiddelde tehuispopulatie blijkt uit het

eerder genoemde onderzoek waar een gemiddelde werd vastgesteld van 1.88. Het gemiddelde van de behandelingshuizen was echter iets hoger dan het hier vastgestelde gemiddelde namelijk 2.57 tegenover 2.44. Dit verschil is echter niet statistisch significant.

Bij opname blijkt dat de *persoonlijkheid* van de jongeren zich minder gunstig heeft ontwikkeld. Om te beginnen tonen vrijwel alle jongeren (82%) een evident gebrek aan adequate copingstijlen. Deze jongeren gaan op inadequate wijzen om met (probleem)situaties.

Ook heeft een groot deel van de jongeren 61% een negatief zelfbeeld. Bij een even groot aantal wordt melding gemaakt van een gebrekkige gewetensvorming..

Verder stellen we vast dat ruim de helft van de jongeren (58%) blijkt geeft van een tekort aan zelfbeheersing.

Vergelijkenderwijs constateren we opnieuw dat het gemiddelde aantal problemen per jeugdige evident hoger ligt dan werd gevonden in de behandelingshuizen in het eerder genoemde onderzoek waar men uitkwam op 2.68 tegenover 3.75 in dit onderzoek (t-waarde = 4.29, df = 199, $p < 0.01$).

Ten aanzien van de *vrije tijd* merken we het volgende op. De helft van de jongeren (51%) kan zich in de vrije tijd niet vermaken en verveelt zich.

Anders dan men wellicht zou verwachten zijn de meeste jongeren niet verstoken van vrienden. Ruim een kwart (27%) wordt inderdaad getypeerd als sociaal geïsoleerd, maar dat geldt niet voor de overige jongeren. Helaas betreft het hier vooral delinquente vrienden. Bijna zestig procent van de jongeren blijkt om te gaan met criminele vrienden.

In het door ons als referentie gebruikte onderzoek blijkt de gemiddelde tehuispopulatie voor dit probleemgebied uit te komen op gemiddeld 1.34. Als we ons beperken tot de behandelingshuizen dan loopt het gemiddelde op tot 1.70 hetgeen vrijwel overeenkomst met het hier vastgestelde gemiddelde van 1.69. Dit verschil is niet statistisch significant.

Hoewel bepaalde onderzoeken aangeven (Doreleijers, 1995) dat zich bij deze jongeren veel *psychiatrisch gekleurde klachten* voordoen, kunnen wij dat hier niet bevestigen. Het meest wordt melding gemaakt van ADHD-verschijnselen (19%) en depressieve klachten (14%).

Voor deze categorie problemen scoorden de behandelingshuizen in eerder vermeld onderzoek evident hoger met 1.80, tegenover 0.88 in het huidige onderzoek.

In het verlengde van deze bevindingen merken we nog op dat ook *psychosomatische klachten* vrijwel niet voorkomen.

Het gaat in deze paragraaf telkens om gemiddelden, hetgeen betekent dat binnen bepaalde

programma's (instellingen) meer respectievelijk minder van deze probleemcluster kunnen voorkomen.

3.3 Samenvatting

1. Bij opname is sprake van veel problematiek; veel meer dan bij een doorsnee (behandelings)tehuispopulatie. Vooral de gedragsproblemen domineren sterk.
 2. Emotionele en persoonlijkheidsproblemen zijn eveneens nadrukkelijk aanwezig.
 3. Opvallend is het grote aantal jongeren met delinquente vrienden.
 4. Psychiatrische klachten en psycho-somatische problemen doen zich vrijwel niet voor.
-

4.1 Algemeen

Zoals uit de volgende tabel blijkt doen zich ook in de gezinnen van de opgenomen jongeren heel wat problemen voor. We inventariseerden voor 15 gezinsaspecten of er problemen waren. Daarnaast hebben we onderzocht hoeveel problemen de ouders zelf (hebben) ondervonden. Voor hen geldt dat we voor 11 problemen hebben gekeken of die zich al of niet voordeden.

Tabel 4.1 Gezinsproblematiek (bij opname) (N=150)

<i>probleemcategorie</i>	<i>aantal onderzochte problemen</i>	<i>gemiddeld aantal problemen</i>	<i>SD</i>
gezinsproblemen	15	5.08	2.87
problemen vader(figuur)	11	0.94	1.47
problemen moeder(figuur)	11	1.34	1.72

Het meest voorkomende gezinsprobleem vormt de *pedagogische onmacht* van de ouders. Dat is in negen van de tien gezinnen van de onderzochte jongeren aan de orde. Daarnaast is in 53% van de gezinnen sprake van *affectieve verwaarlozing*.

Maar ook in de *relationele sfeer* is er veel mis. Zo blijkt dat zeer veel jongeren (70%) ernstige relatieproblemen hebben met hun vader(figuur) en dat een vergelijkbaar percentage jongeren (73%) in conflict leeft met hun moeder(figuur).

Dat ook met de overige gezinsleden veel relatieproblemen bestaan, blijkt uit de bevinding dat een deel van de jongeren (42%) relatieproblemen heeft met de broers en/of zussen.

Verder doen zich in de gezinnen ook *materiële problemen* voor. We stellen vast dat in 30% van de gezinnen sprake is van financiële problemen en dat daarnaast 12% van de gezinnen kampt met huisvestingsproblemen. In dat kader noemen we tevens dat ruim een vijfde (22%) van de vaders zonder werk is.

Dat de gezinsproblemen van de onderzochte jongeren vergelijkenderwijs toch niet als extreem ernstig mogen worden getypeerd blijkt uit het resultaat van het door ons als referentie gehanteerde grootschalige onderzoek in de regio Rotterdam (Van der Ploeg & Scholte, 1996a). Daar werd vastgesteld dat de gezinsproblemen uitkwamen op een gemiddelde van 6.82 per jeugdige. Dat is hoger dan in het huidige onderzoek (t -waarde=-4,15, df =299, p <0.01).

Ook de ouders zelf worstelen met heel wat problemen.

Opvallend is het relatief grote percentage moeders (33%) dat een hulpverleningsverleden heeft. In dat verband valt ook op dat een kwart van de moeders in het verleden seksueel is misbruikt.

De grootste problemen waar de moeders echter nu mee worstelen liggen in het materiële vlak. Een groot deel van de moeders (40%) maakt melding van huisvestingsproblemen, financiële problemen e.d. Daarnaast is bij één op de tien moeders sprake van delinquent gedrag.

Het trekt verder de aandacht dat zich weinig psychische problemen voordoen. Slechts een enkeling heeft last van dit soort problemen, terwijl doorgaans moeders van tehuisjeugdigen het meest psychische en psychiatrische problemen of klachten te zien geven.

Voor de *vaders* is sprake van een enigszins vergelijkbaar beeld, zij het dat de percentages in het algemeen lager uitvallen. Zo is 24% van de vaders in het verleden seksueel misbruikt en heeft 10% een hulpverleningsverleden. Verder is bij 21% van de vaders sprake van psychiatrische klachten en blijkt één op de zes vaders verslaafd.

Voor de moeders registreerden we gemiddeld 1.3 problemen en voor de vaders gemiddeld 0.9. Bezien we vervolgens hoeveel problemen de ouders gemiddeld hebben in het referentie-onderzoek van Van der Ploeg & Scholte (1996a), dan blijken de ouders van de onderzoeksjongeren gemiddeld iets minder problemen te hebben getuige de in dat onderzoek gevonden gemiddelden van 1.3 (vader) en 1.8 (moeder). Deze verschillen zijn echter niet statistisch significant.

Uit het bovenstaande blijkt dat het vooral de gezinnen van de door ons onderzochte jongeren zijn die minder in plaats van meer problematiek te zien geven. De stelling hoe problematischer de jeugdige, hoe problematischer het gezin, gaat hier derhalve niet op. Dit werd al eerder in het onderzoek van Van der Hooft & Mesman (1981) vastgesteld. Ook daar betrof het, even als hier, jeugdigen met sterk agressief en delinquent gedrag.

4.2 Aanvullende gegevens

We geven tot slot nog enkele additionele onderzoeksresultaten weer met betrekking tot het gezin.

Om te beginnen blijkt dat in het gezin van de onderzoeksjongeren ook andere kinderen aanwezig zijn die eveneens problemen geven. Meer dan de helft van de *broers en zussen* (53%) geeft problemen te zien. Van deze brussen is een deel uithuis geplaatst. Om precies te zijn blijkt 14% van de onderzoeksjongeren één broer of zus te hebben die uitgeplaatst is en heeft 19% van de jongeren 2 brussen of meer die vanwege gedragsproblemen niet langer thuis zijn.

We stellen voorts vast dat bij 60% van de jeugdigen de ouders zijn *gescheiden*.

Wanneer we de arbeidssituatie van beide ouders onder de loep nemen dan blijkt het volgende. Ruim een vijfde (22%) van de vaders is zonder werk en 5% neemt om verschillende redenen (pensionering, AOW e.d.) niet meer deel aan het arbeidsproces. Hoewel een groot deel van de moeders niet in het arbeidsproces is betrokken en thuis is (41%), blijkt dat 41% een baan/werk heeft en dat 18% zonder werk is.

Tot slot van deze paragraaf maken we melding van de sociaal-economische stratificering van de gezinnen. We doen dit aan de hand van het beroep van de vader(figuur)/kostwinner. Het blijkt dat 70% van de vaders op het niveau van (on)geschoolde arbeid werkzaam is, terwijl 23% op een middenniveau functioneert en 6% op een hoger niveau werkzaam is. Dat is een beeld dat aanzienlijk afwijkt van het landelijk gemiddelde, maar het is wel meer in overeenstemming met hetgeen doorgaans voor de gezinnen van tehuisjeugd wordt vastgesteld, zij het dat de sociaal-economische positie van de vaders hier nog iets lager ligt.

4.3 Samenvatting

1. De belangrijkste conclusie vormt de constatering dat de gezinnen wel problematisch zijn maar minder problematisch dan de gezinnen van een doorsnee tehuispopulatie. Zo komt bijvoorbeeld minder affectieve verwaarlozing voor en is ook het aantal echtscheidingen beperkt.
 2. Pedagogische onmacht komt het meeste voor, terwijl ook in de relationele sfeer erg veel problemen bestaan.
-

3. Het trekt de aandacht dat een derde van de moeders een hulpverleningsverleden heeft en dat vroeger een kwart van zowel de moeders als de vaders seksueel is misbruikt
 4. Waar in gemiddelde tehuispopulaties de moeders vooral kampen met psychische problemen komen deze moeilijkheden bij de moeders van de onderzoeksjongeren vrijwel niet voor.
 5. De sociaal-economische positie van de gezinnen is opvallend laag.
-

5

WERKWIJZE

5.1 Pedagogische doelstellingen

In de jeugdhulpverlening wordt een groot en gevarieerd aantal pedagogische doelen nagestreefd. Dit heeft enerzijds te maken met de veelal complexe problematiek van de jeugdige, maar hangt anderzijds ook samen met het te weinig stellen van prioriteiten in doelstellingen. Teneinde toch meer zicht te krijgen op de gehanteerde doelen in de jeugdhulpverlening hebben Van der Ploeg & Scholte (1988) via empirisch onderzoek het grote aantal doelen gereduceerd tot 14 basisdoelen. Deze doelen zijn opgenomen in de DMV (Doelstellingen en Methodiekvragenlijst).

Voor elke onderzoeksjongere is geïnventariseerd welke doelen het komende half jaar zullen worden nagestreefd. Deze doelen kunnen meer en minder accent krijgen. De scoring verloopt van 1 (het doel krijgt geen accent) tot 4 (het doel krijgt zeer veel accent).

We geven hier de scores weer die voor de onderscheiden basisdoelstellingen zijn vastgesteld. Daarnaast vermelden we de doelstellingscores verkregen uit het eerder genoemde grootschalige onderzoek in de regio Rotterdam (Van der Ploeg & Scholte, 1996a) dat weergeeft hoe de accenten liggen in het gemiddelde tehuis.

Tabel 5.1 Tien meest benadrukte basisdoelen (gemiddelde scores) (N=150)

	<i>huidige onderzoek</i>	<i>gemiddeld tehuis</i>	<i>statistiek</i>
basisveiligheid geven	3.43	3.22	t=2.55, df=272, p<.05
persoonlijkheid versterken	3.37	2.97	t=2.77, df=277, p<.01
bijbrengen van sociale vaardigheden	3.22	onb.	n.v.t.
leren omgaan met autoriteit	3.17	onb.	n.v.t.
verbetering gedragsproblematiek	3.13	2.42	t=5.96, df=258, p<.01
bevorderen van zelfstandigheid	3.05	2.40	t=5.28, df=258, p<.01
leren omgaan met vrije tijd	3.05	2.72	t=4.19, df=270, p<.01
schoolsituatie verbeteren	2.99	2.57	t=3.37, df=247, p<.01
leren omgaan met leeftijdgenoten	2.98	2.42	t=2.74, df=268, p<.01
verbetering emotioneel functioneren	2.30	2.74	t=4.40, df=280, p<.01

De accentuering van de verschillende doelstellingen is in het algemeen sterk. Sterker ook dan in het gemiddelde tehuis, waar vrijwel alle scores onder 3.00 liggen in plaats van daarboven. Ten tweede valt op dat de verschillende geaccentueerde doelen dicht bij elkaar liggen. Met andere woorden: er worden (te?) veel doelen tegelijkertijd nagestreefd.

De belangrijkste drie doelstellingen zijn achtereenvolgens: basisveiligheid bieden, persoonlijkheid versterken en het bijbrengen van sociale vaardigheden. Met dit drietal doelen wordt een inzichtelijk beeld zichtbaar: de persoonlijke identiteit vergroten, maar ook sociale vaardigheden leren tegen een achtergrond van veiligheid.

Verder valt op dat ook het leren omgaan met autoriteit hoog scoort. Relatief weinig accent krijgen het bevorderen van een gezond emotioneel functioneren en het verbeteren van de schoolsituatie, terwijl op die terreinen toch flink wat problemen bestaan.

Tenslotte merken we op dat de twee doelstellingen gericht op de verbetering van de situatie met thuis niet in de top-tien van de doelstellingen voorkomen.

5.2 Methodiek

Bij een professionele of planmatige aanpak van de hulpverlening trachten de pedagogisch medewerkers hun pedagogische doelstellingen te realiseren middels een methodische behandelingsaanpak van de jeugdigen en hun problematiek.

Evenals bij de doelstellingen kan voor de methodiek worden opgemerkt dat deze breed gevarieerd is. Maar ook hier blijkt het mogelijk de vele activiteiten te reduceren tot een aantal basismethoden. Via onderzoek hebben Van der Ploeg & Scholte (1988) destijds een aantal van deze basiskennmerken van de residentiële hulpverlening zichtbaar gemaakt.

In dit onderzoek maken we gebruik van de 22 basismethodiek-items die in de DMV zijn opgenomen. De scoring loopt van 1 (dit aspect wordt niet benadrukt) tot 4 (dit aspect komt sterk aan de orde). De aspecten zijn onder te verdelen naar zes basisdimensies die in tabel 5.2 worden gepresenteerd.

Tabel 5.2 Basisdimensies in de behandelingsmethodiek (N=150)

	<i>gemiddelde score</i>	<i>gemiddeld tehuis</i>	<i>statistiek</i>
mate van zelfstandigheid	2.80 (5 items)	2.84	t=0.26, df=271, p=.79
mate van uniformiteit	3.22 (5 items)	2.69	t=6.68, df=268, p<.01
mate van bemoeienis	2.84 (4 items)	2.74	t=2.19, df=272, p<.05
regelhantering	3.38 (2 items)	3.28	t=2.35, df=270, p<.05
samenwerking ouders	2.85 (3 items)	2.49	t=3.99, df=267, p<.01
samenwerking school	3.26 (3 items)	2.74	t=5.45, df=256, p<.01

Het eerste wat opvalt is de voorgenomen sterke nadruk op het hanteren van de gestelde regels (toezien op naleving, ingrijpen bij overschrijding e.d.) en de sterk uniforme aanpak (gelijk opstaan, gelijk naar bed gaan, gelijk aan tafel e.d.).Vergeleken met een gemiddeld tehuis (Van der Ploeg & Scholte, 1996a) wijkt de hier geconstateerde aanpak duidelijk af.

Verder wordt veel accent gelegd op een nauwe samenwerking met de school. Eerder stelden we vast dat de samenwerking met school in de doelstellingen weinig prioriteit kreeg. De voorgenomen werkwijze laat dus een ander beeld zien.

Het is voorts de bedoeling dat de jongeren de komende maanden gemiddeld een redelijke mate van zelfstandigheid krijgen (zelf inrichten van de kamer, zelf bepalen hoe de vrije tijd te besteden e.d.), terwijl de groepsleiding zich tamelijk intensief zal bemoeien met de jongeren in de groep (specifieke aandacht, veel meedoen doen met activiteiten e.d.).

De samenwerking met ouders maakt eveneens deel uit van de voorgenomen werkwijze (met overigens een relatief lage prioriteit). Over dit thema merkten we eerder op dat de samenwerking met de ouders als doelstelling een erg lage plaats innam. Het voornemen tot samenwerking met de ouders houdt vooral in dat zal worden gepoogd aan de ouders de situatie te verhelderen. Daarnaast zal ook worden getracht de ouders meer inzicht te geven in de situatie. De ouders met de problematiek confronteren kwam veel minder als optie voor, evenals het structuur aanbrengen in het leven van de ouders.

We inventariseerden bij opname verder dat het nauwelijks in de bedoeling lag dat de jeugdigen na het verblijf weer terug zullen keren naar hun oorspronkelijke gezin(situatie). Het volgende is het geval.

Tabel 5.3 Beoogde terugkeer naar gezin (N=150)

ja, duidelijk wel	7%
ja, waarschijnlijk wel	11%
nee, waarschijnlijk niet	54%
nee, zeker niet	28%

Het springt in het oog dat voor minder dan tien procent van de jongeren vast staat dat zij naar het gezin terug zullen keren. Van een iets groter aantal is dit waarschijnlijk het geval.

Maar voor de rest is dat minder duidelijk. Zo gaat ruim een kwart zeker niet naar huis en zal meer dan de helft van de jongeren zeer waarschijnlijk niet naar het gezin terug. Dit beperkte gezinsperspectief kan wellicht verklaren waarom het gezin zo weinig in de behandeling wordt betrokken.

Overigens leert empirisch onderzoek dat er een groot verschil is tussen wat men op dit punt verwacht en wat er in werkelijkheid gebeurt. Uiteindelijk keren aanzienlijk meer jeugdigen huiswaarts dan aanvankelijk werd verwacht (Van der Ploeg & Scholte 1996b). We komen hier later op terug.

5.3 Behandelingsaccenten in de dagelijkse omgang

Naast de hiervoor genoemde basiskenmerken van de methodiek van de behandeling hebben we tevens onderzocht in hoeverre er de komende tijd bepaalde behandelingsaccenten zullen worden aangebracht in de dagelijkse omgang met de jeugdigen. We hebben in dit verband in totaal 11 mogelijke accenten onder de loep genomen, die ondergebracht kunnen worden in de drie clusters van tabel 5.4.

De items werden steeds gescoord op een schaal lopend van 1 (dit aspect krijgt geen accent) tot 4 (dit aspect wordt sterk benadrukt). Dus hoe hoger de score hoe meer het betreffende begeleidingsaccent aan de orde is.

Tabel 5.4 Voorgenomen begeleidingsaccenten (N=150)

	<i>huidig onderzoek</i>	<i>gemiddeld tehuis</i>	<i>statistiek</i>
reguleren, ordenen en structureren	3.34	3.01	t=2.89, df=194, p<.01
affectie, waardering en emotionele steun bieden	2.63	2.95	t=0.41, df=194, p=.68
confronteren en wijzen op verantwoordelijkheid	3.23	2.47	t=6.21, df=191, p<.01

Het ligt in de bedoeling dat in de dagelijkse begeleiding van de jongeren het meeste accent zal vallen op een regulerende en structurerende aanpak. Daarnaast wordt tevens gebruik gemaakt van een aanpak waarin de jongeren met hun problemen worden geconfronteerd en zij worden gewezen op hun verantwoordelijkheid. Beide aspecten krijgen bij deze onderzoeksjongeren evident meer nadruk dan bij de gemiddelde tehuispopulatie.

De affectief-emotionele ondersteuning van de jongeren staat echter minder op de voorgrond en komt in grote lijnen overeen met dat van een doorsnee tehuis.

5.4 Inschakeling deskundigen

Veel van het hulpverlenend werk wordt uitgevoerd door de mensen aan de basis. Zij zijn het die de dagelijkse gang van zaken voor hun rekening nemen.

Daarnaast echter wordt van tijd tot tijd ook een beroep gedaan op bepaalde deskundigen die doorgaans worden ingeschakeld om meer specifieke problemen te helpen oplossen. De veronderstelling is dat bij meer (complexe) problemen meer hulp van deskundigen zal worden ingeroepen.

Voor elke jongere hebben we in dit onderzoek onderzocht in welke mate gedurende het komende half jaar deskundigen zullen worden ingeschakeld. Tabel 5.5 geeft de bevindingen weer.

Tabel 5.5 Jeugdigen voor wie hulp van deskundigen zal worden ingeroepen (in percentages) (N=150)

	<i>aantal keren per maand</i>				
	<i>niet</i>	<i>1 maal</i>	<i>2 maal</i>	<i>3 maal</i>	<i>4 maal en meer</i>
maatschappelijk werker	47%	4%	1%	---	48%
(ortho)pedagoog	20%	7%	30%	3%	40%
psycholoog	48%	25%	13%	14%	--
psychiater	63%	32%	2%	---	4%
medisch specialist	74%	12%	6%	---	8%
overige deskundigen (logopedie, fysio-therapeut, remedial teacher e.d.)	30%	27%	6%	---	36%

De voorgaande tabel laat duidelijk zien dat onder de deskundigen vooral de orthopedagoog een belangrijke rol wordt toegedacht.

Vergeleken met ander onderzoek onder residentiële populaties (Van der Ploeg & Scholte, 1996b) wordt hier echter verhoudingsgewijs vooral meer gebruik gemaakt van de psycholoog als deskundige ($t=4.83$, $df=144$, $p<0.01$).

De vraag is vervolgens welke activiteiten worden beoogd met de inschakeling van genoemde deskundigen. Het blijkt om uiteenlopende activiteiten te gaan. Activiteiten die ook wel worden omschreven als tweede graadsstrategieën.

Het betreft in de eerste plaats vooral sociale vaardigheidstrainingen. Bij 61% van de jongeren is dat het geval. Maar ook gedragstherapeutische interventies zullen veelvuldig worden ingezet. Voor ruim de helft (54%) van de jongeren wordt deze vorm van aanvullende hulp beoogd. Dat is in iets mindere mate het geval met groepstherapie waar ruim 40% van de jongeren aan zal deelnemen.

Voorts stellen we vast dat ook educatieve aanvullende activiteiten bij een substantieel deel van de jongeren zullen worden ingeschakeld; om precies te zijn is dat het geval bij 60% van de jongeren.

Tenslotte vermelden we nog dat voor ruim een vijfde van de jongeren (21%) een nader persoonlijkheidsonderzoek in het voornemen ligt.

5.5 Behandelingsplanning

Voor vrijwel alle jeugdigen wordt een gedetailleerd behandelingsplan opgesteld alsmede een plan voor een periodieke evaluatie van de voortgang van de hulp.

Voor twee derde van de jongeren zal wekelijks een teambespreking worden gehouden. Bij een

derde van de jongeren is men van plan dat minder vaak uit te voeren en de besprekingen te beperken tot een maandelijks overleg.

5.6 Samenvatting

1. De drie belangrijkste basisdoelen die worden nagestreefd zijn:
 - . het scheppen van een klimaat van basisveiligheid
 - . het versterken van de persoonlijkheid
 - . het bijbrengen van sociale vaardigheden.
 2. De twee meest benadrukte dimensies in de pedagogische aanpak zijn:
 - . het strak hanteren van de regels
 - . een uniforme aanpak.
 3. Opvallend weinig worden gezinsdoelen benadrukt. Ook wordt het gezin relatief weinig bij de behandeling betrokken. Op het eerste gezicht wekt dat bevreemding, maar het blijkt dat bij opname al voor 80% van de jongeren is geoordeeld dat zij (waarschijnlijk) niet naar huis terug zullen keren (hetgeen later echter niet het geval blijkt te zijn).
 4. In de dagelijkse begeleiding wordt beoogd de meeste de nadruk te leggen op structureren en ordenen.
 5. De (ortho)pedagoog zal als deskundige het meest bij de begeleiding worden ingeschakeld. Vergeleken met het gemiddelde tehuis wordt in de programma's echter verhoudingsgewijs meer gebruik gemaakt van de psycholoog als deskundige.
-

6.1 Inleiding

Tot dusver is het gedrag van de onderzoeksjongeren in kaart gebracht op basis van de intakegegevens. Voor een meer actueel beeld hebben we gebruik gemaakt van twee bekende gestandaardiseerde vragenlijsten: de CBCL en de NPV-J. Daarnaast hebben we een Psychopathieschaal afgenomen bestaande uit 14 items. Ten behoeve van dit onderzoek zijn verkorte versies gehanteerd.

De CBCL is gebruikt omdat in veel onderzoek onder jeugdige probleempopulaties met de CBCL wordt gewerkt en de vragenlijst is genormeerd. Daardoor is het in principe mogelijk onze bevindingen te vergelijken met de landelijke cijfers van de normale jeugdbevolking en met uitslagen van ander onderzoek. De NPVJ is ingezet omdat dit één van de weinige vragenlijsten is die op een betrouwbare wijze een aantal persoonlijkheidskenmerken van jeugdigen in beeld brengt. Ook hier is sprake van landelijke normen. Tenslotte is de Psychopathieschaal gebruikt omdat de indruk bestaat dat een deel van de jeugdigen disfunctioneert op basis van een psychopathische persoonlijkheidsstructuur. Op grond van door de auteurs verricht onderzoek beschikken we ook hier over normen betrekking hebbend op de Nederlandse jeugd.

De jongeren hebben de NPV-J ingevuld terwijl de groepsleiding de CBCL en de Psychopathieschaal voor haar rekening nam. Op die wijze kan goed zicht worden verkregen op het actuele gedrag van de jongeren kort na opname.

De te presenteren scores zullen tevens als beginscores worden benut in het kader van het follow-up onderzoek.

6.2 De CBCL-uitslagen

De CBCL is ontworpen met de bedoeling nader inzicht te verwerven in mogelijke gedrags- en emotionele problemen van jeugdigen. Om de ernst van de problematiek te bepalen wordt gebruik gemaakt van de volgende driedeling:

- a. een klinische groep, dwz. jongeren die zodanige problemen geven dat professionele hulp noodzakelijk is
 - b. een groep die ligt in het grensgebied, dwz. jeugdigen die wel problemen hebben, maar
-

waar professionele hulp niet direct nodig lijkt

- c. een niet klinische groep, d.w.z. jeugdigen die weinig problemen te zien geven (of waarbij de problemen niet opvallend afwijken van die van de normale Nederlandse jeugd).

Verder kan een indeling worden gemaakt in de aard van de problemen welke nader zijn geclusterd in *geëxternaliseerde en geïnternaliseerde problemen*. Het eerstgenoemde cluster omvat gedragingen als agressief en delinquent gedrag, in de spreektaal ook wel aangeduid als 'gedragsproblematiek'. We moeten hierbij wel opmerken dat de term 'delinquentie' niet moet worden geassocieerd met crimineel gedrag. Wanneer we kijken naar de concrete gedragingen waarop delinquentie in de CBCL betrekking heeft dan blijkt het vooral te gaan om gedragingen als: zich niet schuldig voelen, optrekken met slechte vrienden, diefstalletjes plegen thuis, tegenspreken en ongehoorzaamheid. Het gaat in de CBCL derhalve eerder om pre-delinquent of anti-sociaal gedrag dan om crimineel gedrag.

Het tweede cluster verwijst naar angstig en depressief gedrag, in de spreektaal ook wel aangeduid als 'emotionele problematiek'.

Om de ernst van de problematiek aan te geven presenteren we in de volgende tabel hoeveel jongeren in de drie onderscheiden groepen vallen. We doen dit voor alle probleemaspecten. Daarnaast geven we tevens de gemiddelde score weer. De scoring loopt van 1 (dit probleem doet zich niet voor) tot 3 (dit probleem doet zich nadrukkelijk voor).

Voor een totaalbeeld voeren we ook de totaalscore op gesplitst in geëxternaliseerde en geïnternaliseerde problemen.

Tabel 6.1 Gedragsproblemen volgens de CBCL (N=150)

<i>problematiek</i>	<i>klinische groep</i>	<i>grens groep</i>	<i>niet-klinische groep</i>	<i>gemiddelde score + sd</i>
teruggetrokken	24%	4%	71%	0.53 (.86)
angstig/depressief	16%	4%	79%	0.37 (.75)
sociale problemen	21%	---	79%	0.42 (.81)
denkproblemen	16%	---	84%	0.31 (.73)
aandachtsproblemen	24%	9%	67%	0.58 (.86)
delinquent gedrag	47%	9%	44%	1.02 (.96)
agressief gedrag	27%	6%	67%	0.59 (.88)
geïnternaliseerd gedrag	49%	17%	34%	1.14 (.90)
geëxternaliseerd gedrag	65%	4%	31%	1.34 (.92)
totaalscore	65%	6%	29%	1.36 (.90)

Het is duidelijk dat de meeste problemen zich voordoen op het gebied van de geëxternaliseerde problemen i.c. delinquentie en (in mindere mate) agressiviteit. Dat telkens slechts een deel van de jongeren in de klinische range valt wil niet zeggen dat er met de andere jongeren weinig tot niets aan de hand zou zijn. De onderzoeksjongeren geven doorgaans op meerdere gebieden problemen en kunnen derhalve laag scoren op het ene terrein terwijl op het andere gebied een hoge score is te noteren.

Al met al zijn de onderzoeksjongeren volgens de CBCL vooral te typeren als delinquente jongeren met een agressieve attitude.

6.3 De uitslagen van de NPV-J

Teneinde het gedragsbeeld van de jongeren vanuit meerdere invalshoeken te bezien hebben de jongeren zelf ook gevraagd een lijst met vragen (NPV-J) te beantwoorden.

De NPV-J is ontwikkeld om meer inzicht te verkrijgen in een aantal persoonlijkheidskenmerken van jongeren. Het gaat om de volgende aspecten:

- . *inadequatie* (vage angsten en insufficiëntiegevoelens)
- . *gebrek aan volharding* (negatieve taakopvatting en weinig doorzettingsvermogen)
- . *sociale inadequatie* (vermijden van sociale contacten)
- . *recalcitrantie* (zich afzetten tegen anderen en anderen wantrouwen)
- . *dominantie* (gebrek aan zelfvertrouwen en initiatieven)

In tabel 6.2 presenteren we de uitslagen analoog aan die van de CBCL.

Tabel 6.2 Gedragsproblemen volgens de NPV-J (N=150)

<i>problematiek</i>	<i>klinische groep</i>	<i>grens groep</i>	<i>niet-klinische groep</i>
inadequatie	60%	23%	18%
volharding	59%	32%	9%
sociale inadequatie	66%	15%	20%
recalcitrantie	81%	4%	15%
dominantie	54%	21%	24%

De onderzoeksjongeren scoren vooral negatief op het aspect recalcitrantie. Dat houdt in dat zij vooral anderen wantrouwen en zich sterk afzetten tegen volwassenen en leeftijdgenoten.

6.4 Uitkomsten Psychopathie-schaal

Deze vragenlijst is opgebouwd uit items die worden toegeschreven aan jongeren met een psychopathische persoonlijkheidsstructuur (Hare, 1998, Hare & Herve, 1999). Het gaat hierbij om items als: is ongevoelig voor straf, toont geen emoties, toont nooit berouw, vertoont riskant gedrag, wil graag het middelpunt zijn e.a. We hebben deze schaal toegevoegd omdat de indruk bestaat dat een deel van de onderzoeksjongeren zich juist op dit aspect zullen onderscheiden van de gemiddelde tehuispopulatie. Een niet onbelangrijke veronderstelling omdat deze jongeren waarschijnlijk veel moeilijker te beïnvloeden zullen zijn.

De scoring op de gedragsitems verloopt van 1 (het genoemde probleemgedrag is niet aanwezig) naar 3 (het betreffende gedrag behoeft klinische aandacht).

Gelet op het experimentele karakter van deze schaal hebben we een factor-analyse uitgevoerd die leidde tot twee duidelijke factoren. De eerste factor bevatte 8 items die verwezen naar de afwezigheid van emoties en betrokkenheid, terwijl de tweede factor 6 variabelen omvatte die allen refereren aan imponerend, dominerend en riskant gedrag. Betrouwbaarheidsanalyses leverde voor de eerste resp. tweede factor alpha's op van .86 resp. .84. De beide factoren worden door ons als volgt benoemd: '*emotioneel onthecht gedrag*' (ongevoelig en egocentrisch) en '*imponerend gedrag*' (autoritair, dominant en riskant). De schaal werd tevens onderzocht in een steekproef van 485 jeugdigen uit de algemene jeugdbevolking, alwaar de alpha's uitkwamen op .84 resp. .82 met test-hertest intraklasse correlaties groter dan .75. Dit onderzoek levert tevens de normgegevens van de algemene Nederlandse jeugdbevolking die in dit onderzoek worden gebruikt. De klinische grens is bij percentiel 95 en de klinische ondergrens bij percentiel 90 van de algemene jeugdbevolking gelegd.

De uitslagen op de Psychopathie-schaal leiden tot de volgende tabel:

Tabel 6.3 Gedragsproblemen volgens de Psychopathie-schaal (N=150)

<i>problematiek</i>	<i>klinische groep</i>	<i>grens groep</i>	<i>niet-klinische groep</i>
ongevoelig/egocentrisch	14%	44%	43%
dominant/riskant	15%	36%	49%
totaal	13%	36%	51%

Het is duidelijk dat slechts een beperkt deel van de onderzoeksjongeren hoog scoort op deze schaal. Dat betekent dat uit de CBCL en de NPV-J weliswaar blijkt dat veel jongeren ernstige

problemen hebben, maar dat slechts een klein deel van de jongeren binnen de categorie valt met duidelijke psychopathie kenmerken. Overigens bevindt ruim een derde van de jongeren zich in het grensgebied. Dat zou er op kunnen wijzen dat een flink deel van de jongeren zeker niet vrij is van bepaalde psychopathische trekken.

6.5 Samenvatting

1. Naar het oordeel van de groepsleiding zijn de jongeren overwegend te typeren als delinquent met een agressieve attitude (CBCL).
 2. De jongeren zelf geven vooral aan zich af te zetten tegen anderen; zij geven ook blijk van veel wantrouwen (NPV-J).
 3. Het aantal jongeren met evidente psychopathie-kenmerken is beperkt van omvang.
-

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staan we stil bij de vraag in hoeverre er binnen onze onderzoekspopulatie systematische verbanden bestaan tussen de door ons onderzochte (clusters van) variabelen. We denken hierbij achtereenvolgens aan een mogelijke samenhang tussen

- biografische kenmerken van de jeugdigen en de aanmeldingsproblematiek
- biografische kenmerken van de jeugdigen en de gekozen doelstellingen
- biografische kenmerken en de beoogde pedagogische aanpak
- aanmeldingsproblematiek en doelstellingen.

Voor het bepalen van mogelijke significante relaties maken we gebruik van correlatieve analyses. We maken alleen melding van significante samenhangen als het gaat om correlaties van .30 en hoger.

7.2 De jeugdigen en hun problematiek

We onderzochten eerst in hoeverre de leeftijd, de sekse en de etniciteit verband hield met de problematiek bij aanmelding.

Leeftijd

Het blijkt dat de oudere jeugdigen significant meer gedragsproblemen te zien geven als het gaat om delinquent gedrag (.35) en anti-sociaal gedrag (.39).

Jongens/meisjes

In lijn met de verwachting blijkt dat de jongens evident meer delinquent gedrag vertonen bij opname dan de meisjes ($r = -.34$).

Etniciteit

Een duidelijke samenhang tussen etniciteit en opnameproblematiek werd niet gevonden, op één uitzondering na. Zo stelden we vast dat jeugdigen met een Nederlandse achtergrond signi-

ficant meer psychiatrische klachten manifesteren ($r=-.35$)

7.3 De jeugdigen en de gestelde doelen

Leeftijd

Worden bij oudere jeugdigen andere doelen gesteld dan bij de jongere jeugdigen? Dat blijkt inderdaad het geval. Voor de oudere jeugd wordt significant vaker melding gemaakt van de volgende doelstellingen:

- verbeteren van het gedrag ($r=.32$)
- versterken van de persoonlijkheid ($r=.34$)
- verbeteren van de relatie met huis ($r=.34$)
- verbeteren van de werksituatie ($r=.39$).

Gelet op de ernstiger gedragsproblematiek bij de oudere jeugd zijn beide eerste doelen wel inzichtelijk. Dat geldt ook voor het als vierde genoemde doel. De verbetering van de relatie met thuis is echter minder voor de hand liggend, gelet op de hogere leeftijd; hier zou men eerder verwachten dat bij de jongere jeugdigen aan de thuissituatie meer aandacht zou worden besteed.

Jongens/meisjes

Voor jongens en meisjes worden in grote lijnen dezelfde doelen geformuleerd. Er is echter één uitzondering. Bij meisjes wordt evident vaker het accent gelegd op het verbeteren van het intra-psychisch functioneren ($r=.30$). Dit verband is weinig inzichtelijk omdat niet is gebleken dat de meisjes meer emotionele problemen te zien geven bij de opname dan de jongens.

Etniciteit

De vraag of voor jeugdigen met een etnische achtergrond andere doelen worden gesteld dan voor allochtone jeugdigen kan in één opzicht bevestigend worden beantwoord. Voor allochtone jeugdigen wordt significant vaker het accent gelegd op het bevorderen van de zelfstandigheid ($r=.34$).

7.4 De jeugdigen en de gekozen pedagogische middelen

Leeftijd

Voor de oudere jeugd wordt evident meer nadruk gelegd op een pedagogische benadering waarin de confrontatie een belangrijke rol speelt ($r=.50$) evenals de samenwerking met de school ($r=.36$).

Jongens/meisjes

Voor beide seksen wordt overwegend dezelfde aanpak gehanteerd. Er is echter één uitzondering. Bij de meisjes valt evident meer accent op het geven van affectieve steun ($r=.42$).

Etniciteit

De pedagogische aanpak van allochtone jeugdigen kent enkele duidelijke verschillen met jeugdigen van Nederlandse afkomst. Zo blijkt dat bij allochtone jeugdigen significant meer nadruk ligt op de volgende aspecten:

- meer samenwerking met school ($r=.41$)
- een meer confronterende benadering ($r=.30$).

7.5 Opnameproblemen en doelstellingen

Er blijkt veel onderlinge samenhang te bestaan tussen de bij opname geconstateerde problemen en de voorgenomen doelstellingen. Dat stemt overeen met een eerder gemaakte opmerking dat door de instellingen vaak voor meerdere doelen wordt gekozen bij uiteenlopende problemen. Een paar zaken vallen op.

Ten eerste blijkt dat als het gaat om meer externaliserende gedragsproblemen (anti-sociaal gedrag, agressie, delinquent gedrag) er voor 8 van de 14 doelen significant vaker wordt geselecteerd. Het gaat dan om doelen als het verbeteren van gedrag, leren omgaan met autoriteit, verbeteren van relatie met thuis, leren de vrije tijd beter te besteden e.a.

In de tweede plaats trekt het de aandacht dat bij meer seksuele problemen er significant vaker wordt gekozen voor beter leren omgaan met seksualiteit ($r=.34$)

Ten derde blijkt dat bij meer psychiatrische klachten er vooral als doel wordt gekozen voor het opheffen van de psychiatrische klachten ($r=.31$).

7.6 Samenvatting

1. Oudere jeugdigen vertonen meer gedragsproblemen in de vorm van delinquent en anti-sociaal gedrag. Verder valt bij de oudere jeugd meer accent op doelstellingen als gedrags- en persoonlijkheidsverbetering en wordt meer nadrukkelijk gekozen voor een confronterende aanpak.
 2. Jongens geven bij opname meer delinquent gedrag te zien. Zowel de doelen als de pedagogische aanpak vertonen bij jongens en meisjes veel overeenkomst. Er zijn echter uitzonderingen. Bij meisjes valt een sterker accent op het verbeteren van het emotioneel functioneren en op het leren omgaan met seksualiteit, terwijl in de pedagogische aanpak meer het bieden van affectieve steun wordt benadrukt.
 3. Qua opnameproblematiek bestaan er nauwelijks verschillen tussen allochtone en niet-allochtone jongeren. Wel stelden we vast dat bij allochtone jongeren meer wordt aangewerkt op zelfstandigheid en dat zij een pedagogische aanpak krijgen met meer accent op samenwerking met school.
 4. Tussen de opnameproblematiek en de gestelde doelen bestaat een redelijke (inzichtelijke) samenhang.
-

8 ONDERLINGE VERGELIJKINGEN VAN DE PROGRAMMA'S

8.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staan we stil bij de vraag in hoeverre de door ons onderscheiden programma's qua populatie en aanpak van elkaar verschillen. Het gaat in totaal om negen verschillende programma's (lokaties):

- 1 = Hoenderloo
- 2 = Valkenheide
- 3 = Schoolhuis Amstelslad
- 4 = Glen Mills
- 5 = Harreveld, gedragstherapeutisch
- 6 = Harreveld, psychodynamisch
- 7 = PEL-projecten
- 8 = Matrix, Heerlen
- 9 = Horizon, Rotterdam

In het navolgende duiden we de verschillende programma's aan met het hier genoemde cijfer.

8.2 Enkele algemene kenmerken

In tabel 7.1 hebben we de jongeren in de programma's naast elkaar gezet voor wat betreft de belangrijkste biografische kenmerken.

De jongeren in de meeste programma's komen qua *leeftijd* redelijk met elkaar overeen en liggen rond het gemiddelde van 15 jaar. Er is echter wel sprake van spreiding. Zo treffen we in Horizon de jongste onderzoeksjeugdigen aan (gemiddeld 12 jaar) en in Glen Mills en in de projecten Ervaringsleren de oudste jeugdigen (gemiddeld 16 jaar).

Tabel 8.1 Algemene kenmerken

	1 (N=25)	2 (N=12)	3 (N=25)	4 (N=15)	5 (N=15)	6 (N=10)	7 (N=16)	8 (N=13)	9 (N=19)
Leeftijd	15	14	15	16	15	16 ³	17	14	<u>12</u>
Aantal jongens	94%	87%	64%	100%	<u>23%</u>	67%	81%	62%	100%
Nederlandse achtergrond	78%	80%	18%	<u>16%</u>	69%	33%	88%	69%	60%
Speciaal Onderwijs	47%	70%	100%	76%	83%	53%	87%	100%	<u>10%</u>
Leeftijd eerste problemen	9.4	8.5	10.1	10.2	8.9	8.8	9.3	12.5	<u>3.6</u>
Toerekeningsvatbaar ¹	1.7	<u>1.2</u>	1.4	1.6	1.8	2.6	<u>1.4</u>	1.1	2.5
Ontwikkelingskansen ²	2.3	1.9	2.4	<u>1.8</u>	2.2	2.6	2.2	2.1	2.7

1 = Hoenderloo; 2 = Valkenheide; 3 = Schoolhuis Amstelslad; 4 = Glen Mills; 5 = Harreveld, gedrags-therapeutisch; 6 = Harreveld, psychodynamisch; 7 = PEL-projecten; 8 = Matrix, Heerlen; 9 = Horizon, Rotterdam

¹ betreft het gemiddelde op een vierpuntsschaal; hoe hoger hoe minder toerekeningsvatbaar

² betreft het gemiddelde van een vierpuntsschaal; hoe hoger hoe minder ontwikkelingskansen de jeugdige worden toegeschreven

³ de programma's die een kenmerk het meest hebben zijn vetgedrukt, de programma's die een kenmerk het minst hebben zijn onderstreept.

De volgende verschillen sprongen in het oog.

In het Schoolhuis van Amstelslad (3) treffen we veel allochtone jeugdigen die uitsluitend het Speciaal Onderwijs hebben bezocht of nog steeds volgen. De jeugdigen worden vergelijkenderwijs minder ontwikkelingskansen toegeschreven.

Glen Mills (4) valt op met een populatie die uitsluitend uit jongens bestaat en eveneens een zeer groot percentage allochtone jongeren bevat.

In Harreveld-II (6, psychodynamisch) treffen we vooral jongeren die vergelijkenderwijs weinig toerekeningsvatbaar worden geacht en geringere ontwikkelingskansen worden toegeschreven.

In de PEL projecten ervaringsleren (7) gaat het vooral om allochtone jongens die overwegend het Speciaal Onderwijs hebben bezocht.

In Matrix-BJ (8, schoolopvang) vinden we uitsluitend jeugdigen die het SO volgen of hebben gevolgd en bij wie op latere leeftijd de eerste problemen zichtbaar werden.

Tenslotte merken we op dat in Horizon (9) uitsluitend jongens aanwezig zijn en dat bij hen op zeer jonge leeftijd al problemen werden geconstateerd.

8.3 Probleemkenmerken bij opname

Eerder gaven we een overzicht van de gemiddelde problemen bij opname. Ten behoeve van

een vergelijking tussen de problemen van de jongeren in de verschillende programma's hebben we de gemiddelden opnieuw berekend. Deze gemiddelden dienen alleen horizontaal te worden vergeleken. Een verticale vergelijking is niet zonder meer mogelijk omdat telkens een verschillend aantal items wordt afgecheckt.

Tabel 8.2 Enkele probleemkenmerken (gemiddelden)

	1 (N=25)	2 (N=12)	3 (N=25)	4 (N=15)	5 (N=15)	6 (N=10)	7 (N=16)	8 (N=13)	9 (N=19)
emotionele problemen	4.32	4.05	<u>2.70</u>	4.14	4.15	<u>5.08</u>	3.44	2.46	3.63
gedragsproblemen	8.11	6.24	<u>3.55</u>	12.72	7.77	8.60	6.19	4.38	5.50
schoolproblemen	2.17	2.24	2.00	3.64	1.83	2.57	<u>1.63</u>	2.08	3.30
vrije tijdsproblemen	0.95	1.88	<u>0.81</u>	2.52	1.38	2.47	1.69	1.00	1.70
persoonlijkheidsproblemen	3.00	3.64	<u>2.18</u>	4.88	4.30	4.40	3.69	2.85	3.90
psychosomatische problemen	0.47	0.56	0.36	0.36	0.92	<u>0.33</u>	0.50	1.23	0.10
psychiatrische klachten	1.10	1.08	<u>0.10</u>	0.36	1.69	0.71	0.67	0.54	2.00
seksuele problemen	0.31	0.42	<u>0.10</u>	0.12	1.31	0.60	0.20	0.08	0.30
gezinsproblemen	3.58	4.48	6.00	7.52	5.62	5.60	4.69	<u>2.92</u>	4.30

1 = Hoenderloo; 2 = Valkenheide; 3 = Schoolhuis Amstelslad; 4 = Glen Mills; 5 = Harreveld, gedragstherapeutisch; 6 = Harreveld, psychodynamisch; 7 = PEL-projecten; 8 = Matrix, Heerlen; 9 = Horizon, Rotterdam

Hoewel veel gemiddelden bij elkaar in de buurt liggen zijn er toch ook in het oog springende uitzonderingen. Zo treffen we opvallend veel gedragsproblemen aan bij de jongeren in Glen Mills (4); deze jongeren geven over de gehele linie vergelijkenderwijs meer problemen te zien. Ook komen bij deze jongeren meer gezinsproblemen voor.

In veel opzichten geeft het Schoolhuis van Amstelslad (3) een tegengesteld beeld te zien met relatief weinig problemen. Wel doen zich hier verhoudingsgewijs veel gezinsproblemen voor. Opmerkelijk is ook het relatief grote aantal jongeren in Harreveld-I (5, gedragstherapeutisch) met veel psychiatrisch gekleurde klachten en seksuele problemen. De jongeren in Horizon (9) vertonen bij de opname eveneens relatief veel psychiatrische klachten.

8.4 Doelen en werkwijze

Streeft men in elk programma dezelfde doelstellingen na?

We kunnen die vraag nu beantwoorden omdat we voor een groot aantal doelen hebben geïnventariseerd hoe sterk die werden benadrukt.

Wanneer we nagaan welke basisdoelstellingen op de eerste drie plaatsen komen van de verschillende instellingen (programma's) dan ontstaat het volgende overzicht.

Tabel 8.3 Drie belangrijkste doelstellingen

Hoenderloo	gedragsverbetering	basisveiligheid	omgaan met autoriteit
Valkenheide	basisveiligheid	omgang leeft.genoten	sociale vaardigheden
Schoolhuis Amstelslad	psychisch functioneren	gedragsverbetering	schoolsituatie
Glen Mills	basisveiligheid	gedragsverbetering	sociale vaardigheden
Harreveld (gedragsth.)	persoonlijkheid steunen	psychisch functioneren	sociale vaardigheden
Harreveld (psychodyn.)	basisveiligheid	gedragsverbetering	persoonlijkheid steunen
PEL-projecten	zelfstandigheid	psychisch functioneren	basisveiligheid
Matrix Heerlen	onbekend	onbekend	onbekend
Horizon	psychisch functioneren	basisveiligheid	vrijtijdsbesteding

Een nadere toelichting is echter geboden. Op het eerste gezicht lijkt het alsof vrijwel alleen de hier genoemde doelen werden benadrukt. Dat is echter niet het geval. In alle programma's worden veel doelen nagestreefd en liggen de accenten op deze doelen dicht bij elkaar. Zo benadrukt Glen Mills vrijwel alle doelen even sterk.

In tabel 8.4 hebben we de methodische kenmerken van de behandelingsaanpak op een rij gezet die in de verschillende programma's wordt toegepast. Een lage score (1) betekent hier dat een methodiekaspect weinig benadrukt wordt, een hoge score (4) dat het betreffende aspect zeer sterk benadrukt wordt.

Zoals uit de tabel blijkt zijn de onderlinge verschillen niet erg groot. Toch zijn er enkele noemenswaardige differentiaties in de programma's.

In Glen Mills (4) bijvoorbeeld vindt een sterk uniforme aanpak plaats met veel structurering, confrontatie en een strakke hantering van de regels. Daarentegen is er relatief weinig individuele bemoeienis en weinig affectieve steun.

Een vergelijkbaar beeld (zij het minder extreem) vinden we in Harreveld-I (5, gedragstherapeutisch). Hier domineert vooral ook de samenwerking met de ouders en de school.

In Harreveld-II (6, psychodynamisch) is eveneens veel samenwerking met de ouders, maar daarnaast wordt ook veel accent gelegd op het verlenen van affectief-emotionele steun.

Tabel 8.4 Voorgenomen pedagogische inzet (gemiddelden)

	1 (N=25)	2 (N=12)	3 (N=25)	4 (N=15)	5 (N=15)	6 (N=10)	7 (N=16)	8 (N=13)	9 (N=19)
uniformiteit	2.67	3.19	2.63	3.67	3.67	2.71	3.63	onb.	3.53
intensiteit bemoeienis	2.95	2.92	3.17	2.50	2.73	3.00	<u>2.30</u>	onb.	3.40
strenge regelhantering	3.05	3.23	3.11	4.00	3.58	2.97	3.44	onb.	3.40
zelfstandigheid	2.88	2.66	2.94	3.25	<u>2.46</u>	<u>2.43</u>	2.64	onb.	2.84
samenwerking ouder	2.81	2.87	<u>2.31</u>	2.68	3.26	3.02	2.72	onb.	3.17
samenwerking school	3.13	2.69	3.22	4.00	3.54	3.43	<u>2.13</u>	onb.	2.93
affektieve ondersteuning	<u>2.31</u>	<u>2.64</u>	2.67	<u>2.00</u>	2.88	2.93	2.92	onb.	2.70
structurering	2.99	3.33	3.47	4.00	3.38	2.98	3.03	onb.	3.28
confrontatie	3.19	2.74	2.89	4.00	2.84	2.93	3.72	onb.	3.20

1 = Hoenderloo; 2 = Valkenheide; 3 = Schoolhuis Amstelslad; 4 = Glen Mills; 5 = Harreveld, gedragstherapeutisch; 6 = Harreveld, psychodynamisch; 7 = PEL-projecten; 8 = Matrix, Heerlen; 9 = Horizon, Rotterdam

De pedagogische aanpak van Hoenderloo (1) kenmerkt zich door een tamelijk intensieve bemoeienis die de volgende aspecten omvat: structurering, confrontatie, strenge regelhantering, samenwerking met school en verhoudingsgewijs weinig affectieve ondersteuning..

De aanpak van Valkenheide (2) komt verassend overeen met die van Hoenderloo, zij het dat hier meer accent wordt gelegd op uniformiteit en geringere accenten op confrontatie en samenwerking met school.

De aanpak in het Schoolhuis van Amstelslad (3) is tamelijk intensief en kenmerkt zich vooral door structurering, strenge regelhantering, veel samenwerking met school en weinig samenwerking met de ouders.

In Glen Mills (4) ligt een zeer sterke nadruk op strenge regelhantering, structurering, confrontatie, zelfstandigheid en samenwerking met school. Het accent op affectieve ondersteuning is hier verhoudingsgewijs gering, terwijl ook de intensiviteit van de bemoeienis verhoudingsgewijs beperkt is.

In de gedragstherapeutische variant van Harreveld (5) ligt de nadruk op een uniforme aanpak met veel structuur, strenge regelhantering en samenwerking met de ouders en school.

In de psychodynamische variant van Harreveld (6) ligt de nadruk eveneens op structuur, en samenwerking met de ouders en school. In deze variant wordt echter minder nadruk gelegd op strenge regelhantering terwijl daarnaast sterkere accenten worden gelegd op affectieve ondersteuning en confrontatie. De intensiteit van de bemoeienis is hier verhoudingsgewijs hoog.

In de ervaringsleerprojecten (7) treffen we een verhoudingsgewijs uniforme aanpak met veel structuur, strenge regels en confrontaties met de eigen situatie en het eigen gedrag, doch waarbij tevens affectief-emotionele ondersteuning wordt geboden. De intensiteit van de be-

moeienis en de samenwerking met school zijn hier verhoudingsgewijs laag

In Horizon (9) valt veel nadruk op enerzijds uniformiteit en anderzijds veel intensieve persoonlijke bemoeienis met veel structuur, regels en confrontatie. Daarnaast is de samenwerking met de ouders en school hier groot.

8.5 Huidige gedrags- en persoonlijkheidskenmerken

Volledigheidshalve presenteren we in tabel 8.5 tenslotte de gemiddelde percentielscores die zijn behaald met de CBCL, NPV-J en Psychopathie-schaal. Percentielscores die boven het 85^e percentiel liggen geven een indicatie van veel problematiek, en zijn in de tabel vetgedrukt.

We moeten bij de tabel wel bedenken dat het om het gedrag en de persoonlijkheid gaat zoals die is vastgesteld ten tijde van de eerste meting (dus betrekkelijk kort na opname). Dat betekent dat een aantal jongeren al wat langere tijd in een programma verbleef en daarvan mogelijk al de gunstige effecten onderging. Dat is mogelijk met name het geval in Glen Mills waar een groter aantal jongeren al langere tijd verbleef. Dat kan ook verklaren waarom de groepsleiding in dat tehuis een veel gunstiger oordeel heeft over deze jongeren en de jongeren zelf ook relatief gunstiger uitslagen laten zien.

De uitslagen op de verschillende vragenlijsten wijzen op enkele duidelijke onderlinge verschillen.

Opvallend is de lage score die de jeugdigen in Glen Mills op de CBCL laten zien. Dat is opmerkelijk omdat bij opname juist sprake was van veel probleemgedrag. We wijzen er op dat een aantal jeugdigen ten tijde van de testafname al enige tijd in Glen Mills verbleven.

Verder is het opmerkenswaardig dat problemen van psychopathische aard vooral voorkomen bij de jeugdigen in Harreveld (zowel gedragstherapeutisch als psychodynamisch) alsmede bij de jongeren in de PEL-projecten en niet bij de jongeren in Glen Mills.

De jongeren in de beide programma's van Harreveld en in de PEL-projecten bevatten jongeren met vergelijkenderwijs veel problematiek. In Harreveld (gedragstherapeutisch) gaat het vooral om internaliserende problematiek en recalcitrantie. Maar ook in Horizon doen zich bij de aldaar verblijvende jongens veel problemen voor.

Tabel 8.5 Gedrag en persoonlijkheid

	1 (N=25)	2 (N=12)	3 (N=25)	4 (N=15)	5 (N=15)	6 (N=10)	7 (N=16)	8 (N=13)	9 (N=19)
<i>CBCL (percentielscores)¹</i>									
geïnternaliseerde problemen	75.8	82.6	82.6	59.0	93.0	84.4	83.4	73.0	91.8
geëxternaliseerde problemen	91.4	80.3	88.5	32.8	88.0	86.4	93.1	79.2	93.0
totale problematiek	89.4	86.7	85.3	40.7	91.4	93.1	93.0	78.0	93.7
<i>NVP-J (percentielscores)¹</i>									
inadequatie	45.6	56.6	59.3	50.3	61.4	60.9	66.6	40.5	64.4
volharding	39.7	38.9	46.3	41.8	39.4	43.7	19.5	50.2	56.7
sociale inadequatie	26.3	45.4	25.3	29.5	41.1	34.3	31.9	42.4	68.7
recalcitrantie	91.4	71.2	91.3	79.1	92.7	80.5	73.8	85.4	85.3
dominantie	51.5	36.2	49.4	69.9	35.9	35.0	61.3	30.9	19.9
Psychopathie-schaal (ruwe scores)									
gevoelloos/egocentrisch	5.7	6.6	5.6	4.7	8.1	8.9	9.1	5.0	6.8
dominant/risicant	4.8	3.4	4.5	1.9	4.0	5.8	6.4	2.1	4.1
totale psychopathie	10.6	9.9	10.0	6.6	12.1	14.7	15.5	7.1	10.8

1 = Hoenderloo; 2 = Valkenheide; 3 = Schoolhuis Amstelslot; 4 = Glen Mills; 5 = Harreveld, gedragstherapeutisch; 6 = Harreveld, psychodynamisch; 7 = PEL-projecten; 8 = Matrix, Heerlen; 9 = Horizon, Rotterdam

¹ genormeerd op de Nederlandse jeugd; percentiel 50 verwijst naar het gemiddelde en >85 naar veel problemen

8.6 Samenvatting

Wanneer we tot slot de meest onderscheidende uitslagen tegenover elkaar zetten dan ontstaat van de verschillende programma's het volgende beeld.

Hoenderloo vertoont vooral een gemiddeld beeld met op geen enkel aspect een uitschieter.

Valkenheide geeft eveneens een nogal gemiddeld beeld te zien dat sterk op dat van Hoenderloo lijkt, met enkele uitzonderingen. De jeugdigen geven een relatief lage score te zien op de NPV-J (duidt op minder problemen) en vertonen eveneens de laagste score op het aspect toerekeningsvatbaarheid (en worden dus als het meest toerekeningsvatbaar gezien). In de aanpak valt op dat het minst voor een confronterende aanpak wordt gekozen.

Het Schoolhuis van Amstelslot telt jeugdigen met gedrags- en persoonlijkheidsproblemen. Hier verblijven verhoudingsgewijs veel allochtone jeugdigen. De jeugdigen hebben allemaal

het Speciaal Onderwijs gevolgd of volgen dit nog. Verder zijn bij deze jeugdigen de eerste problemen laat vastgesteld. Een uniforme aanpak krijgt hier de minste nadruk. Het blijkt tot slot dat met de ouders in mindere mate wordt samengewerkt in vergelijking met de andere programma's.

In *Glen Mills* treffen we uitsluitend jongens. Dit programma heeft de meeste allochtone jongeren. Verder zijn de jongeren hier gemiddeld het oudst (16 jaar). Bij opname vertonen de jongeren de meeste gedrags- en schoolproblemen. Daarnaast zijn bij hen ook de meeste persoonlijkheidsproblemen vastgesteld. Dat geldt eveneens voor de gezinssituatie: die is vergelijkenderwijs het meest problematisch. Opvallenderwijs scoren deze jeugdigen erg laag (gunstig) op de psychopathie-vragenlijst.

In de geboden aanpak onderscheidt Glen Mills zich door een sterk uniforme aanpak en door een strenge handhaving van de regels met veel structurering en confrontatie. Men werkt sterk aan op zelfstandigheid. In vergelijking met de andere programma's valt er weinig accent op de affectief-emotioneel ondersteunende behandelingscomponent.

Harreveld-I (gedragstherapeutisch) telt de meeste meisjes. De jeugdigen geven veel problemen te zien gelet op de relatief hoge scores op de CBCL en de Psychopathie-vragenlijst. In de aanpak valt er sterk accent op uniformiteit. Er wordt hier vergelijkenderwijs veel met de ouders samengewerkt.

Harreveld-II (psychodynamisch) bevat de meest jongeren met de hoogste scores op het aspect 'niet toerekeningsvatbaar'. Ook op de CBCL scoren de jeugdigen hoog, evenals op de NPV-J. Bij opname blijken hier vergelijkenderwijs vooral veel emotionele problemen voor te komen. In de aanpak vinden we hier van alle programma's de affectief-emotioneel ondersteunende benadering het sterkste terug, terwijl verhoudingsgewijs minder accent valt op strenge regelhandhaving, structuur en zelfstandigheid in vergelijking met de andere programma's.

In de *PEL-projecten ervaringsleren* bevinden zich de meeste jongeren met een Nederlandse achtergrond. Zij scoren relatief hoog op zowel de CBCL als de Psychopathie-vragenlijst. Wat de aanpak betreft benaderen deze projecten het gemiddelde beeld van tamelijk veel structuur bieden, strenge regels hanteren en de jeugdigen confronteren met hun probleemsituatie en hun eigen inbreng daarin. Daarbij ligt in deze projecten verhoudingsgewijs veel accent op affectief-emotionele ondersteuning..

Matrix BJ, Heerlen lijkt de minst problematische jeugdigen te bevatten. Met name valt op de weinig emotionele problematiek alsook de verhoudingsgewijs minder problematische gezins-

situatie. De populatie valt vooral op door het gegeven dat hier uitsluitend jeugdigen te vinden zijn die het Speciaal Onderwijs volgen of hebben gevolgd.

Van *Horizon, Rotterdam* kan worden opgemerkt dat zich hier uitsluitend jongens bevinden met gemiddeld de laagste leeftijd (12 jaar). Van deze jeugdigen werd al op zeer jonge leeftijd de eerste problematiek vastgesteld.

Verder bevinden zich hier het minste aantal jeugdigen dat het Speciaal Onderwijs heeft gevolgd of nog volgt. De hoge scores op de NPV-J en de CBCL geven aan dat deze jeugdigen als flink problematisch zijn te typeren. Deze jeugdigen worden als het meest toerekeningsvatbaar beschouwd door de groepsleiding. De aanpak bestaat enerzijds uit een uniforme benadering en anderzijds uit veel persoonlijke bemoeienis met structuur, regels en confrontatie, waarbij veel met de ouders en school wordt samengewerkt.

9

DE ONTWIKKELING TIJDENS HET VERBLIJF

9.1 Inleiding

Op basis van de Ontwikkelingsvragenlijst die door de groepsleiding tweemaal is ingevuld (na 6 en na 12 maanden) zijn we in staat een beeld te schetsen hoe het de jeugdigen verging tijdens hun verblijf in de door ons onderzochte programma's. Dit beeld is gebaseerd op ruim 100 jeugdigen. We tekenen daarbij aan dat niet van alle jeugdigen de beoogde data werden verkregen, omdat een aantal jeugdigen voortijdig vertrok en omdat door de instellingen de gevraagde gegevens niet of niet volledig werden verstrekt.

9.2 Onderlinge relaties

Een belangrijk aspect van de ontwikkeling vormen de relaties die de jeugdigen tijdens hun verblijf te zien gaven. Daartoe bezien we eerst de relaties die de jeugdigen in de leefgroep onderhielden tijdens de beide follow-up metingen.

Tabel 9.1 Relaties met leiding en groepsgenoten tijdens beide metingen

	<i>groepsleiding</i>		<i>groepsgenoten</i>	
	<i>follow-up meting</i> 1 (N=108)	2 (N=108)	<i>follow up meting</i> 1 (N=108)	2 (N=108)
erg goed	16%	15%	10%	11%
goed	61%	61%	52%	49%
gaat wel	19%	20%	32%	34%
slecht	3%	4%	3%	5%
erg slecht	1%	0%	3%	2%

Het blijkt dat de meeste jongeren in de groep zowel met de groepsleiding als met de groepsgenoten positieve relaties onderhielden. Voor slechts een klein percentage jongeren wordt gemeld dat de relaties slecht tot erg slecht waren.

Verder valt op dat de relaties tijdens de tweede meetgolf gemiddeld iets minder positief bleken.

We gingen vervolgens na of zich ook heftige conflicten in de groep hebben voorgedaan. Het blijkt dan dat één op de vijf jongeren het laatste half jaar een hevige ruzie had met zijn groepsgenoten en/of groepsleiding.

Hadden de jongeren ook vrienden? We stelden vast dat drie kwart van de jongeren eigenlijk geen echte vrienden had binnen de instelling. Slechts een kwart had één of twee vrienden. Het aantal vrienden dat de jongeren buiten de instelling had bleek aanzienlijk groter. Voor bijna twee derde van de jongeren (65%) geeft de groepsleiding aan dat zij één of meer externe vrienden hadden.

Wanneer we de relaties onder de loep nemen die de jongeren op hun school en/of hun werk hadden dan ontstaat het volgende beeld:

Tabel 9.2 Relaties op school/werk tijdens beide metingen

	<i>met leerkracht/baas</i>		<i>leerling/collega</i>	
	<i>follow-up meting:</i>		<i>follow-up meting:</i>	
	<i>1 (N=107)</i>	<i>2 (N=107)</i>	<i>1 (N=107)</i>	<i>2 (N=107)</i>
erg goed	13%	10%	11%	11%
goed	56%	49%	50%	48%
neutraal	20%	30%	31%	35%
slecht	9%	9%	6%	6%
erg slecht	2%	2%	2%	1%

Ook deze relaties zijn in meerderheid positief te noemen. Ongeveer 10% van de jongeren onderhield negatieve relaties met zijn leerkracht of chef op het werk. En dat geldt in mindere mate ook voor de relaties met medeleerlingen of collega's op het werk.

We constateren verder dat er tijdens de tweede follow-up meting sprake is van een lichte achteruitgang in positieve relaties met de leerkracht/baas.

Tenslotte bezien we de relaties die de jongeren de laatste 6 maanden onderhielden met hun ouders of plaatsvervangende ouders. Het blijkt dat het aantal zeer positieve relaties beperkt was (9%), dat 55% een goede band had met zijn ouders, dat 27% een wisselende relatie had (soms goed soms slecht) en dat 9% een (zeer) slechte relatie bezat.

In vergelijking met de eerdere follow-up meting zijn deze relaties vrijwel gelijk gebleven. Wanneer we vervolgens nagaan of zich de afgelopen periode ook ernstige ruzies met thuis hebben voorgedaan dan stellen we vast dat drie van de tien jongeren grote ruzie met thuis heeft gehad.

9.3 School, werk en vrije tijd

Ten tijde van de tweede meetgolf blijkt dat 68% van de jongeren naar school gaat en dat 4% werkt. De rest (28%) doet beide: ze gaan naar school én ze werken. Over de aard van de schoolopleiding kunnen we het volgende melden:

Tabel 9.3 Type school (N=104)

(V)MBO	64%
MAVO	20%
HAVO	4%
VSO	13%

Het is duidelijk dat vrijwel uitsluitend de lagere vormen van voortgezet onderwijs worden gevolgd. Een klein deel van hen bezoekt het voortgezet speciaal onderwijs. Dit beeld stemt overigens overeen met hetgeen doorgaans in populatie-onderzoeken in tehuizen wordt aangetroffen. Jongeren in tehuizen die de hogere vormen van voortgezet onderwijs volgen komen heel weinig voor.

We stelden verder vast dat bijna de helft (46%) van de jongeren goed gemotiveerd is en graag naar school of het werk gaat. Bij één op de tien jongeren is dat echter niet het geval. Zij hebben grote weerstanden en zijn in het geheel niet gemotiveerd. De overige jongeren (42%) tonen zich matig gemotiveerd.

Minder dan de helft van de jongeren (47%) is in zijn vrije tijd in de groep actief bezig met uiteenlopende dingen. Maar er is ook een klein aantal (10%) dat zich vaak verveelde in de groep. Voor de overige jongeren (43%) geldt dat zij zich af en toe verveelden.

Onderzoek naar deelname aan activiteiten buiten de instelling levert het volgende beeld op. Slechts 14% neemt deel aan clubs, verenigingen of speciale avonden buiten de instelling. Voor bijna de helft van de jongeren (47%) beperken de vrije tijdsactiviteiten zich tot de eigen

instelling. Tussen deze beide uitersten treffen we een groep jongeren (39%) die af en toe deelneemt aan vrije tijdsactiviteiten buiten de deur.

Dat weinig jongeren participeren in vrije tijdsactiviteiten buiten de instelling hangt samen met het beleid van enkele programma's.

Wanneer we de voorgaande uitslagen afzetten tegen de bevindingen van de eerste follow-up meting, dan constateren we dat het beeld grotendeels gelijk is gebleven. Er is wel een lichte tendens dat iets meer jongeren zich vervelen en dat ook iets meer jongeren niet gemotiveerd zijn om naar school te gaan.

9.4 Problematiek

Om een indruk te krijgen van de mate waarin zich de afgelopen 6 maanden problemen voordeden hebben we aan de groepsleiding een lijstje voorgelegd met 7 gangbare problemen. Het gaat om problemen die de ontwikkeling van de jongeren tijdens het verblijf binnen de instelling in gevaar kunnen brengen, zeker als deze moeilijkheden zich herhaaldelijk voordoen.

Tabel 9.4 Aantal jongeren met problemen gedurende de beide metingen

	<i>follow-up 1</i> (N=108)	<i>follow-up 2</i> (N=108)
vechten (in de groep/school/straat)	25%	26%
drugsgebruik	25%	32%
weglopen	21%	21%
spijbelen	18%	22%
vernielen (in de groep/school/straat)	17%	19%
diefstal	12%	13%
te laat terug van verlof	12%	13%

De tabel maakt duidelijk dat tijdens het tweede half jaar er in het algemeen een lichte toename van probleemgedragingen valt te constateren. Vooral het drugsgebruik en het spijbelen zijn enigszins toegenomen.

Verder blijkt dat ruim drie kwart van de jongeren het afgelopen half jaar niet in aanraking is geweest met de politie. Voor een kwart was dat echter wel het geval. Bij één op de tien jongeren kwam de politie er zelfs meerdere keren aan te pas. Dat beeld komt overeen met de

eerste follow-up meting.

We inventariseerden ook in hoeverre de jeugdigen zich naar het oordeel van de groepsleiding de voorbije maanden hielden aan de gestelde regels. We geven hier het resultaat van beide follow-up metingen.

Tabel 9.5 Hoe hielden de jeugdigen zich aan de regels

	<i>follow-up 1</i> (N=108)	<i>follow-up 2</i> (N=108)
erg goed	30%	24%
tamelijk goed	39%	43%
soms wel, soms niet	21%	23%
tamelijk slecht	4%	6%
slecht	6%	3%

Het blijkt dan dat veruit de meeste jongeren zich goed tot heel goed aan de regels wisten te houden. Één op de tien jongeren had daar echter grote moeite mee en negeerde herhaaldelijk de regels die in de instelling golden. In de loop van het verblijf is daarin weinig veranderd.

9.5 Methodiek

De vraag die in deze paragraaf aan de orde komt is: welke pedagogische aanpak viel de jongeren nu ten deel tijdens de afgelopen 6 maanden? We legden de groepsleiding een lijst met verschillende methodiekaspecten voor met de vraag voor elke jongere aan te geven welke aspecten meer en minder werden benadrukt. We hanteerden een vierpuntsschaal lopend van geen accent (score 1) naar een zeer sterk accent (score 4). Hoe hoger de score hoe meer accent het betreffende methodiekaspect kreeg. We vermelden hier tevens de bevindingen van de eerste meetgolf.

Tabel 9.6 Gemiddelde accentuering methodiekaspecten tijdens beide meetmomenten

	<i>follow-up 1</i> (N=108)	<i>follow-up 2</i> (N=108)
bekrachtiging van gedrag	3.4	3.3
waardering persoonlijke kwaliteiten	3.4	3.3
vergroting van zelfinzicht	3.4	3.3
confrontatie met problemen	3.3	3.3
bevordering sociale omgang	3.3	3.2
bevordering van zelfstandigheid	3.2	3.2
ordering van de leefomgeving	3.0	3.0
regulering (houden aan regels)	3.1	3.0
affectieve ondersteuning	2.7	2.6
winnen van vertrouwen	2.6	2.6
mobilisering sociale netwerk	2.4	2.4

Veel methodiekaspecten liggen dicht bij elkaar als het om de accentuering gaat. Toch wordt wel zichtbaar dat het mobiliseren van het sociale netwerk en het winnen van vertrouwen gemiddeld een lagere prioriteit hebben in de pedagogische aanpak dan het bekrachtigen van sociaal wenselijk gedrag en het waarderen van de persoonlijke kwaliteiten van de jongeren. Gedurende het verblijf van de jongeren treedt in de pedagogische aanpak nauwelijks verandering op. Met andere woorden: er is sprake van een consistente aanpak.

In welke mate kwamen de deskundigen in actie ten behoeve van de jongeren? We gingen na hoe vaak een bepaalde deskundige het voorbije half jaar werd ingeschakeld bij de behandeling van de jongeren. Dat leidt tot de volgende tabel.

Tabel 9.7 Inschakeling deskundigen tijdens laatste half jaar (N=108)

	<i>niet</i>	<i>1 maal</i>	<i>2 maal</i>	<i>3 maal</i>	<i>4 maal of meer</i>
orthopedagoog	36%	10%	18%	5%	32%
maatschappelijk werker	60%	11%	17%	4%	8%
psychiater	84%	8%	4%	1%	2%
psycholoog	96%	3%	0%	0%	1%

Het voorgaande betekent dat de orthopedagoog en de maatschappelijk werker het meest werden ingezet aanvullend op de pedagogische aanpak in de groep. Gemiddeld kregen alle jongeren één maal te maken met de maatschappelijk werker en bijna twee maal met de

orthopedagoog. Dat was gedurende het voorgaande laatste half jaar ook zo. Ook op dat punt is er niets veranderd.

Vervolgens staan we stil bij de vraag in hoeverre werd gewerkt met aanvullende individueel gerichte therapieën en/of trainingen. Het blijkt dat 17% van de jongeren gedragstherapie ontving, dat aan 16% van de jongeren een sociale vaardigheidstraining werd gegeven en dat 4% van de jongeren een psychodynamisch georiënteerde therapie kreeg. Vergeleken met de eerste follow-up meting is de aanvullende hulpverlening hetzelfde gebleven.

Tot slot van deze paragraaf kunnen we nog melden dat 16% van de jongeren medicijnen ontving. Het blijkt daarbij in hoofdzaak om medicijnen te gaan als dipiperon, ritalin en anti-psychootische middelen.

9.6 Evaluatie van de ontwikkelingen

Door de groepsleiding is zowel bij de eerste als bij de tweede follow-up meting gevraagd aan te geven of de jeugdige (die op dat moment nog in het programma verbleef):

- geschikt was voor het programma
- meer inzicht heeft gekregen in zijn situatie
- een positiever zelfbeeld heeft ontwikkeld
- er op vooruit is gegaan
- zich de komende maanden positief zal ontwikkelen.

Geschiktheid.

Kan men nu achteraf stellen dat alle jongeren even geschikt waren voor een verblijf in het betreffende programma? Dat blijkt in het algemeen wél het geval. Er was slechts een klein aantal jeugdigen (7%) dat men (tamelijk) ongeschikt achtte voor een verblijf in het betreffende tehuis, terwijl men voor nog geen 6% van de jongeren van mening is dat zij op de grens van geschikt/ongeschikt zitten. Veruit de meerderheid van de jongeren werd door de groepsleiding beoordeeld als terecht opgenomen en geschikt (38%) respectievelijk zeer geschikt (50%).

De hier genoemde percentages komen overeen met de percentages die tijdens de eerste meting werden vastgesteld.

Inzicht

De groepsleiding is van oordeel dat vrijwel alle jongeren meer inzicht in hun eigen situatie hebben gekregen, zij het dat niet elke jeugdige even veel inzicht heeft verworven. Bij bijna

een derde van de jongeren was het inzicht heel duidelijk toegenomen, terwijl bij 57% dat inzicht in beperkte mate was gegroeid. Bij een klein deel (12%) was dat helaas niet het geval. In vergelijking met de eerste meting blijkt het aantal jeugdigen met een toegenomen inzicht in hun eigen situatie iets te zijn gestegen

Zelfbeeld

Precies de helft van de jongeren heeft naar het oordeel van de groepsleiding een positief zelfbeeld. Maar er is ook een niet onaanzienlijk deel (20%) van de jongeren die over een duidelijk negatief zelf beschikt. De rest (30%) heeft een beeld van zichzelf dat op de grens ligt van positief en negatief. Vergeleken met de eerste meetgolf is er sprake van een licht stijgend aantal jeugdigen met een positief zelfbeeld.

Vooruitgang en verwachting

De vraag of de jongeren vooruitgang hebben geboekt gedurende de afgelopen periode en in hoeverre in het komende half jaar progressie is te verwachten, wordt in de volgende tabel beantwoord.

Tabel 9.8 Vooruitgang en verwachting

	<i>vooruitgang bij follow-up meting</i>		<i>verwachting bij follow-up meting</i>	
	<i>1 (N=108)</i>	<i>2 (N=108)</i>	<i>1 (N=108)</i>	<i>2 (N=108)</i>
duidelijke vooruitgang	53%	50%	33%	28%
enige vooruitgang	33%	38%	52%	61%
stilstand	8%	7%	8%	6%
enige achteruitgang	3%	4%	3%	3%
duidelijke achteruitgang	3%	2%	5%	3%

De groepsleiding is over veruit de meeste jongeren duidelijk positief in haar oordeel aangaande de mate van vooruitgang. Die vooruitgang is niet bij elke jongere even groot, maar is er naar de mening van de groepsleiding wél.

Slechts voor een klein aantal jongeren is men niet positief gestemd. Bij 6% is sprake van achteruitgang. Dat oordeel bestond ook al bij de eerste meetgolf.

Wat de toekomstige ontwikkelingen betreft is men overwegend optimistisch. Voor 28% van de jongeren is men van mening dat zij zich de komende maand duidelijk positief zullen ontwikkelen. Voor de grootste groep (61%) is er ook een positieve verwachting, maar iets minder

hoog gestemd. Voor een klein aantal jongeren is men uitgesproken pessimistisch. Het oordeel tijdens de tweede meting komt vrijwel overeen met dat van de eerste meting,

9.7 Systematische samenhangen

We beperken ons tot correlatieve analyses en maken slechts melding van correlaties van 0.3 en hoger.

Vooruitgang en aanvangskenmerken

Het is niet gebleken dat jongens of meisjes en jongere of oudere ouders jeugdigen zich positiever ontwikkelen. Dat geldt ook voor de etnische achtergrond: allochtone jeugdigen doen het niet beter dan niet-allochtonen en omgekeerd. Wel kregen jongeren die zich minder positief ontwikkelden in het algemeen een pedagogische aanpak waarin meer accent viel op het structureren ($r=.38$) en ook op het bevorderen van de zelfstandigheid ($r=.38$).

Vooruitgang en verblijfskenmerken

Wanneer we de samenhang onderzoeken tussen vooruitgang en verblijfskenmerken dan is er een evidente samenhang tussen minder of geen vooruitgang en meer problematiek.

In feite geven de jongeren die geen vooruitgang boeken over de gehele linie evident meer problematiek te zien tijdens het verblijf. Dat betreft niet alleen gedragsproblemen (vechten, vernielen, weglopen), maar eveneens relationele problemen. Ook hebben ze minder vrienden binnen de instelling.

We geven hier enkele van de meest significante verbanden weer. Jongeren die geen of weinig vooruitgang boeken vertonen tijdens het verblijf

- zich niet houden aan de regels ($r=.67$)
- meer relatieproblemen met de groepsleiding ($r=.61$)
- meer relatieproblemen met groepsgenoten ($r=.61$)
- vaker te laat terug van verlof ($r=.50$)
- meer vechtpartijen ($r=.42$).

Verder blijkt dat de jongeren die weinig of geen progressie laten zien vooral geen zicht krijgen op hun eigen situatie ($r=.54$) en evenmin kans zien om hun zelfbeeld in positieve zin bij te stellen ($r=.39$).

De pedagogische aanpak die de zich minder positief ontwikkelende jongeren kregen viel op door het meer accentueren van het waarderen van de persoonlijke kwaliteiten ($r=.31$), het geven van inzicht in de eigen situatie ($r=.37$) en het stimuleren van de zelfstandigheid ($r=.41$).

Biografische kenmerken en verblijfskenmerken

We zijn voor de leeftijd, de sekse en de etniciteit nagegaan of er een systematisch verband bestond met de verblijfskenmerken.

Wat de *leeftijd* betreft stelden we vast dat oudere jeugdigen vaker werken ($r=.46$) en meer vrienden hebben buiten de instelling ($r=.38$).

Ze geven echter niet meer problemen, integendeel. Zo blijken zij minder significant te vechten ($r=-.30$).

Oudere jeugdigen verwerven tijdens hun verblijf evident meer inzicht in hun eigen situatie ($r=.30$), maar zien geen kans een positiever positief zelfbeeld te ontwikkelen ($r=-.32$).

Naarmate de jeugdigen ouder zijn krijgen ze ook meer een pedagogische aanpak met meer zelfstandigheid ($r=.29$), meer confrontatie ($r=.30$) en meer inzichtgeving ($r=.37$).

Er bestaan geen duidelijke verschillen tussen *jongens en meisjes* als het om de relationele en gedragsontwikkeling gaat tijdens het verblijf. Ook blijken de jongens niet meer te profiteren van het verblijf dan de meisjes. Wel krijgen de meisjes een andere pedagogische aanpak waarin significant minder nadruk valt op ordenen van de omgeving ($r=-.32$) en het verbeteren van de sociale omgang ($r=-.32$).

Tijdens het verblijf ontwikkelen allochtone jeugdigen zich niet anders dan Nederlandse jongeren. Wel is er een significant verschil in pedagogische aanpak. Bij allochtone jeugdigen valt tijdens het verblijf evident meer accent op

- regulering ($r=.31$)
- benoemen van positief gedrag ($r=.37$)
- oefenen in sociaal vaardige omgang ($r=.39$)
- zelfstandigheid ($r=.36$)
- waarderen van persoonlijke kwaliteiten ($r=.42$)
- inzicht geven in eigen handelen ($r=.36$)
- confronteren met eigen problemen ($r=.33$).

9.8 Samenvatting

Puntsgewijs vatten we de belangrijkste bevindingen tijdens het verblijf samen.

1. Twee derde tot drie kwart van de jongeren geeft de afgelopen periode positieve relaties te zien met zowel leeftijdgenoten als met volwassenen.
-

2. De meeste jongeren (70%) gaan naar school i.c de lagere vormen van het voortgezet onderwijs. De rest van de jongeren werkt. Ruim de helft van de jongeren gaat gemotiveerd naar school of werk.
 3. Drie kwart van de jongeren geeft tijdens het verblijf geen grote problemen. Dat is anders met een kwart van de jongeren; zij vechten, vernielen, gebruiken drugs e.d.
 4. Gelet op de grote overeenkomst tussen de beide metingen van de ontwikkeling (na 6 resp. 12 maanden) kan worden geconcludeerd dat er na de eerste zes maanden geen (verdere) vooruitgang meer zichtbaar is op de onder 1,2 en 3 genoemde punten.
 5. In de pedagogische aanpak valt het accent vooral op het bekrachtigen van positief gedrag, vergroten van zelfinzicht en het waarderen van ieders positieve kwaliteiten.
 6. Er is sprake van een consistente pedagogische aanpak tijdens het verblijf gezien de vrijwel gelijke uitslagen op metingen één en twee
 7. Voor de veruit de meeste jongeren (85%) oordeelt de leiding dat zij zich overall positief hebben ontwikkeld. Daar staat tegenover dat 15% van de jongeren volgens de leiding geen vooruitgang boekte in het voorbije half jaar.
 8. De jongeren die geen vooruitgang lieten zien blijken over de gehele linie sterk problematisch. Hun kansen op een positieve ontwikkeling worden ook voor de komende periode heel laag ingeschat.
-

10.1 Inleiding

Het voorgaande hoofdstuk gaf een beeld van de ontwikkelingen die de jeugdigen en de gezinnen in de hulpverlening doormaakten. Dit beeld werd gebaseerd op gegevens die door de hulpverlening waren aangeleverd.

In dit hoofdstuk gaan we na in hoeverre er vooruitgang is geboekt aan de hand van drie gestandaardiseerde meetinstrumenten: de CBCL, de NPV-J en de psychopathie-vragenlijst.

Omdat het hier meetinstrumenten betreft die een geobjectiveerd beeld van de jeugdigen pretenderen te geven spreken we in dit hoofdstuk over effecten. Meer dan in het voorafgaande hoofdstuk geven de testuitslagen specifieke informatie over de gedrags-, de emotionele en de persoonlijkheidsontwikkeling van de jeugdigen.

We beschikken voor de berekening van de effecten over de gegevens op twee meetmomenten: bij de start van het onderzoek en na een jaar. We kunnen daardoor nagaan in hoeverre er op termijn veranderingen zijn opgetreden in het functioneren van de jeugdigen.

10.2 Onderzoeksgroep

De oorspronkelijke onderzoeksgroep omvatte bij de start van het onderzoek 150 jeugdigen. Voor wat betreft de CBCL en de psychopathielijst hebben we voor 116 jeugdigen bij zowel de start als de follow-up de beschikking over ingevulde lijsten (respons = 79%). Bij de NPVJ liggen deze cijfers ongeveer gelijk. Hier hebben we van 115 jeugdigen de beschikking over lijsten die op beide momenten werden ingevuld.

Om een indruk te krijgen van de representativiteit hebben we de aanvangsgegevens van de respons-groep vergeleken met die van de groep jeugdigen waarvan we geen follow-up gegevens hebben (de uitvallende groep) voor wat betreft leeftijd, sekse, etniciteit en het aantal gedrags- en emotionele problemen bij de start van het onderzoek. Dat leverde geen significante verschillen op. Hierdoor zijn de navolgende bevindingen als voldoende representatief te beschouwen voor de gehele onderzoeksgroep.

10.3 Instrumenten

De Nederlandse versie van de Child Behavior Checklist (Verhulst, Van der Ende & Koot, 1996) inventariseert verschillende gedragsaspecten. Het emotionele gedrag wordt in kaart gebracht aan de hand van de aspecten 'sociaal teruggetrokken gedrag' en 'angstig/depressief gedrag'. Hier wordt ook wel gesproken van 'internaliserend' gedrag. Het probleemgedrag wordt verkregen via 'delinquent gedrag' en 'agressief gedrag'. Hier spreekt men van 'externaliserend' gedrag. Tot slot worden nog 'aandachtsproblemen', 'sociale problemen' en 'denkproblemen' in beeld gebracht om een indruk te krijgen van de sociale en psychische ontwikkeling.

De Nederlandse PersoonlijkheidsVragenlijst voor Jeugdigen (Luteyn e.a., 1989) is ontwikkeld om meer inzicht te verkrijgen in een aantal persoonlijkheidskenmerken van jongeren. Het gaat daarbij om de volgende aspecten:

- . inadequate (vage angsten en insufficiëntiegevoelens)
- . (gebrek aan) volharding (negatieve taakopvatting en weinig doorzettingsvermogen)
- . sociale inadequate (vermijden van sociale contacten)
- . recalcitrantie (zich afzetten tegen anderen en anderen wantrouwen)
- . dominantie (overdreven zelfverzekerd en bazig gedrag).

De psychopathie-vragenlijst is opgebouwd uit items die worden toegeschreven aan jongeren met een psychopatische persoonlijkheidsstructuur (Jare, 1998; Hare & Herve, 1999). Het gaat hierbij om items als: is ongevoelig voor straf, toont geen emoties, toont nooit berouw, vertoont riskant gedrag, wil graag het middelpunt zijn e.a. We hebben deze schaal toegevoegd omdat de indruk bestaat dat een deel van de onderzoeksjongeren zich juist op dit aspect zou onderscheiden. Een niet onbelangrijke veronderstelling omdat jongeren met psychopathiekenmerken veel moeilijker te beïnvloeden zullen zijn.

De schaal werd onderzocht in een steekproef van 485 jeugdigen uit de normale jeugdbevolking. Factor-analyse leidde daarbij tot twee duidelijke factoren. De eerste factor bevat 8 items die duiden op afwezigheid van emoties en betrokkenheid, terwijl de tweede factor 6 variabelen omvat die refereren aan imponerend, dominerend en riskant gedrag. Betrouwbaarheidsanalyses leverden voor de eerste resp. tweede factor alpha's op van .84 resp. .82 met test-hertest intraklasse correlaties groter dan .75.

Beide factoren werden vervolgens als volgt benoemd:

- emotioneel onthecht gedrag (ongevoelig en egocentrisch) en
 - imponerend gedrag (autoritair, dominant en riskant gedrag).
-

10.4 werkwijze

In het navolgende geven we de veranderingen over de tijd weer op de CBCL, de NPV-J en de psychopathie-schaal. We vergelijken daartoe de leeftijd en sekse genormeerde scores die de jeugdigen bij de aanvang van de hulp op deze instrumenten behaalden met de leeftijd en sekse genormeerde scores die zij een jaar later (bij de middellange termijn follow-up meting) boekten. Door genormeerde scores te gebruiken corrigeren we voor het effect van leeftijd en sekse op de ontwikkeling (d.w.z. het feit dat de jongere jeugd vaak andere (probleem)gedragingen vertoont dan de oudere en dat de gedragsontwikkeling van jongens en meisjes in een aantal opzichten verschilt).

De beoordelingen van de CBCL en de psychopathielijst werden door de groepsopvoeders aangereikt terwijl de gegevens van de NPV-J door de jongeren zelf werden verstrekt.

Om de ernst van de problematiek van de jeugdigen te bepalen is gebruik gemaakt van de volgende driedeling: a. de klinische groep, d.w.z. jongeren die zodanige problemen geven dat professionele hulp noodzakelijk is; b. de groep die ligt in het grensgebied, d.w.z. jeugdigen die wel problemen hebben, maar waar professionele hulp nog niet direct nodig lijkt; we rekenen deze in dit onderzoek tot de niet-klinische groep; c. de niet klinische groep, d.w.z. jeugdigen die weinig problemen te zien geven.

Het effect van de hulp zal daarnaast in meer objectieve zin worden bepaald door de gestandaardiseerde scores op de CBCL, de NPVJ en de psychopathie-lijst bij de aanvang van de hulp en bij de follow-up te vergelijken.

Een belangrijke vraag daarbij is wanneer we in objectieve zin kunnen spreken van een positief dan wel een negatief effect van de hulp. Omdat het doel van hulpverlening is klachten in het functioneren van cliënten weg te nemen kan een 'positief effect van de hulp' worden gedefinieerd als een verbetering van het functioneren van de cliënt onder invloed van de hulp, waarbij de overgang van klinisch naar niet klinisch functioneren als criterium wordt genomen (Jacobson & Truax, 1991).

Evenzo kan een 'negatief effect' worden gedefinieerd als een verslechtering van het functioneren van de cliënt onder invloed van de hulp, waarbij de overgang van niet-klinisch naar klinisch functioneren het criterium vormt.

'Geen effect' kan worden gedefinieerd als de continuering van het klinisch functioneren van de cliënt ondanks het feit dat hulp werd verstrekt.

Het effect van de hulp wordt aldus beschreven door de volgende gegevens op een rij te zetten:

positief effect: het aantal klinische jeugdigen bij de aanvang van de hulp dat zich bij de follow-up in de niet klinische groep bevindt

negatief effect: het aantal niet-klinische jeugdigen bij de aanvang van de hulp dat zich bij de

	follow-up in de klinische groep bevindt
geen effect:	het aantal klinische jeugdigen bij de aanvang van de hulp dat zich bij de follow-up in de klinische groep bevindt
restgroep:	het aantal niet-klinische jeugdigen bij de aanvang van de hulp dat zich bij de follow-up in de niet-klinische groep bevindt.

De bovenstaande opvatting geeft echter alleen het effect van de hulp weer in termen van jeugdigen die een overgang van klinisch (ofwel 'ziek') naar niet klinisch (ofwel 'gezond') en vice versa doormaken.

Sommige onderzoekers vinden dit een te beperkte (te 'medische') opvatting van effect en pleiten voor een effectmaat waarin ook de vooruitgang is verdisconteerd van de jeugd die geen klinische overgang doormaakt.

Daarvoor is veel te zeggen. Immers, ook bij de jeugd die tijdens de follow-up nog steeds klinische gedragsproblematiek vertoont kan zich een gedragsverbetering hebben voorgedaan, bijvoorbeeld van zeer ernstig naar iets minder ernstig, alhoewel nog wel zo ernstig dat sprake is van klinische problematiek.

Evenzo kan ook de jeugd in het niet-klinische gebied vooruitgang hebben geboekt, bijvoorbeeld van tamelijk veel (alhoewel niet klinische) naar vrijwel geen probleemgedrag meer.

Deze invalshoek op het effect van interventies wordt in de (inter)nationale literatuur aangeduid met de term Effect Size (ES). De maat wordt berekend door de scores op de effectmaten bij de follow-up te verminderen met de corresponderende scores bij de aanvang van de interventie en dit verschil te delen door de standaarddeviatie van de metingen. De gestandaardiseerde effectmaat die hierdoor ontstaat kan in principe waarden aannemen van min tot plus oneindig, maar ligt in de praktijk doorgaans tussen de -1 en +1 (Durlak, 1995).

De ES-maat kan worden gebruikt om de effectiviteit van programma's onderling te vergelijken. Zo is een programma met een ES van .40 bijvoorbeeld twee maal zo effectief als een programma met een ES van .20.

Verder blijkt uit zogeheten meta-studies van internationaal effectonderzoek dat de ES van interventieprogramma's voor gedragsproblematie jeugdigen in residentiele programma's rond de .40 ligt (Lipsey & Wilson, 1998; Bartels, Schuursma en Slot, 2001).

Bij de ES-effectmaat moet tot slot nog de volgende kritische kanttekening worden geplaatst. In de bepaling is ook de vooruitgang van de niet-klinische jeugdigen verdisconteerd. Dit kan een maskerende werking hebben, daar eventueel gevonden effecten bepaald kunnen zijn door de vooruitgang die in de groep niet-klinische jeugdigen werd geboekt. Hierdoor kan men zich afvragen of de ES-maat wel geschikt is om het effect van interventies bij zeer-problematie jeugdigen te bepalen. Om die reden wordt in dit onderzoek zowel de maat van de klinische overgang als de effect-size (ES) als effectmaten gepresenteerd.

10.5 Effecten volgens de hoofdschalen van de CBCL

Tabel 10.1 geeft de gedrags- en emotionele ontwikkeling van de jeugdigen gedurende de periode van de follow-up als de percentages jeugdigen die er volgens de hoofdschalen van de CBCL aantoonbaar op vooruit dan wel achteruit zijn gegaan.

De tabel geeft daarnaast het percentage jeugdigen dat zowel bij de aanvang van de hulp als bij de follow-up klinische problemen had volgens de CBCL, dat wil zeggen de jeugdigen die geen positieve ontwikkeling hebben doorgemaakt.

Verder staat het percentage jeugdigen vermeld dat zowel bij de aanvang van de hulp als bij de follow-up op gedrags- en emotioneel gebied niet in het klinische gebied van de CBCL viel en derhalve op beide meetmomenten niet problematisch was.

Tabel 10.1 Effecten volgens de hoofdschalen van de CBCL voor de totale groep

		ES ¹	<i>vooruit</i>	<i>gelijk</i>	<i>achteruit</i>	<i>rest</i>	<i>netto</i>
Totale problemen	(N=116)	-.15	16% (22%) ²	48% (64%)	10% (14%)	25% (-)	-6% (-8%)
Externaliseren	(N=116)	-.12	14% (19%)	51% (71%)	8% (11%)	27% (-)	-6% (-8%)
Internaliseren	(N=116)	-.05	21% (28%)	41% (57%)	11% (15%)	27% (-)	-10% (-13%)

¹ ES =gestandaardiseerde effectgrootte (Effect Size), berekend door het verschil in ruwe scores tussen de voor- en de nameting te delen door de gepoolde standaarddeviatie van de voor- en de nameting.

² Het getal tussen haakjes geeft de effecten wanneer de jeugd die tijdens de follow-up periode op het desbetreffende gebied geen problemen had (de kolom 'rest') buiten de beschouwing wordt gelaten

De tabel beziend stellen we vast dat ongeveer een vijfde van de jeugdigen er gedurende de periode van de follow-up volgens de totale probleemschaal van de CBCL duidelijk op vooruit is gegaan. Deze jeugdigen scoorden bij de aanvang van de hulp in het klinische gebied en bij de follow-up in de normale range. Bij ongeveer de helft van de jeugdigen zien we geen verschil, terwijl ongeveer een tiende van de jeugdigen er duidelijk op achteruit is gegaan en bij de follow-up in het klinische gebied is terecht gekomen. Door het percentage vooruitgegangene jeugdigen te verminderen met het percentage achteruitgegangene jeugdigen berekenen we een netto 'overall'-effect van bijna 10% dat erop vooruit is gegaan.

De ES komt uit op -.15, hetgeen in vergelijking met de gemiddelde ES van 0.40 die in de internationale literatuur wordt genoemd als tamelijk bescheiden moet worden geduid.

We moeten bij het bovenstaande wel direct aantekenen dat het hier gaat om het effect van alle

programma's tezamen. We hebben daarom in tabel 10.2 de effecten per programma naast elkaar gezet. Teneinde de tabel niet al te complex te maken vermelden we hier alleen de Effect Sizes en de netto effecten van de uiteenlopende programma's.

Een minteken geeft aan dat het aantal vooruitgegangene jeugdigen groter is dan het aantal dat achteruit ging of stilstond, terwijl het plusteken het omgekeerde aangeeft.

Tabel 10.2 Netto effecten en Effect Omvang (ES) volgens de hoofdschalen van de CBCL per programma

	1 ¹	2	3	4	5	6	7	8	9
Totale problemen									
netto effect	-25%	+16%	+37%	-100% ²	0%	-11%	-25%	+33%	-44%
Effect Size (ES) ³	-.18	+.12	+.08	-.47	-0.04	-.36	-.44	+.08	-.19
Externaliseren									
netto effect	-20%	0%	+25%	-77%	-8%	0%	-11%	-50%	-13%
Effect Size (ES)	-.11	+.12	+.08	-.47	-.03	-.35	-.44	+.08	-.18
Internaliseren									
netto effect	-7%	+16%	+13%	-100%	-9%	-13%	-33%	0%	-13%
Effect Size (ES)	-.13	+.10	+.52	-.47	+.06	-.26	-.03	-.18	-.02

¹ 1 = Hoenderloo; 2 = Valkenheide; 3 = Schoolhuis Amstelslad; 4 = Glen Mills; 5 = Harreveld, gedragstherapeutisch; 6 = Harreveld, psychodynamisch; 7 = PEL-projecten; 8 = Matrix, Heerlen; 9 = Horizon, Rotterdam.

² Het merendeel van de Glen Mills jeugd verbleef bij de voormeting reeds enige tijd in het programma en scoorde op de voormeting niet klinisch. Deze jeugdigen zijn niet in dit netto effect verdisconteerd.

³ ES =gestandaardiseerde effectgrootte (Effect Size), berekend door het verschil in ruwe scores tussen de voor- en de nameting te delen door de gepoolde standaarddeviatie van de voor- en de nameting.

De tabel laat zien dat de effecten die de verschillende programma's volgens de hoofdschalen van de CBCL hebben nogal uiteenlopen.

Naar voren komt dat het programma van Glen Mills behoorlijke netto-effecten te zien geeft. Het weergegeven effectpercentage is echter enigszins vertekend doordat het merendeel van de GM-jeugdigen bij de voormeting reeds in het niet klinische gebied scoorde. Deze jeugdigen zijn per definitie niet in het netto-effect verdisconteerd. Het feit echter dat deze jeugdigen er tijdens de follow-up periode niet op achteruit gingen terwijl daarnaast de bij de voormeting wel klinische jeugdigen er duidelijk wel op vooruitgingen kan echter als positief worden geïd. De Effect Size (ES) van het Glen Mills programm bevestigt dit. Deze ligt in de buurt van de ES die in de literatuur wordt genoemd voor programma's voor agressieve en delin-

quente jeugdigen.

We moeten bij de effecten van het Glenn Mills programma echter wel enkele kanttekeningen plaatsen. In de eerste plaats heeft het gepresenteerde effect slechts betrekking op de eerste follow-up meting die na een half jaar plaatsvond. Aan de tweede meting, die het gedragsbeeld na een jaar in kaart brengt, deed Glen Mills vanwege de drukke werkzaamheden van de leiding niet mee. Verder bleek bij de eerste follow-up dat de jeugdigen volgens de gedragsbeoordeling van de leiding in het geheel geen agressieve en delinquente gedragingen meer vertoonden. De variantie op deze maten was bij de tweede meting eenvoudigweg nul. Dit kan er enerzijds op duiden dat de Glen Mills methodiek heel erg effectief is om agressief en delinquent gedrag bij jeugdigen aan te pakken. Anderzijds kan het echter ook betekenen dat de leiding het gedrag van de jeugdigen ongedifferentieerd en te optimistisch heeft beoordeeld, een optimisme dat echter niet bevestigd wordt in de gedragsbeoordeling die de jeugdigen van zichzelf hebben gegeven, zoals we in paragraaf 10.7 zullen zien.

Programma's die eveneens substantiële netto effecten te zien geven op alle drie de hoofdschalen van de CBCL zijn de PEL-projecten, Hoenderloo en Horizon.

De beide programma's van Harreveld sorteren eveneens positieve effecten, alhoewel de netto omvang niet op alle maten even geprononceerd is. Deze programma's hebben echter wel een substantiële Effect Size (ES). Dat er sprake is van een tamelijk grote Effect Size gekoppeld aan een beperkt netto effect betekent dat beide programma's een flinke positieve uitwerking hebben op de gedrags- en emotionele ontwikkeling van de probleemjeugdigen die in de programma's zijn opgenomen, doch dat de positieve ontwikkeling voor veel van deze jeugdigen nog niet zodanig is geweest dat zij binnen de marges terecht zijn gekomen van het 'probleemgedrag' dat de Nederlandse jeugd gemiddeld vertoont.

Tot slot stellen we bij Matrix BJ nog een wisselend effectbeeld vast, terwijl het programma van Valkenheide en het Schoolhuis van Amstelstad op de CBCL een toename van het aantal klinische jeugdigen te zien geeft.

10.6 Effecten volgens de subschalen van de CBCL

Tot zover hebben we het effect alleen via de hoofdcategorieën van de CBCL in beeld gebracht. Dit algemene effect beeld kan meer worden geconcretiseerd door de subschalen van de CBCL in de beschouwing betrekken. Daartoe hebben we in tabel 10.3 de verschillende gedragsaspecten van de CBCL onder elkaar gezet.

Tabel 10.3 Effecten volgens de subschalen van de CBCL voor de totale groep

	ES ¹	<i>vooruit</i>	<i>gelijk</i>	<i>achteruit</i>	<i>rest</i>	<i>netto</i>
Angstig/depressief (N=116)	-.13	9% (35%) ²	10% (39%)	7% (26%)	64% (-)	-2% (-9%)
Teruggetrokken (N=116)	+.04	7% (19%)	17% (47%)	13% (35%)	64% (-)	+5% (+16%)
Sociale problemen (N=116)	-.13	9% (31%)	13% (43%)	8% (26%)	70% (-)	-1% (-5%)
Denkproblemen (N=116)	-.09	7% (36%)	9% (50%)	3% (14%)	81% (-)	-4% (-22%)
Aandachtproblemen (N=116)	-.18	19% (46%)	15% (38%)	7% (17%)	59% (-)	-12% (-29%)
Delinquent gedrag (N=116)	-.15	16% (27%)	35% (58%)	9% (16%)	39% (-)	-7% (-11%)
Agressief gedrag (N=116)	-.13	14% (34%)	18% (45%)	9% (21%)	59% (-)	-5% (-13%)

¹ ES =gestandaardiseerde effectgrootte (Effect Size), berekend door het verschil in ruwe scores tussen de voor- en de nameting te delen door de gepoolde standaarddeviatie van de voor- en de nameting.

² Het getal tussen haakjes geeft de effecten wanneer de jeugd die tijdens de follow-up periode op het desbetreffende gebied geen problemen had (de kolom 'rest') buiten de beschouwing wordt gelaten

De som van de kolom 'vooruit' en 'gelijk' geeft de percentages jeugdigen die bij de aanvang van de hulp op het bijbehorende gebied klinische problemen hadden.

Uit de verhoudingsgewijs lage percentages wordt duidelijk dat niet alle jeugdigen in de jeugdzorg met dezelfde problemen worden aangemeld, maar dat deze gespreid zijn over de verschillende gedragsaspecten.

De kolom met de netto effecten laat zien dat bij aandachtsproblematiek, delinquent gedrag, denkproblemen en agressief gedrag verhoudingsgewijs de meeste vooruitgang wordt geboekt, terwijl het sociaal teruggetrokken gedrag een toename laat zien. Ook de Effect Sizes (ES) weerspiegelen dit beeld.

Net als bij de hoofdschalen zien we ook hier weer dat de netto effecten voor de totale onderzoekgroep niet extreem groot zijn. Dit hangt ook nu weer samen met het feit dat de diverse programma's uiteenlopende effecten hebben³.

Het grootste effect bij angstig, depressief gedrag treedt op bij het psychodynamische programma van Harreveld (-50%), terwijl ook de structuurgroep van Horizon op dit gebied verhoudingsgewijs hoog scoort (-40%).

Denkproblemen verbeteren netto het meest in de gedragstherapeutische variant van Harreveld (-40%), terwijl ook de gedragsgerichte aanpak van Valkenheide op dit gebied een positief effect laat zien, zij het minder pregnant (-11%).

Jeugdigen met aandachtsproblemen hebben duidelijk veel baat bij het programma van het Amsterdamse Schoolhuis (-75%) en de gedragstherapeutische variant van Harreveld (-67%),

³ We presenteren hier alleen de netto effecten. De ES-maten van de programma's staan in de bijlage 2.

terwijl ook de psychodynamische variant van Harreveld en de PEL-projecten op dit gebied een positieve bijdrage leveren (beiden -37%).

Programma's die bij delinquent gedrag grote effecten laten zien zijn Glen Mills (100%) en de PEL-projecten (-45%). Ook Matrix BJ heeft op dit gebied een positief netto effect (-33%).

Op het gebied van het agressief gedrag zien we het grootste effect optreden bij het structuurprogramma van Horizon (-50%), bij de PEL-projecten (-43%) en in de psychodynamische afdeling van Harreveld (-40%). Ook de gedragsgerichte variant van Hoenderloo draagt op dit gebied positief bij (-22%).

10.7 Effecten volgens de NPVJ

Tabel 10.4 geeft de persoonlijkheidsontwikkeling volgens de NPVJ. De kolom 'vooruit' geeft het percentage jeugdigen dat bij de aanvang van de hulp klinische problemen had en bij de follow-up niet, dat wil zeggen de jeugd die een positieve ontwikkeling heeft doorgemaakt.

De kolom 'gelijk' geeft het percentage jeugdigen dat geen positieve ontwikkeling heeft doorgemaakt. Deze jeugdigen hadden zowel bij de aanvang van de hulp als bij de follow-up klinische problemen volgens de NPVJ.

De kolom 'achteruit' geeft het percentage jeugdigen dat een negatieve ontwikkeling doormaakte. Deze jeugdigen hadden bij de aanvang geen klinische problemen volgens de NPVJ, doch bij de follow-up wel.

Tot slot geeft de kolom 'rest' weer het percentage jeugdigen dat zowel bij de aanvang van de hulp als bij de follow-up geen problematische persoonlijkheid had volgens de NPVJ.

Tabel 10.4 Effecten volgens de NPVJ

	ES	<i>vooruit</i>	<i>gelijk</i>	<i>achteruit</i>	<i>restnetto</i>	
Inadequatie (n=115)	+ .21	18% (20%) ¹	43% (50%)	26% (30%)	14% (-)	+8% (+10%)
Sociale inadequatie (n=115)	+ .03	23% (26%)	44% (50%)	22% (24%)	11% (-)	-1% (-2%)
Recalcitrantie (n=115)	- .26	24% (26%)	55% (59%)	14% (15%)	7% (-)	-10% (-11%)
Volharding (n=115)	- .24	22% (22%)	54% (56%)	21% (21%)	38% (-)	-1% (-2%)
Dominantie (n=115)	+ .29	19% (21%)	44% (48%)	29% (32%)	8% (-)	+10% (+11%)

¹ ES =gestandaardiseerde effectgrootte (Effect Size), berekend door het verschil in ruwe scores tussen de voor- en de nameting te delen door de gepoolde standaarddeviatie van de voor- en de nameting.

² Het getal tussen haakjes geeft de effecten wanneer de jeugd die tijdens de follow-up periode op het desbetreffende gebied geen problemen had (de kolom 'rest') buiten de beschouwing wordt gelaten

Uit de kolom 'vooruit' blijkt dat bij ongeveer een vijfde van de jongeren het recalcitrante ge-

drag, de volharding en sociale inadequatie vooruitgegaan is. Dat geldt eveneens voor inadequatie en dominantie, zij het in iets mindere mate.

Helaas staat tegenover deze jeugdigen, waarbij de persoonlijkheid volgens de NPVJ verbeterde, ook een behoorlijk aantal jeugdigen waarbij de persoonlijkheidsaspecten juist verslechterden, waardoor de netto effecten slechts beperkt zijn. Alleen bij recalcitrantie is sprake van een redelijk aantal jeugdigen dat in gunstige zin verbeterde.

Wanneer we de blik richten op de Effect Sizes (ES) van de diverse NPVJ-dimensies, dan wordt bevestigd dat vooral het recalcitrant gedrag afneemt onder invloed van de programma's en dat de volharding is toegenomen.

Onderlinge vergelijking wijst ook nu weer uit dat de verschillende programma's op het gebied van de persoonlijkheidsontwikkeling nogal uiteenlopende effecten hebben⁴.

Zo zien we dat de inadequatie zich vooral gunstig ontwikkelt in het psychodynamische programma van Harreveld (-50%), terwijl de sociale inadequatie vooral afneemt in het structuurprogramma van Horizon (-57%).

Het volhardend gedrag zien we vooral toenemen onder invloed van Matrix BJ (-100%) en de gedragsgerichte benadering van Hoenderloo (-50%). In dit laatste programma zien we tevens de grootste afname van het recalcitrante gedrag optreden (-72%). Een afname van het dominante gedrag zien we vooral bij de PEL-projecten (-33%).

Bij Matrix BJ (+100%), de structuurgroep van Horizon (+55%) en de gedragsgerichte benadering van Hoenderloo (+33%) zien we daarentegen juist een toename. Dit laatste dient overigens niet als negatief te worden geduid, daar een toename op het aspect van de dominantie volgens de handleiding van de NPV-J ook kan duiden op een versterking van de zelfbepaling (Luteijn, 1984).

Omdat - zoals we in de voorgaande paragraaf zagen - het Glen Mills programma voor wat betreft de CBCL-maten niet deelnam aan de tweede follow-up na een jaar vermelden we tot slot de effect-sizes (ES) van dit programma op de vijf NPVJ-onderdelen hier nog apart. De behaalde scores waren: inadequatie -.03, sociale inadequatie -.21, recalcitrantie -.03, volharding +.27 en dominantie: +.03. Deze uitslag duidt erop dat het Glen Mills programma afgaande op de NPVJ zelfbeoordeling van de jeugdigen na een jaar een beperkt en wisselend effectbeeld laat zien. De uitslag duidt er tevens op dat de positieve gedragsontwikkeling die de leiding van Glen Mills na een half jaar bij de jeugdigen waarnam (zie de voorgaande paragraaf) niet tot nauwelijks teruggevonden wordt in de NPVJ-beoordelingen die de jeugdigen na een jaar van zichzelf gaven.

⁴ We presenteren hier alleen de netto effecten. De ES-maten van de programma's staan in de bijlage 2.

10.8 Effecten volgens de psychopathie-lijst

Tabel 10.5 geeft de ontwikkeling volgens de psychopathie-vragenlijst. De kolom 'vooruit' geeft het percentage jeugdigen dat bij de aanvang van de hulp klinische problemen had en bij de follow-up niet, dat wil zeggen de jeugd die een positieve ontwikkeling heeft doorgemaakt. De kolom 'gelijk' geeft het percentage jeugdigen dat geen positieve ontwikkeling heeft doorgemaakt. Deze jeugdigen hadden zowel bij de aanvang van de hulp als bij de follow-up klinische indicaties volgens de psychopathie-lijst.

Tabel 10.5 Effecten volgens de psychopathieschalen voor de totale groep

		<i>ES¹</i>	<i>vooruit</i>	<i>gelijk</i>	<i>achteruit</i>	<i>rest</i>	<i>netto</i>
Totaalscore	(N=116)	-.13	19% (33%) ¹	22% (37%)	17% (30%)	42% (-)	-2% (-3%)
emot. onthecht gedrag	(N=116)	-.10	22% (33%)	28% (42%)	16% (25%)	34% (-)	-6% (-8%)
imponerend gedrag	(N=116)	-.13	21% (34%)	27% (44%)	13% (22%)	39% (-)	-8% (-12%)

¹ ES =gestandaardiseerde effectgrootte (Effect Size), berekend door het verschil in ruwe scores tussen de voor- en de nameting te delen door de gepoolde standaarddeviatie van de voor- en de nameting.

² Het getal tussen haakjes geeft de effecten wanneer de jeugd die tijdens de follow-up periode op het desbetreffende gebied geen problemen had (de kolom 'rest') buiten de beschouwing wordt gelaten

Zowel de kolom met de netto effecten als de kolom met de Effect Size (ES) laat zien dat er sprake is van positieve effecten. De tabel laat echter tevens zien dat deze effecten, net als bij de CBCL en de NPVJ-schalen, wederom niet extreem groot zijn. Ook hier hangt dat weer samen met het feit dat de diverse programma's uiteenlopende effecten hebben⁵.

Wat dit aangaat zien we de grootste positieve effecten bij emotioneel onthecht gedrag optreden bij het psychodynamische programma van Harreveld (-40%), bij de structuurgroep van Horizon (33%), bij de PEL-projecten (-25%) en bij Glen Mills (-22%). Ook hier moeten we bij Glen Mills weer de aantekening maken dat het effect beeld is gebaseerd op de meting van de eerste follow-up na een half jaar.

Bij de overige projecten ziet het beeld er echter wat minder rooskleurig uit. Hier overtreft het aantal jeugdigen dat er op achteruit gaat het aantal dat erop vooruitgaat, of zien we geen opvallende voor of achteruitgang optreden in emotioneel onthecht gedrag.

Bij het imponerende, dominante en riskante gedrag zien we de grootste effecten optreden bij de structuurgroep van Horizon (-44%) en de PEL-projecten (-42%). Ook bij de gedragsgerichte benadering van Hoenderloo (-30%), de psychodynamische aanpak van Harreveld (-

⁵ We presenteren hier alleen de netto effecten. De ES-maten van de programma's staan in de bijlage 2.

20%) en het project Glen Mills (-17%) overtreft het aantal jeugdigen dat na verloop van tijd minder imponerend, dominant en riskant gedrag vertoont het aantal dat op dit gebied een toename laat zien. Bij de overige projecten zien we wat dit probleemgedrag betreft geen opvallende voor of achteruitgang.

10.9 Systematische verbanden

We gingen tot slot via een correlatieve analyse na of de vooruitgang die werd geboekt systematisch in verband staat met enkele kenmerken van de jeugdigen en de behandeling. We rapporteren alleen significante correlaties groter dan 0.3.

Met sekse en etnische achtergrond blijken er geen verbanden te zijn. Dat duidt erop dat de gevonden effecten zich voordoen zowel bij de jongens als de meisjes, en zowel bij de autochtone als de allochtone jeugdigen. Ook wat betreft de leeftijd zien we bij de meeste ontwikkelingsmaten geen verband. Alleen bij de schalen 'sociaal teruggetrokken gedrag' en 'delinquentie' stellen we vast dat de oudere jeugdigen er iets meer op vooruit zijn gegaan dan de jongere.

Verder zien we dat de jeugdigen die er volgens de CBCL-schalen op vooruit zijn gegaan volgens de groepsleiding betere relaties hadden met hun groepsgenoten of overige jeugdigen in het programma. Het oordeel van de groepsleiding over de ontwikkeling van de jeugdigen is echter niet gecorreleerd met de vooruitgang die de jeugdigen volgens de gestandaardiseerde instrumenten doormaakten.

Verder valt op dat de jeugdigen er meer op vooruit zijn gegaan naarmate ze tijdens het behandelingsproces meer systematisch werden geëvalueerd.

Bij de overige methodiekenmerken doen zich geen systematische verbanden voor. Dit hangt waarschijnlijk samen met het feit dat de onderzoeksgroep gerekruteerd werd uit verschillende behandelingsprogramma's die allen andere methodiekaccenten leggen.

10.10 Samenvatting

1. In dit hoofdstuk zijn de effecten in beeld gebracht aan de hand drie meetinstrumenten ter bepaling van het gedrag: de CBCL, de NPVJ en de psychopathie-vragenlijst. We hebben daarbij als criterium voor verbetering gehanteerd een zodanige vermindering van de score dat de jeugdige vanuit de klinische groep in de niet klinische groep of in de tussengroep
-

(grensgebied) terecht komt. Omgekeerd geldt een achteruitgang als de jeugdige met een score in het niet-klinische of grensgebied terecht komt in het klinische gebied.

Het gaat hier om een harde toets omdat alleen de scores waarin een duidelijke overgang zit (van het klinische naar het niet-klinische gebied en vice versa) voor de bepaling van vooruitgang of achteruitgang meetellen.

De CBCL laat zien dat 22% van de jeugdigen vooruit is gegaan, dat 64% gelijk is gebleven en dat 14% er op achteruit is gegaan (hierbij is de restgroep met niet-klinische scores buiten beschouwing gelaten).

2. De meeste vooruitgang is waarneembaar op de internaliserende dimensie. De externaliserende dimensie laat bij de jeugdigen gemiddeld iets mindere progressie zien.
 3. Wanneer voor het bepalen van het effect bij de NPVJ dezelfde harde toets aanhouden dan blijkt dat van de vijf onderscheiden dimensies op de dimensie 'recalcitrantie' vergelijkenderwijs de meeste vooruitgang is geboekt: 26% van de jeugdigen is vooruit gegaan, 59% is gelijk gebleven en 15% is er op achteruit gegaan. Het betreft hier uitslagen gebaseerd op de oordelen van de jeugdigen zelf.
 4. We dienen ons bij de effectbepaling wel te realiseren dat het hier gaat om een 'overall' beeld van alle programma's gezamenlijk. Wanneer we inzoomen op de effecten van de afzonderlijke programma's en deze onderling vergelijken dan blijken er flinke verschillen te zijn: het ene programma heeft bij bepaalde psychosociale problematiek aanzienlijk meer effecten dan het andere programma.
 5. We kunnen een genuanceerder beeld verkrijgen door de programma's te beschrijven aan de hand van de psychosociale gedragsgebieden waarop ze positieve dan wel negatieve effecten sorteren. We doen dit aan de hand van de zeven gedragsaspecten van de CBCL, de twee gedragskenmerken van de psychopathieschaal en de vijf persoonlijkheidskenmerken van de NPVJ. Dit leidt tot het in tabel 10.6 gepresenteerde beeld. Hieruit blijkt dat de uiteenlopende programma's op verschillende gebieden effecten hebben. In Hoofdstuk 13 en 14 komen we hier nog op terug.
-

Tabel 10.6 Bijdrage van de programma's naar psychosociale gedragsaspecten

<i>naam programma</i>	<i>psychosociale gedragsaspecten die vooral verbeteren¹</i>	<i>psychosociale gedragsaspecten die niet verbeteren of verslechteren²</i>
Hoenderloo, gedragsgericht*	agressief gedrag, aandachtsproblemen, volharding, recalcitrantie	emotioneel onthecht gedrag, inadequatie en sociale inadequatie
Valkenheide, gedragsgericht	inadequatie, sociale inadequatie, angstig, depressief gedrag	volharding, recalcitrantie, teruggetrokken gedrag, delinquent gedrag
Amsterdam, schoolhuis	aandachts- en denkproblemen, volharding	delinquentie, emotioneel onthecht gedrag
Hoenderloo, Glen Mills*	delinquentie, emotioneel onthecht en imponerend gedrag ³	sociale inadequatie, volharding ⁴
Harreveld, gedragstherapeutisch*	aandachts- en denkproblemen, delinquentie, inadequatie, recalcitrantie	angstig-depressief, agressie, imponerend gedrag
Harreveld, psychodynamisch*	aandachtsproblemen, delinquentie, agressie, imponerend gedrag, inadequatie, emotioneel onthecht gedrag, angstig-depressief	sociale problemen, sociale inadequatie
Projecten Ervaringsleren (PEL)*	teruggetrokken gedrag, aandachts- en denkproblemen, delinquentie, agressie, imponerend gedrag, recalcitrantie, dominantie	volharding
Matrix, naschoolse opvang	teruggetrokken gedrag, aandachtsproblemen, delinquentie, volharding, recalcitrantie	inadequatie, dominant en imponerend gedrag
Horizon, structuurgroep*	angstig-depressief, sociale inadequatie, sociale problemen, aandachtsproblemen, agressie, emotioneel onthecht en imponerend gedrag	recalcitrantie

* effect van tenminste netto 10% jeugdigen dat van klinisch tot niet klinisch werd vgl's de CBCL-totaalscore.

¹ criterium voor vooruitgang: netto effect van tenminste 10% jeugdigen dat op het genoemde gedragsaspect van klinisch tot niet klinisch werd tijdens de behandeling

² criterium voor achteruitgang: netto effect van tenminste 10% jeugdigen dat op het genoemde gedragsaspect van niet-klinisch tot klinisch werd tijdens de behandeling.

³ effect-gegevens gebaseerd op een gedragsbeoordeling van de leiding na een half jaar (eerste follow-up).

⁴ effect-gegevens gebaseerd op een gedragsbeoordeling door de jeugdigen zelf na een jaar (tweede follow-up).

11.1 Inleiding

In de loop van het onderzoek is ruim de helft (80) van de 150 onderzoekjongeren vertrokken. Bij 52 van de vertrokken jongeren hebben we een aantal gegevens vastgelegd met behulp van de VVL (Vertrekvragenlijst). Van de overige 28 vertrokken jeugdigen was dat niet mogelijk. Deze jeugdigen vertrokken zonder dat de betreffende instelling de door ons gewenste vertrekgegevens had vastgelegd.

Op grond van de wél door de groepsleiding ingevulde vertrekvragenlijsten kunnen wij het volgende beeld schetsen van de inmiddels vertrokken jongeren.

11.2 Enkele biografische kenmerken

De vertrokken jongeren verbleven gemiddeld 42 weken ofwel 10 maanden in de betreffende instelling. Het gaat om 28% meisjes en 72% jongens. De gemiddelde leeftijd van deze jongeren was op het moment van vertrek 15.6 jaar.

Ruim de helft (54%) van de vertrokken jongeren had een Nederlandse achtergrond.

In vergelijking met de aanvangsgroep valt op dat een onevenredig groot aantal meisjes is vertrokken. Bij de aanvangsgroep was de verhouding namelijk 79% jongens tegenover 21% meisjes. Voor het overige zijn er geen noemenswaardige verschillen met de aanvangsgegevens.

11.3 Waarom en hoe vertrokken?

De veronderstelling dat een jongere pas vertrekt als de behandeling is afgerond blijkt in de praktijk lang niet altijd te kloppen. Menig onderzoek heeft daar al op gewezen (Jansen & Oud, 1993; Van der Ploeg & Scholte, 1996b).

Er kunnen verschillende redenen zijn die tot een vertrek kunnen leiden. De volgende tabel geeft dat aan.

Tabel 11.1 Redenen van vertrek (N=52)

behandeling is volgens plan afgerond	45%
overgeplaatst omdat de jongere elders beter op z'n plaats is	24%
de jongere is weggelopen en wilde niet meer meewerken	13%
de jongere is terug gehaald door zijn ouders	7%
de behandeling sloeg niet aan	7%
de jongere was niet te handhaven	2%
de plaatsende instelling wilde een andere voorziening	2%

Wanneer we de verschillende redenen van vertrek nader bezien dan blijkt dat minder dan de helft van de jongeren is vertrokken na voltooiing van de behandeling. Voor een grotere helft bleek de voorgenomen behandeling niet te kunnen worden afgerond.

Bijna een kwart van de jongeren bleek bij nader inzien toch niet op haar plaats en is naar een andere voorziening overgeplaatst, terwijl bij een derde van de jongeren duidelijk sprake was van een ongepland vertrek dat als onbevredigend kan worden getypeerd (weglopen, wegsturen, terug gehaald door de ouders).

De helft van de vertrokken jongeren (50%) bleek terug te keren naar het eigen gezin. Ook vertrekt een deel (13%) naar een ander tehuis. Voor het overige vertrekken de jongeren naar een pleeggezin (9%), zelfstandig wonen (9%), begeleid wonen (7%) en diversen (13%). De jeugdigen die naar het eigen gezin of naar een ander tehuis vertrokken waren gemiddeld 15 jaar oud, de jeugdigen die naar een pleeggezin of naar begeleide wonen vertrokken of zelfstandig gingen wonen waren met hun 17 jaar gemiddeld twee jaar ouder.

De vertrekbevindingen staan in schril contrast met de bij opname ingeschatte mogelijkheid dat de jongere naar hun gezin zullen terugkeren. Daar wordt gesteld dat slechts 7% 'zeker' en 11% 'waarschijnlijk' naar het eigen gezin zal terugkeren.

11.4 Terugblik

Voor elke vertrokken jongere is voor een achttal psychosociale aspecten nagegaan of tijdens het verblijf in de instelling vooruitgang is geboekt. Tabel 11.2 geeft de oordelen van de pedagogische begeleiders op deze aspecten weer.

Tabel 11.2 Vooruitgang op enkele ontwikkelingsaspecten (N=52)

	<i>geen</i>	<i>weinig</i>	<i>veel</i>	<i>erg veel</i>
uiterlijk gedrag	20%	44%	24%	13%
emotioneel functioneren	18%	51%	27%	4%
zelfinzicht	9%	56%	31%	4%
zelfvertrouwen	18%	42%	27%	13%
relaties met thuis	24%	40%	29%	7%
school/werk situatie	20%	27%	38%	16%
omgang met leeftijdgenoten	25%	48%	16%	11%
sociale relaties/contacten	29%	41%	26%	5%

Op alle aspecten blijkt vooruitgang te zijn geboekt, maar de vooruitgang is beperkt van aard en verschilt per onderdeel.

Zo constateren we dat in de school/werksituatie de jongeren zich in meerderheid hebben verbeterd. Dat geldt ook voor het manifeste gedrag en het zelfvertrouwen, maar hier is de vooruitgang minder groot.

Voor het aspect sociale relaties blijkt bijna een derde geen vooruitgang te boeken, terwijl een kwart van de jongeren geen vooruitgang te zien geeft in de omgang met leeftijdgenoten. Voor de relaties met thuis geldt hetzelfde.

We hebben de leiding eveneens gevraagd terug te blikken op de pedagogische aanpak die de vertrokken jongeren hebben gekregen. We hebben daartoe een zestal basisdimensies aan de groepsleiding voorgelegd. Het volgende blijkt het geval.

Tabel 11.3 Accenten op gehanteerde methodiekaspecten (N=52)

	<i>geen</i>	<i>weinig</i>	<i>veel</i>	<i>erg veel</i>
aanbieden van een veilig basisklimaat	2%	15%	54%	28%
bevorderen van de zelfstandigheid	7%	26%	46%	22%
geven van persoonlijke aandacht	2%	13%	63%	22%
strikt handhaven van de gestelde regels	0%	24%	50%	26%
ordenen en structureren van de omgeving	0%	37%	41%	22%
aanspreken op eigen verantwoordelijkheid	7%	9%	57%	28%

Alle geïnterpreteerde methodiekaspecten komen in de pedagogische aanpak aan de orde, zij het niet in gelijke mate. Het meest werden benadrukt: het geven van persoonlijke aandacht en het aanpreken op de eigen verantwoordelijkheid. Het minst werd beklemtoond: het bevorderen van de zelfstandigheid.

Hoe waren nu de relaties van deze jongeren met hun groepsgenoten en met hun groepsleiding? Het blijkt dat deze jongeren in meerderheid goed konden opschieten met hun leiding en de andere groepsleden. Er bleek echter ook dat 20% van de jongeren niet overweg kon met de groepsleiding en dat 24% geen goede relaties had met de andere leden van de groep.

11.5 Algemene indruk en prognose

Op het moment dat de jongere vertrok is aan de leiding gevraagd een algemeen oordeel te geven over de ontwikkeling tijdens het verblijf en de verwachting voor de komende maanden. De volgende tabel geeft inzicht in dat oordeel.

Tabel 11.4 Ontwikkeling en verwachting (N=52)

	<i>ontwikkeling voorbij maanden</i>	<i>verwachting komende maanden</i>
goed	20%	20%
tamelijk goed	46%	36%
niet zo goed	26%	29%
niet goed	9%	16%

Voor twee derde (66%) van de jongeren is men van mening dat zij een positieve ontwikkeling hebben doorgemaakt en dat zij ook in de komende periode deze lijn zullen voortzetten..

De ontwikkeling was niet bij iedereen even groot. Er is een flink aantal (35%) dat niet zo goed of helemaal niet heeft geprofiteerd van het verblijf. Voor een nog groter percentage (45%) heeft men meer en minder twijfels of de jongeren het in de toekomst wel zullen redden.

De leiding is overigens van mening dat 78% van de jongeren tamelijk tot zeer goed op hun plaats waren in de betreffende instelling. Bij 22% zegt men achteraf dat deze jongeren eigenlijk niet zo geschikt waren en dat het wellicht beter was geweest hen niet op te nemen.

11.6 Systematische verbanden

Tot slot van dit hoofdstuk hebben we via correlatieve analyses onderzocht in hoeverre er een systematische samenhang bestaat tussen de verblijfsduur en de wijze van vertrek (al of niet na voltooiing van de behandeling) enerzijds en enkele ontwikkelingskenmerken van de jongeren anderzijds.

Verblijfsduur

Het blijkt dat jongeren die langer in het betreffende tehuis verbleven zich significant positiever ontwikkelen dan degenen die slechts kort aan het programma deelnamen. Met name op de onderdelen: omgang met leeftijdgenoten ($r=.56$), de relatie met huis ($r=.53$), het zelfvertrouwen ($r=.48$) en het uiterlijk gedrag ($r=.44$) boekten de jongeren met een langere verblijfsduur significant meer vooruitgang.

Ook was de groepsleiding bij jongeren met een langere verblijfsduur positiever in haar overall oordeel ($r=.43$). Het trekt echter de aandacht dat als het gaat om de vraag of de jeugdigen het in de toekomst zullen redden, er géén significante correlatie wordt gevonden tussen een langere verblijfsduur en meer kans van slagen.

Behandeling wel/niet afgerond

De vraag is of de jeugdigen die volgens plan zijn vertrokken een positievere ontwikkeling laten zien dan degenen die voortijdig en/of zonder de behandeling af te maken zijn vertrokken. Dat blijkt inderdaad het geval. De groepsleiding oordeelt positiever over hun overall ontwikkeling ($r=.42$) en schrijft hen ook significant meer kans van slagen toe ($r=.49$).

Op de door ons geïnterpreteerde specifieke punten van ontwikkeling (gedrag, zelfinzicht e.d.) blijkt deze significante samenhang echter niet.

Wel stelden we vast dat de voortijdige vertrekkers een slechte relatie hadden met de groepsleiding ($r=.43$). En wat de pedagogische aanpak betreft: bij de voortijdige vertrekkers werd tijdens het verblijf significant meer het accent gelegd op het strikte handhaven van de regels.

11.7 Samenvatting

1. Inmiddels zijn 80 jongeren vertrokken. Van 52 jongeren zijn de beoogde vertrekgegevens verkregen. De overige jongeren zijn uitgevallen vanwege onverwacht vertrek en/of gebrek aan gegevens van de instelling. Bijna de helft van de jongeren (45%) heeft de behandeling afgemaakt en is volgens plan vertrokken. De rest van de jeugdigen is tussentijds vertrokken (overgeplaatst, weggelopen, onbehandelbaar, gebrek aan medewerking e.d.) en
-

heeft duidelijk niet volgens plan het tehuis verlaten.

2. De helft van de vertrokken jeugdigen keert naar het gezin terug. Dit staat haaks op de inschatting die bij opname werd gemaakt; daar werd verondersteld dat hooguit 11% naar huis zou terugkeren.
 3. Naar het oordeel van de groepsleiding is de overall ontwikkeling van twee derde van de jongeren positief verlopen. De slaagkansen worden door de leiding minder positief ingeschat: bij 45% van de jongeren heeft men twijfels.
 4. De meeste vertrokken jongeren hadden tijdens hun verblijf positieve relaties zowel in de groep als op school/werk.
 5. Het blijkt dat de jeugdigen die voortijdig vertrokken zonder de behandeling af te maken zich volgens de groepsleiding minder gunstig ontwikkelden dan de jeugdigen die behandeling wél hebben voltooid. Ook worden hun slaagkansen voor de komende periode evident ongunstiger ingeschat.
-

12

INTERVIEWS

12.1 Inleiding

We beschikken over de gegevens van 57 jeugdigen die een jaar na aanvang van het onderzoek persoonlijk door ons konden worden benaderd. Van deze jeugdigen bevinden zich er nog 23 in het tehuis en verblijven er 34 jeugdigen inmiddels elders. De gemiddelde leeftijd van de jeugdigen was 16.8 jaar en de groep bestond voor 82% uit jongens.

Dat we niet alle jeugdigen hebben kunnen interviewen heeft ten dele te maken met het feit dat een aantal jongeren is vertrokken en niet was te traceren dan wel weigerde aan het onderzoek mee te werken. Voor een ander deel kon een aantal interviews niet worden gerealiseerd omdat de jongeren in de tehuizen na herhaalde pogingen niet bereikbaar waren dan wel dat de leiding niet meewerkte om zo'n interview tot stand te brengen.

12.2 Woonsituatie

Het volgende overzicht geeft aan hoe de verblijfssituatie ten tijde van het interview (tweede meetgolf) was:

Tabel 12.1 Woonsituatie geïnterviewde jeugdigen

verblijft nog in het tehuis	40%
woont bij ouders	30%
woont zelfstandig	9%
woont bij familie	5%
woont in een pleeggezin	4%
geen vaste verblijfplaats	2%
anders	11%

Het blijkt dat de meerderheid van de jeugdigen (53%) het op deze plek goed tot heel goed naar zijn zin heeft. Eén op de tien jeugdigen is echter duidelijk niet gelukkig met de huidige verblijfplaats. De rest van de jeugdigen (38%) zit daar tussenin met een oordeel dat overeenkomt met de kwalificatie 'gaat wel'.

Toch is er geen sprake van een stabiele woonsituatie als we bedenken dat bijna 40% van de jongeren aangeeft het laatste half jaar één of meerder malen te zijn verhuisd.

Het contact met de huidige verzorgers wordt in bijna twee derde van de gevallen (64%) als (heel) goed gekwalificeerd door de jeugdigen. Meer dan een kwart (27%) vindt de typering 'gaat wel' op z'n plaats, terwijl 9% een uitgesproken slecht contact zegt te hebben met de huidige verzorgers.

Hebben de jongeren in deze fase ook veel contact met hun eigen ouders? Het blijkt dat met de eigen moeder veel meer contact wordt onderhouden dan met de eigen vader.

Twee derde van de jongeren maakt melding van (heel) goed contact met de eigen moeder en 38% van de jongeren geeft aan dat zij een (heel) goed contact hebben met hun eigen vader. Dat het contact met de moeder beter is dan met de vader blijkt ook uit het gegeven dat de helft van de jongeren zegt dat het contact met de eigen vader slecht tot heel slecht is. Een veel kleiner deel (17%) maakt melding van een (zeer) slecht contact met de eigen moeder.

12.3 School/werksituatie

Tijdens het interview blijkt bijna vier vijfde van de jongeren (79%) een vorm van (voortgezet) onderwijs te volgen. Het gaat om de volgende schooltypen.

Tabel 12.2 Schooltypen (N=57)

VMBO	63%
MBO	16%
VSO	14%
HAVO	5%
Anders	2%

Afgaande op het laatste rapport presteren de jongeren naar eigen zeggen goed (49%) tot heel goed (24%) op school. Slechts 7% van de jongeren vond dat het laatste rapport (heel) slecht was, terwijl 20% het laatste rapport omschreef met de woorden 'gaat wel'.

Niet iedere jongere gaat graag naar school. Het blijkt dat minder dan de helft (47%) het naar z'n zin heeft op school, maar dat voor een even groot deel van de jongeren geldt dat zij het maar matig plezierig vinden op school. Zeven procent heeft het uitgesproken slecht naar z'n

zin op school.

In lijn met deze overwegend positieve bevindingen is ook het feit dat 87% van de jongeren niet van school werd gestuurd. Dat is wel het geval met de overige 13%; zij werden één tot driemaal van school verwijderd.

Van de jongeren die niet meer naar school gaan heeft twee derde een baan, terwijl een derde niet duidelijk in een baan werkzaam is.

De werkende jongeren hebben het in meerderheid (53%) goed naar hun zin, maar er is ook een substantieel deel (40%) dat het werk maar een matig genoeg vindt. De rest heeft zelfs een hekel aan het werk.

In dat licht gezien mag het niet verbazen dat meer dan de helft van de jongeren eerder werd ontslagen.

Hoe verlopen nu de contacten op school en het werk? Uit de interviews blijken deze relaties er als volgt uit te zien.

Tabel 12.3 Relaties op school/werk (N=57)

	<i>School:</i> klasgenoten	<i>leerkrachten</i>	<i>Werk:</i> collega's	<i>bazen</i>
heel goed	20%	16%	27%	33%
goed	44%	53%	40%	40%
gaat wel	24%	22%	27%	20%
slecht	7%	7%	6%	0%
erg slecht	4%	2%	0%	7%

De conclusie luidt dat twee derde tot drie kwart van de jongeren zegt op school/ werk goed te kunnen opschieten met zowel de klasgenoten/collega's als met de leerkrachten/bazen. Minder dan één op de tien jongeren geeft daarmee aan op school/het werk duidelijk slechte relaties te hebben.

12.4 Vrije tijd

Het is bekend dat het zinvol invullen van de vrije tijd niet even gemakkelijk is voor elke jongere. Ook nu blijkt dat 13% van de jongeren zich vaak verveelt in z'n vrije tijd en dat bij 48%

dat zo nu en dan het geval is. De overige jongeren (39%) zeggen geen moeite met hun vrije tijdsbesteding te hebben en vervelen zich duidelijk niet.

De meeste jongeren (61%) zijn geen lid van een sportclub of hobbyclub.

Het bezoeken van een disco of café behoort bij een derde van de jongeren tot één van de regelmatige activiteiten. Bij 29% van de jongeren is dat in het geheel niet het geval, terwijl de rest af en toe de disco of het café bezoekt.

Een belangrijk onderdeel van de vrije tijdsbesteding vormt het drinken, roken e.d. Hoe is dat nu bij de geïnterviewde jongeren? Het volgende overzicht geeft daarop een antwoord.

Tabel 12.4 Gebruik van alcohol, drugs en tabak (N=57)

	<i>softdrugs</i>	<i>harddrugs</i>	<i>alcohol</i>	<i>tabak</i>
niet	61%	89%	30%	29%
af en toe	29%	7%	55%	9%
vaak	11%	4%	14%	63%

Hier komt duidelijk naar voren dat het voor de meeste jongeren duidelijk usance is om te roken, maar niet om regelmatig drugs en alcohol te gebruiken. Het aantal jongeren dat vaak drugs (vooral hard drugs) gebruikt is beperkt van omvang. Het nuttigen van alcohol is naar eigen zeggen vooral iets dat af en toe bij bepaalde gelegenheden aan de orde is.

Vrienden spelen een belangrijke rol in het leven van opgroeiende jongeren. Zij vormen in die periode een belangrijk referentiekader voor het gedrag. Wij hebben getracht te achterhalen of en zo ja hoeveel vrienden deel uitmaakten van het netwerk van de onderzoeksjongeren.

Het blijkt dat 9% van de jongeren aangeeft geen vrienden te hebben. Bij 28% is sprake van een aantal vrienden dat ligt tussen 1 en 4. Maar de meeste jongeren (62%) geven aan dat zij vijf vrienden en meer hebben.

Als er wordt doorgevraagd naar 'echte vrienden' dan loop dit aantal terug en geeft 17% aan geen enkele vriend te hebben. Een derde (32%) maakt dan melding van één vriend, terwijl de overige jongeren er twee of drie vrienden op na houden. We hebben niet kunnen vaststellen om wat voor jongeren het gaat.

Er blijkt ook dat een aantal jongeren (40%) een relatie te hebben met een vast vriend of vriendin.

12.5 Sociale netwerk

In de voorgaande paragraaf is duidelijk geworden hoe het staat met de vriendschapsrelaties. In deze paragraaf staan we stil bij de vraag in hoeverre niet alleen de vrienden maar ook andere belangrijke personen uit het sociale netwerk een rol spelen in het geven van support. We hebben daartoe geïnventariseerd in hoeverre de onderzoeksjongere met deze personen over zijn problemen zou praten als zich moeilijkheden voordoen.

Tabel 12.5 Praten over problemen met significante anderen (N=57)

	<i>heel goed</i>	<i>goed</i>	<i>gaat wel</i>	<i>slecht</i>	<i>erg slecht</i>
met vaste vriend(in)	41%	33%	16%	6%	4%
met (pleeg)moeder	39%	24%	20%	9%	9%
met (pleeg)vader	21%	19%	23%	10%	27%
met broer/zus	20%	30%	22%	20%	9%
met leerkrachten	2%	11%	30%	33%	20%
met personen op het werk	3%	11%	36%	25%	25%
met begeleider(ster)	13%	33%	24%	20%	11%
met anderen	31%	23%	15%	12%	19%

Het zijn vooral de vaste vriend of vriendin en de (pleeg)moeder met wie de jongeren over hun problemen kunnen/willen praten. Deze personen staan kennelijk het dichtste nabij en in hen is duidelijk het meeste vertrouwen. De (pleeg)vader alsook de broers en zussen staan verder weg en worden opvallend veel minder in vertrouwen genomen om hun hart uit te storten.

Ook ten aanzien van de professionele begeleiding bestaat veel reserve. Iets minder dan de helft van de jongeren zou met deze personen wel over zijn problemen praten, maar de rest heeft aarzelingen en een derde zal zeker niet praten met hen over zijn problemen.

Personen op school en werk staan duidelijk veel te ver weg om als vertrouwenspersoon te kunnen dienen.

12.6 Problematiek

Voor een aantal problemen zijn we nagegaan in hoeverre die zich het laatste half jaar hadden voorgedaan. Het volgende blijkt.

Tabel 12.6 Problemen tijdens voorbije half jaar (N=57)

	<i>niet</i>	<i>1 maal</i>	<i>2 maal</i>	<i>3 maal</i>	<i>4 maal of vaker</i>
inbraak	97%	2%	0%	0%	2%
weglopen	94%	4%	0%	0%	2%
diefstal	88%	4%	2%	2%	5%
op politiebureau	83%	11%	5%	0%	2%
vernieling	83%	9%	2%	2%	5%
vechten	67%	9%	3%	7%	14%
dronkenschap	49%	10%	9%	5%	26%

Het meest is het voorgekomen dat de jongeren dronken zijn geweest. Voor de helft van de jongeren kwam dat weliswaar geen enkele keer voor, maar bij meer dan een kwart deed dit zich vier maal of vaker voor.

Ook het vechten met anderen is nog een probleem voor een derde van de jeugdigen. De overige problemen zijn naar de mening van de jeugdigen echter redelijk tot goed onder controle.

12.7 Evaluatie door de jongeren

Wanneer de jongeren wordt gevraagd om terug te kijken op de hulp die zij de laatste tijd ontvingen dan ontstaat het volgende beeld.

Tabel 11.7 Beoordeling van de geboden hulp (N=57)

heel goed	25%
goed	33%
gaat wel	23%
slecht	9%
erg slecht	11%

Twee van elke tien jongeren zijn niet te spreken over de ontvangen hulp. Zij bewaren daar geen goede herinneringen aan en kwalificeren de geboden hulp als (zeer) slecht.

Daar staat tegenover dat een kwart die hulp heel goed vond en dat een derde zich eveneens positief uitliet door de geboden hulp als 'goed' te typeren.

Vooruitkijkend dan ziet 42% van de jeugdigen een heel rooskleurige toekomst voor zich en is 35% ook optimistisch gestemd over de komende tijd. Slecht een enkeling ziet z'n toekomst somber in, terwijl 18% eigenlijk niet weet wat van de toekomst te denken.

12.8 Verschillen tussen blijvers en vertrekkers

In deze paragraaf staan we stil bij de vraag of er verschillen bestaan tussen de jongeren die nog in behandeling zijn en de jongeren die inmiddels het programma hebben verlaten. In het laatste geval staan de jongeren meer op eigen benen (bij ouders of in een ander gezinsverband), terwijl in het eerste geval de jongeren nog vallen onder het behandelingsregime van het programma.

Voor het bepalen van mogelijke verschillen hebben we gebruik gemaakt van een correlationale analyse tussen de huidige status (verblijver of vertrekkers) en de overige variabelen uit het interview.

Het eerste dat opvalt is de bevinding dat er heel weinig verschillen bestaan. Dat houdt in dat na een jaar (einde van de follow-up studie) de situatie van de vertrekkers niet beter of slechter is dan die van de blijvers.

Er zijn echter ook enkele significante verschillen. Uitgaande van een significantieniveau van 0.05 of kleiner dan blijkt het volgende

Om te beginnen behoren tot de vertrekkers meer meisjes ($r=.30$). Jongens blijven kennelijk langer in een programma opgenomen.

Verder - en dat is begrijpelijk - maken de vertrekkers meer melding van clubs (sport, hobby e.d.) waarvan zij lid zijn of die ze regelmatig bezoeken ($r=.50$).

Een niet onbelangrijke onderzoeksbevinding is dat de vertrokken jongeren significant meer problemen te zien geven in hun vrije tijdsbesteding. Dat betreft vooral de oudere jeugd. Bij hen is meer sprake van verveling, uitgaan en gebruik van drugs, alcohol en tabak ($r=.28$). Tot op zekere hoogte is dit een logische constatering omdat de blijvers immers nog onder de regie van een programma vallen en vaak een geprogrammeerde vrije tijdsbesteding krijgen. Maar helemaal logisch is het gevonden verband toch niet omdat als het gaat om allerlei probleemgedrag (van school sturen, vechten, vernielen weglopen e.d.) er géén significante samenhang is gevonden. Met andere woorden: de vertrekkers geven niet meer of minder gedragsproble-

men dan de blijvers.

Kennelijk vormt vooral het zinvol besteden van de vrije tijd een moeilijke opgave na het verlaten van het programma.

Een aparte vermelding verdient nog dat de vertrekkers evident meer melding maken van slechte relaties met leerkrachten ($r=.31$).

12.9 Verschillen tussen reguliere en voortijdige vertrekkers

In ons bestand van geïnterviewde jongeren bevonden zich onder de vertrekkers jongeren die volgens plan en jongeren die voortijdig waren vertrokken. De verdeling was fifty fifty.

We stellen hier de vraag aan de orde in hoeverre er verschillen bestaan tussen beide groepen aan het einde van de follow-up studie.

Uitgaande van de via de interviews verkregen gegevens blijken er nauwelijks verschillen te bestaan tussen beide groepen.

Er is één belangrijke uitzondering: jongeren die niet volgens plan zijn vertrokken belanden significant vaker op het politiebureau ($r=.46$) en plegen evident meer vernielingen ($r=.43$). We kunnen daar nog aan toevoegen dat deze jongeren ook slechtere contacten hebben met hun verzorgers ($r=.46$).

12.10 Samenvatting

Uit de interviews kan het volgende worden geconcludeerd.

1. Om en nabij 60% van de jongeren geeft aan zich prettig te voelen op zijn huidige woonplek. Voor één op de tien jongeren is dat nadrukkelijk niet het geval. Voor de rest van de jongeren geldt de kwalificatie 'gaat wel'.
 2. Drie kwart van de jongeren rookt, terwijl een vergelijkbaar aantal alcohol gebruikt, zij het minder frequent. Drugs komen er naar eigen zeggen bij de meeste jongeren niet aan te pas.
 3. De helft van de jongeren heeft geen (17%) of één echte vriend (32%).
 4. De belangrijkste vertrouwensfiguren zijn voor de meeste jongeren hun vaste vriend(in) en hun (pleeg)moeder. Leerkrachten en personen op het werk spelen in dit verband geen enkele rol van betekenis.
-

5. De belangrijkste problemen die zich de laatste tijd één of meerdere malen hebben voorgedaan zijn: dronkenschap (51%), vechten (33%), vernielen (17%) en op het politiebureau belanden (17%).
 6. Terugblikkend zijn de jongeren in meerderheid positief over de geboden hulp (58%). Twintig procent is dat niet en kwalificeert de hulp als (zeer) slecht.
 7. Van de geïnterviewde jongeren verbleef ongeveer de helft nog in het tehuis (programma). Uit de interviews blijkt niet dat deze jeugdigen opvallend verschillen van de elders wonende jeugdigen. Er is maar één uitzondering: de elders wonende jongeren hebben significant meer problemen met het zinvol besteden van hun vrije tijd.
 8. Ook tussen de planmatig en voortijdig vertrokken jongeren die deelnamen aan de interviews bestaan vrijwel geen verschillen op één belangrijke uitzondering na. De voortijdig vertrokken jeugdigen geven meer probleemgedrag in de vorm van vernielingen en belanden vaker op het politiebureau.
-

13

SAMENVATTING EFFECTBEVINDINGEN

13.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staan we stil bij de vraag wat de effecten van de verschillende door ons onderzochte programma's nu eigenlijk zijn op het gedrag van de jeugdigen. Voor een antwoord op die vraag beschikken we over verschillende indicaties. Deze kwamen in de voorafgaande hoofdstukken uitgebreid aan bod. We vatten de belangrijkste hier nogmaals kort samen en zetten ze voor de verschillende projecten naast elkaar. Het overzicht dat hierdoor ontstaat kan worden gebruikt om enkele conclusies te trekken over de effectiviteit van de diverse programma's en aanbevelingen te formuleren om de werkzaamheid te optimaliseren.

13.2 Effecten volgens de groepsleiding

In de eerste plaats is er het *oordeel van de groepsleiding*. Hun oordeel staat in tabel 13.1.

Tabel 13.1 Vooruitgang volgens de groepsleiding (N=108)

duidelijk vooruit	50%
enigszins vooruit	38%
niet vooruit, <i>waarvan</i>	12%
<i>gelijk gebleven</i>	7%
<i>enigszins achteruit</i>	4%
<i>duidelijk achteruit</i>	2%

Het blijkt dat vooral vooruitgang wordt geboekt met jeugdigen uit minder problematische gezinnen en jeugdigen die tijdens het verblijf minder problemen geven en meer inzicht hebben in hun eigen situatie.

Jeugdigen met wie weinig tot geen vooruitgang wordt behaald volgens de groepsleiding, houden zich niet aan de regels van het huis, hebben slechte relaties in de groep en hebben een negatief zelfbeeld. Zij krijgen een pedagogische aanpak met veel structuur en hen wordt ook meer zelfstandigheid geboden; tevens wordt getracht hen meer inzicht in hun eigen situatie bij

te brengen. Kortom er wordt veel gedaan om ook deze jeugdigen vooruit te helpen, maar niet altijd met het gewenste effect.

Als we in tabel 13.2 de verschillende programma's onder de loep nemen dan blijkt dat de groepsleiding van het gedragstherapeutisch programma van Harreveld gemiddeld genomen de meeste vooruitgang zag bij de jeugdigen, op de voet gevolgd door de programma's van Glen Mills, Horizon en het Schoolhuis Amstelslad. De minste vooruitgang wordt gerapporteerd door de groepsleiding van het psychodynamische programma van Harreveld, alsook door de begeleiders van Valkenheide en van de PEL-projecten.

Tabel 13.2 Vooruitgang per programma volgens groepsleiding (N=108)

	Gemiddeld (sd)	Veel	Enigszins	Niet
Harreveld (gedragsth.)	1.3 (0.6) ¹	67%	33%	-
Glen Mills	1.5 (0.6)	52%	44%	4%
Horizon	1.5 (0.8)	63%	25%	12%
Schoolhuis Amstelslad	1.6 (1.4)	74%	13%	13%
Hoenderloo	1.9 (0.2)	6%	94%	-
Matrix Heerlen	2.1 (0.3)	-	92%	8%
Harreveld (psychodyn.)	2.3 (0.8)	-	86%	14%
Valkenheide	2.3 (0.9)	14%	57%	29%
PEL-projecten	2.7 (1.1)	-	70%	30%

¹ Schaal lopend van 1 tot 5 waarbij 1 = sterke vooruitgang, 2 = enige vooruitgang, 3 = noch vooruitgang, noch achteruitgang. 4 = enige achteruitgang en 5 = sterke achteruitgang..

13.3 Effecten volgens gestandaardiseerde instrumenten

In de tweede plaats beschikken we de *uitslagen van de CBCL*. Uitgaande van deze toets blijkt het volgende:

Tabel 13.3 Effecten volgens de CBCL (N=116)

<i>dimensies</i>	<i>vooruit</i>	<i>gelijk</i>	<i>achteruit</i>
CBCL-totaal	22%	64%	14%
externaliseren	19%	71%	11%
internaliseren	28%	57%	15%

Wanneer we nagaan wie de jeugdigen zijn die vooruit respectievelijk achteruit zijn gegaan dan blijkt het volgende. Jongens en meisjes, evenals autochtone en allochtone jeugdigen ontwikkelen zich ongeveer even gunstig. Verder gaan de jeugdigen bij externaliserende problematiek er iets meer op vooruit naarmate zij ouder zijn.

Wat de methodiek betreft vinden we dat jeugdigen waarbij het behandelingsprogramma systematisch wordt geëvalueerd er meer op vooruitgaan dan jeugdigen waarbij dit in mindere mate gebeurt. Dit onderstreept het belang van het systematisch evalueren van het behandelingsplan.

Met de overige methodiekenmerken zien we geen verband. Dit hangt samen met het feit dat de onderzoekgroep uit heterogene behandelingsprogramma's werd gerekruteerd die allen weer een andere methodiek hanteren. We dienen de aandacht daarom te richten op de effecten van de programma's zelf.

Wat dit aangaat vonden we dat Glen Mills veel effecten te zien geeft met name ten aanzien van het delinquente gedrag. Hierbij moet wel worden aangetekend dat de leiding van Glen Mills vanwege drukke werkzaamheden niet kon deelnemen aan de tweede follow-up meting. Het effectbeeld van Glen Mills heeft derhalve slechts betrekking op de zeer korte termijn van een half jaar. Op dat moment verbleven vrijwel alle jeugdigen nog in het programma.

Een ander effectief programma bleek het PEL-project te zijn. Dit programma droeg vooral bij in een vermindering van delinquentie en agressie. Ook hier is een aanvulling op z'n plaats. Het gaat hier bij de follow-up om jeugdigen bij wie direct na deelname aan het project de CBCL werd afgenomen.

Het structurerende programma van Horizon (Rotterdam) vertoonde eveneens behoorlijke effecten. Dit programma droeg vooral bij in een vermindering van enerzijds angst/somberheid en anderzijds agressie.

Ook bij de programma's van Hoenderloo, van Harreveld I (gedragstherapeutisch) en Harreveld II (psychodynamisch) deden zich duidelijk positieve netto effecten voor. Daarbij moet worden opgemerkt dat het laatste programma specifiek gezien een tamelijk gunstige uitwerking had op emotioneel onthecht gedrag (het egocentrische aspect van psychopathie).

Voor de overige programma's werden via de CBCL geen netto positieve effecten geconstateerd. Deze programma's boeken op bepaalde psychosociale deelaspecten echter wel degelijk positieve effecten (bijlage 2).

13.4 Effecten volgens de jeugdigen

In de derde plaats beschikken we over de *interview gegevens* tijdens de tweede follow-up meting. Een deel van de jeugdigen (40%) bevond zich nog in het tehuis (programma), terwijl een ander deel (60%) intussen was vertrokken. Van de vertrekkers verbleef de helft bij de ouders (veelal moeder plus nieuwe partner), terwijl de andere helft elders verbleef (zelfstandig, pleeggezin, familie e.d.).

Het blijkt dat er tussen de vertrekkers en blijvers nauwelijks verschillen bestaan. Ook tussen de groep jeugdigen die volgens plan is vertrokken en die voortijdig zijn vertrokken bestaan weinig verschillen. Wel is het zo dat de voortijdige vertrekkers meer vandalisme te zien geven en ook meer met de politie in aanraking zijn gekomen. Bovendien hadden deze jeugdigen tijdens hun verblijf in het programma slechte relaties met hun groepsleiding.

Als indicatie voor de mate van vooruitgang hebben we aangehouden de wijze waarop de jeugdigen zelf naar de geboden hulp kijken en van mening zijn dat deze zinvol is geweest. Het volgende blijkt.

Tabel 13.4 Oordeel van geïnterviewde jeugdigen over geboden hulp (N=57)

heel goed	25%
goed	33%
gaat wel	23%
slecht	9%
erg slecht	11%

Het blijkt dat het oordeel van de jeugdigen over de geboden hulp niet samenhangt met de sekse, leeftijd en etnische achtergrond van de jeugdigen. Ook hangt dit oordeel niet samen met de psychosociale ontwikkeling die de jeugdigen hebben doorgemaakt volgens de gestandaardiseerde instrumenten. Het oordeel over de hulp blijkt echter wel een zeer sterke samenhang te hebben met het oordeel van de groepsleiding over de jeugdigen. Jongeren die de hulp positief waarden waren tijdens hun verblijf volgens de groepsleiding op vrijwel alle punten positiever dan de jeugdigen die negatief over de hulp oordelen. Ze hadden betere relaties met groepsgenoten, leerkrachten en ouders, hielden zich beter aan de regels, kregen tijdens de behandeling meer zicht op hun eigen situatie en ontwikkelden een positiever zelfbeeld.

Bezien we de verschillende programma's dan blijkt niet elk programma even positief te worden beoordeeld door de jeugdigen. Indien we de programma's rangschikken naar het gemiddelde oordeel van de jeugdigen dan ontstaat het beeld van tabel 13.5.

Tabel 13.5 Gemiddeld oordeel van de jeugd over de hulp van de programma's (N=57)

<i>positief</i>	<i>gaat wel</i>	<i>negatief</i>
Glen Mills	Matrix BJ schoolopvang	Harreveld psychodynamisch
Harreveld gedragstherapeutisch	Valkenheide gedragstherapeutisch	
Horizon structuurgroep	Amsterdam schoolhuis	
PEL-ervaringsleren	Hoenderloo gedragstherapeutisch	

13.5 Vertrokken jeugdigen

Tenslotte beschikken we over de gegevens van jeugdigen die *gedurende het onderzoek zijn vertrokken*.

Het blijkt dat bijna de helft van deze jeugdigen (45%) volgens plan is vertrokken. Voor 24% werd in de periode dat het onderzoek liep een overplaatsing gerealiseerd naar een tehuis waar de jeugdige meer op z'n plaats is. De overige jeugdigen (31%) zijn onvoorzien vertrokken om uiteenlopende redenen (weggelopen, niet te handhaven, terug gehaald door de ouders e.d.).

Het blijkt dat de meeste jeugdigen terugkeren naar het gezin. Dat lijkt in veel gevallen een verlegenheidsoplossing omdat bij opname voor slechts 18% van de jeugdigen een terugplaatsing (waarschijnlijk) in het verschieft lag.

De voortijdige vertrokken jeugdigen zijn vooral te typeren als jeugdigen die zich niet aan de gestelde regels hielden en slechte relaties hadden met hun groepsleiding.

Van de vertrokken jeugdigen heeft de leiding een overall oordeel gegeven over de ontwikkeling gedurende het verblijf in het programma.

Tabel 13.6 Ontwikkeling voorbij maanden van vertrokken jeugdigen (N=52)

goed	20%
tamelijk goed	46%
niet zo goed	26%
niet goed	9%

Correlationele analyse toont aan dat de jeugdigen voor wie bij vertrek een positieve ontwikkeling werd vastgesteld vooral jeugdigen zijn die zich volgens de groepsleiding tijdens de behandeling op alle punten positief ontwikkelden. Daarnaast hebben de volgens de groepsleiding

positief vertrokken jeugdigen zich volgens de CBCL en de psychopathie-lijst op een aantal punten gunstig ontwikkeld. Deze jeugdigen gingen er met name op vooruit wat betreft hun internaliserende, emotionele problematiek. Ook was het imponerende, dominante en riskante gedrag bij vertrek afgenomen.

Bij een nadere bestudering van de programma's blijkt dat de vertrokken jeugdigen het volgens de groepsleiding in het ene programma beter deden dan in het andere. Tabel 13.7 geeft hiervan een overzicht.

Tabel 13.7 Gemiddeld oordeel over de ontwikkeling van de vertrokken jeugd (N=57)

<i>goed</i>	<i>tamelijk goed</i>	<i>niet (zo) goed</i>
Glen Mills	Amsterdam schoolhuis Harreveld gedragstherapeutisch Hoenderloo gedragstherapeutisch Horizon structuurgroep Matrix-BJ schoolopvang	PEL-ervaringsleren Valkenheide gedragstherapeutisch Harreveld psychodynamisch

13.6 Samenvattende typering van de programma's

Wanneer we tot slot de belangrijkste hoofdindicaties overzien die inzicht kunnen geven in de aard en het effect van de verschillende programma's bij de jeugdigen met ernstige psychosociale gedragsproblemen dan ontstaat het overzicht van tabel 13.8.

In het volgende hoofdstuk zullen op basis van de voorgaande hoofdstukken en deze tabel conclusies worden getrokken over de effectiviteit van de verschillende programma's voor jeugdigen met ernstige psychosociale problemen en aanbevelingen worden opgesteld om deze programma's te optimaliseren.

Tabel 13.8 Typering van programma's en programmaeffecten

<i>naam programma</i>	<i>demografische kenmerken jeugdigen</i>	<i>typerende problematiek bij opname</i>	<i>typerende pedagogische doelen</i>	<i>typerende behandelingsmethodiek</i>	<i>netto 'overall' effecten vgl's de CBCL</i>	<i>psychosociale gedragsaspecten die vooral verbeteren⁴</i>	<i>psychosociale gedragsaspecten die niet verbeteren⁵</i>	<i>voortgang vgl's groepsleiding</i>	<i>waardering hulp vgl's jeugdigen</i>
Hoenderloo	15 jaar vooral jongens vooral autochtoon	gedrags- en emotionele problemen gezinsproblemen <i>gemiddeld ernstig</i>	verbeteren van gedrag en omgaan autoriteit	gedragstherapeutisch/taakvaardigheidsmodel	tot=-22%/-25% ¹ ext=-7%/-8% int=-15%/-20%	agressief gedrag, aandachtsproblemen, volharding, recalcitrantie	emotioneel onthecht gedrag, inadequatie en sociale inadequatie	enigszins	gaat wel
Valkenheide	14 jaar vooral jongens vooral autochtoon	gedrags- en emotionele problemen persoonlijkheidsproblemen gezinsproblemen <i>gemiddeld ernstig</i>	verbeteren van sociale vaardigheden en omgang met leeftijdgenoten	gedragstherapeutisch/taakvaardigheidsmodel	tot=+14%/+16% ² ext=+14%/+17% int=0%/0%	inadequatie, sociale inadequatie, angstig, depressief gedrag	volharding, recalcitrantie, teruggetrokken gedrag, delinquent gedrag	weinig	gaat wel
Amstelstad	15 jaar jongens en meisjes vooral allochtoon	gedragsproblemen gezinsproblemen <i>ondergemiddeld ernstig</i>	verbetering van psychisch functioneren, gedrag en schoolsituatie	taakvaardigheidsmodel	tot=+33%/+38% ext=+11%/+13% int=+22%/+25%	aandachts- en denkproblemen, volharding	delinquentie, emotionele onthecht gedrag	veel	gaat wel

Glenn Mills	16 jaar alleen jongens vooral allochtoon	gedrags- en emotionele problemen schoolproblemen vrijtijdsproblemen gezinsproblemen <i>bovengemiddeld ernstig</i>	verbeteren van gedrag en sociale vaardigheden	Glenn Mills methode, o.a. uniformiteit met veel structuur en strakke regels en	tot=-13%/-100% ³ ext=-13%/-100% int=-30%/-78%	delinquentie, emotioneel onthecht gedrag, imponerend gedrag	sociale inadequatie, volharding	veel	goed
Harreveld-I	15 jaar vooral meisjes autochtoon en allochtoon	gedragsproblemen persoonlijkheidsproblemen gezinsproblemen <i>bovengemiddeld ernstig</i>	verbeteren van persoonlijkheid, psychisch functioneren en sociale vaardigheden	gedragstherapeutisch	tot=0%/0% ext=-8%/-9% int=-8%/-8%	aandachts- en denkproblemen, delinquentie, inadequatie, recalcitrantie	angstig-depressief, agressie, imponerend gedrag	veel	goed
Harreveld-II	16 jaar jongens en meisjes vooral allochtoon	gedrags- en emotionele problemen persoonlijkheidsproblemen gezinsproblemen <i>bovengemiddeld ernstig</i>	verbeteren van gedrag en ondersteunen persoonlijkheidsontwikkeling	psychodynamisch	tot=-10%/-11% ext=-10%/-13% int=0%/0%	aandachtsproblemen, delinquentie, agressie, imponerend gedrag, inadequatie, emotioneel onthecht, angstig-depressief	sociale problemen, sociale inadequatie	enigszins	slecht
PEL-projecten	17 jaar vooral jongens vooral autochtoon	gedrags- en emotionele problemen persoonlijkheidsproblemen <i>bovengemiddeld ernstig</i>	verbeteren van psychisch functioneren en bevorderen zelfstandigheid	ervaringsleren	tot=-25%/-25% ext=-34%/-34% int=-8%/-11%	teruggetrokken gedrag, aandachts- & denkproblemen, delinquentie, agressie, imponeren, recalcitrantie, dominantie	volharding	weinig	goed

Matrix-BJ	14 jaar jongens en meisjes autochtoon en allochtoon	gedrags- en emotionele problemen schoolproblemen <i>ondergemiddeld ernstig</i>	onbekend	naschoolse opvang	tot=+20%/+33% ext=0%/0% int=-20%/-50%	teruggetrokken gedrag, aandachtsproblemen, delinquentie, volharding, recalcitrantie	inadequatie, dominant en imponerend gedrag	enigszins	gaat wel
Horizon	12 jaar jongens autochtoon en allochtoon	gedrags- en emotionele problemen, persoonlijkheidsproblemen psychiatrische klachten schoolproblemen <i>gemiddeld ernstig</i>	verbeteren van psychisch functioneren	structuurgroep met persoonlijke begeleiding	tot=-44%/-44% ext=-11%/-13% int=-11%/-13%	angstig-depressief, sociale inadequatie, sociale problemen, aandachtsproblemen, agressie, emotioneel onthecht en imponerend gedrag	recalcitrantie	veel	goed

¹ Het eerste percentage is berekend op basis van alle jeugdigen in het programma, het tweede op basis van de jeugdigen die bij de opname een klinische score hadden op het betreffende gebied.

² Dit beeld kan vertekend zijn; tijdens het onderzoek verdwenen de gegevens van bijna de helft van de deelnemende jeugdigen vanwege een computercrash op de instelling.

³ Bij de start van het onderzoek scoorden veel jeugdigen uit dit programma reeds in het niet-klinische gebied; deze jeugdigen verbleven reeds langere tijd in het programma.

⁴ criterium voor vooruitgang: netto effect van tenminste 10% jeugdigen dat op het genoemde gedragsaspect van klinisch tot niet klinisch werd tijdens de behandeling

⁵ criterium voor achteruitgang: netto effect van tenminste 10% jeugdigen dat op het genoemde gedragsaspect van niet-klinisch tot klinisch werd tijdens de behandeling

14.1 Inleiding

Nederland kent een aantal jeugdigen met ernstige psychosociale gedragsproblemen. Het betreft hier jeugdigen die doorgaans veel delinquent of agressief gedrag vertonen, die opgroeiden in gezinnen met veel affectieve verwaarlozing, relatieproblemen en pedagogische onmacht en die reeds meerdere contacten met de reguliere ambulante jeugdzorg hebben gehad, die echter weinig voor hen kon betekenen. Omdat ze de positieve invloeden van belangrijke socialiserende instituties missen zoals het gezin, de school, de vrije tijd en het werk, dreigen deze jeugdigen gedesintegreerd te raken binnen onze samenleving. Om die reden zijn er een aantal residentiële hulpverleningsprogramma's in het leven geroepen die de ontwikkeling van deze jeugdigen met ernstige psychosociale gedragsmoeilijkheden in goede banen beogen te leiden.

Het is echter de vraag of deze programma's daarin slagen, en zo ja, hoe groot hun bijdrage is. Deze vraag kon tot op heden nog niet worden beantwoord omdat nader effectonderzoek ontbrak. Dit onderzoek beoogt in deze lacune te voorzien. Daartoe werd een steekproef van 150 jeugdigen uit negen van de meest veelbelovende residentiële programma's uit een eerdere onderzoek geselecteerd en in dit onderzoek betrokken (Van der Ploeg & Scholte, 2000). Van deze onderzoeksgroep werd nagegaan met welke psychosociale problemen zij in de residentiële programma's werden opgenomen, welke behandeling zij in deze programma's kregen en hoe hun ontwikkeling verliep over een periode van een jaar gezien. Aan de hand van deze gegevens werd de effectiviteit van de programma's in kaart gebracht.

De in de voorgaande hoofdstukken gepresenteerde onderzoeksbevindingen leiden tot de volgende conclusies en aanbevelingen.

14.2 'Overall' effect van alle programma's gezamenlijk

In hoofdstuk dertien werd het effect van de diverse behandelingsprogramma's onderzocht.

Daartoe gingen we na hoe de jeugdigen zich over een periode van een jaar ontwikkelden.

De groepsleiding nam bij de helft van de jeugdigen (50%) een duidelijke vooruitgang waar en bij ruim een derde (38%) enige vooruitgang.

Van de jeugdigen zelf beoordeelde ruim de helft (38%) de hulp die ze hadden gekregen als goed, terwijl bijna een kwart (23%) daarover aarzelend was en een vijfde (20%) de hulp slecht vond.

Wanneer we de ontwikkeling van de jeugdigen met behulp van gestandaardiseerde testinstrumenten in beeld brengen dan zien we dat ruim een vijfde van de jeugdigen (22%) er duidelijk op vooruit ging. Tegenover dit positieve effect staat echter ruim een tiende jeugdigen (14%) dat er op achteruit ging, terwijl bij tweederde (64%) de psychosociale gedragsproblematiek niet opvallend veranderde.

De belangrijkste conclusie die op grond van deze uitslagen kan worden getrokken is dat de behandelingsprogramma's 'overall' gezien een positief effect hebben. Daarbij rapporteren de groepsleiding en de jeugdigen een beduidend groter effect dan via gestandaardiseerde testinstrumenten wordt gevonden.

Verwijzen deze effectcijfers nu naar een groot of naar een klein effect van de hulp?

Zicht hierop krijgen we door het hier gevonden effect op de gestandaardiseerde effectmaat te vergelijken met dat wat gemiddeld gevonden wordt voor interventieprogramma's voor jeugdigen met ernstige psychosociale problemen. Uit (inter)nationaal onderzoek komt naar voren dat zo'n 20-40% van de jeugdigen met klinische psychosociale gedragsproblematiek er in interventieprogramma's op vooruit gaat (Bartels, Schuursma & Slot, 2001; Scholte & van der Ploeg, 2002; Veerman e.a., 2002).

Wanneer we deze cijfers als ijkpunt nemen dan kunnen we stellen dat het hier gevonden effect in de orde van grootte ligt van wat gemiddeld aan effecten bij interventieprogramma's voor jeugdigen met ernstige psychosociale problemen naar voren komt.

De conclusie is dan ook dat het pakket van hier onderzochte residentiële behandelingsprogramma's aantoonbaar werkt, zij het vooralsnog in bescheiden mate.

14.3 'Overall' effect van individuele programma's

In hoofdstuk dertien werd het effect eveneens voor elk programma apart onderzocht en op een rij gezet. Daarbij kwamen sterk uiteenlopende effectbeelden naar voren.

Wanneer we de blik richten op de 'overall' psychosociale ontwikkeling van de jeugdigen dan

stellen we vast dat vijf van de negen programma's aantoonbaar een positief effect hebben (het aantal jeugdigen dat erop vooruitgaat overtreft het aantal jeugdigen dat erop achteruit gaat). Bij één programma is het effect nihil, terwijl bij de overige drie programma's sprake is van een negatief 'overall' effect (het aantal jeugdigen dat erop achteruitgaat overtreft het aantal jeugdigen dat erop vooruit gaat).

Bij de inventarisatie van de residentiele programma's voor zeer problematische jeugdigen (van der Ploeg & Scholte, 2000) bleken er al de nodige verschillen tussen de programma's te bestaan, maar dit blijkt nu ook voor de effectiviteit het geval te zijn.

Uit het eerdere inventariserende onderzoek wisten we dat al voor wat betreft de aard van de problematiek van de opgenomen jeugdigen en voor wat betreft het hulpaanbod dat ze de jeugdigen bieden, maar dit blijkt nu ook op het gebied van de effectiviteit het geval te zijn: sommige programma's hebben een aantoonbaar, vaak groot positief effect op de 'overall' psychosociale gedragsontwikkeling van ernstig gedragsproblematische jeugdigen, terwijl andere programma's de ontwikkeling van deze jeugdigen weinig of in het geheel niet bevorderen. Ook wanneer we de groepsleiding en de jeugdigen de effectiviteit van de programma's laten beoordelen doen zich grote verschillen voor tussen de programma's. Daarbij blijken de beoordelingen van de groepsleiders en de jeugdigen nogal eens tegengesteld te zijn aan de bevindingen die met de gestandaardiseerde testinstrumenten worden gevonden.

14.4 Effecten en behandelingsmethodiek

Eén van de verwachtingen van het onderzoek was dat er een samenhang naar voren zou komen tussen de psychosociale gedragsproblematiek van de jeugdigen, de pedagogische aanpak die zij daarvoor kregen en de ontwikkeling die zij doormaakten. Daarbij moet gedacht worden aan relaties zoals 'de ontwikkeling van delinquente jeugdigen is meer gebaat bij een structurende aanpak dan bij een affectief-emotioneel ondersteunende aanpak'.

Welnu, dergelijke samenhangen blijken in de hier onderzochte onderzoeksgroep niet duidelijk naar voren te komen. Het enige verband dat er tussen de ontwikkeling van de jeugdigen en de toegepaste methodiek wordt gevonden is dat jeugdigen (ongeacht de aard van hun problematiek) zich gunstiger ontwikkelen naarmate zij vaker systematisch in behandelingsplannings-sessies worden geëvalueerd.

Het feit dat er geen duidelijke samenhang wordt gevonden tussen de aard van de problematiek, de toegepaste behandelingsmethodiek en de ontwikkeling van de jeugdigen moet worden herleid tot het feit dat de problematieken van de jeugdigen en de behandelingsmethodieken van de programma's in veel opzichten overlappen. Wanneer we ons daarbij vervolgens reali-

seren dat het ene programma wel positieve effecten heeft doch een ander (met grotendeels analoge problemen bij de jeugdigen en gelijksoortige behandelingsmethodieken) daarentegen juist niet, dan is te verklaren dat de beoogde samenhangen niet worden gevonden.

Dit heeft tot gevolg dat op grond van dit onderzoek geen algemene uitspraken kunnen worden gedaan over de effectiviteit van bepaalde behandelingsmethodieken bij bepaalde problematieken, maar dat deze effectiviteit sterk aan de individuele programma's is gekoppeld. Dit onderstreept dat het ene programma het andere niet is, ook voor wat betreft de aard van de toegepaste methodiek en de uitvoering daarvan in de praktijk.

14.5 Effecten van specifieke programma's

In de voorgaande paragraaf kwam naar voren dat de effectiviteit van de behandelingsmethodieken voor bepaalde problematieken sterk aan de specifieke behandelingsprogramma's gebonden is. In kolom 7 van tabel 13.8 is te vinden voor welke psychosociale problematieken de verschillende programma's een remedie in huis hebben. In kolom 8 van deze tabel staat bij welke psychosociale gedragsproblemen de programma's een contraproductief effect hebben. We vatten de bevindingen hier kort samen.

Het *gedragstherapeutische programma van Hoenderloo* blijkt relatief goed te werken voor gemiddeld problematische recalcitrante adolescente jongens met aandachtsproblemen en weinig doorzettingsvermogen die agressief gedrag vertonen. Op emotioneel ongevoelige, neurotische en sociaal angstige jeugdigen heeft dit programma echter een ontwikkelingsbelemmerende uitwerking.

Het *gedragstherapeutische programma van Valkenheide* blijkt een positieve uitwerking te hebben op gemiddeld problematische neurotische en angstig-depressieve adolescente jongens, evenals op sociaal-angstige jeugdigen, doch is minder effectief bij recalcitrante, delinquente jeugdigen. We signaleren verder bij dit programma een gering ongunstig effect op de 'overall' psychosociale ontwikkeling van de jeugdigen.

Het *schoolhuis van Amstelslad* werkt positief uit bij adolescente allochtone jongens en meisjes die aandachts- en denkproblemen hebben en een gebrek aan doorzettingsvermogen vertonen. Dit programma lijkt echter een beduidend minder gunstige uitwerking te hebben op delinquentie en emotionele onthechting.

Het *programma van Glen Mills* heeft een zeer positieve uitwerking op ernstig problematische

delinquente allochtone adolescenten die imponerend gedrag vertonen en kampen met emotionele onthechting. Dit programma lijkt in mindere mate eventueel sociaal angstig gedrag te tackelen. Ook lijkt dit programma in mindere mate het zelfstandig doorzettingsvermogen te bevorderen.

De *gedragstherapeutische aanpak van Harreveld-I* heeft vooral positieve effecten bij ernstig problematische recalcitrante adolescente meisjes met neurotische problemen en aandachts- en denkproblemen en die neigen naar delinquent gedrag. Dit programma lijkt in mindere mate effectief te zijn wanneer het daarbij tevens gaat om angstig-depressief, agressief en imponerend gedrag.

De *psychodynamische aanpak van Harreveld-II* heeft een verhoudingsgewijs gunstige uitwerking op recalcitrante adolescente jongens en meisjes die enerzijds neurotisch, angstig-depressief en emotioneel onthecht gedrag vertonen en anderzijds kampen met aandachtsproblemen en agressief, delinquent en imponerend gedrag. Dit programma lijkt minder in staat om sociale isolatie en sociale interactieproblemen een gunstige wending te geven.

De *PEL-ervaringsleerprojecten* weten de ontwikkeling van ernstige gedragsprobleematische jeugdigen een aanzienlijk positieve wending te geven. Het betreft hier wat oudere, sociaal geïsoleerde en emotioneel onthechte adolescenten met aandachts- en denkproblemen die recalcitrant, agressief en delinquent gedrag vertonen en zich imponerend gedragen. Het programma lijkt iets minder effectief te zijn daar waar het gaat om het aankweken van doorzettingsvermogen.

De *schoolopvang van Matrix-BJ* biedt aan wat jongere adolescente jongens en meisjes die sociaal teruggetrokken en delinquent gedrag vertonen en daarbij concentratieproblemen en weinig doorzettingsvermogen ten toon spreiden positieve kansen op een gunstiger ontwikkeling. Dit programma is echter minder effectief wanneer genoemde jeugdigen daarnaast tevens neurotisch, bazig en imponerend gedrag vertonen.

De *structuurgroep van Horizon* biedt jongens met psychiatrische klachten flink wat uitzicht op een gunstiger verloop van de ontwikkeling. Dit programma sorteert over een breed psychosociaal gebied positieve effecten, dat wil zeggen zowel bij emotionele probleemaspecten (angstig-depressief gedrag, inadequatie, sociaal teruggetrokken gedrag en emotionele onthechting), als bij externaliserende probleemgedragingen (aandachts- en denkproblemen, agressief en imponerend gedrag). Wel zien we bij dit programma een toename aan recalcitrant gedrag bij de jeugdigen.

14.6 De reikwijdte van het effect

Het onderzoek bood de mogelijkheid om de jeugdigen in de verschillende programma's gedurende slechts een jaar te volgen. Omdat de onderzoeksperiode begon vanaf het moment van opname in de verschillende programma's, was het te verwachten dat bij afronding van het onderzoek nog een deel van de jeugdigen in de programma's verbleef. Dat bleek inderdaad het geval. Bij het afsluiten van dit onderzoek bevond zich nog een substantieel deel van de jeugdigen (47%) in één van de door ons onderzochte programma's (tehuizen).

De door ons berekende effecten zijn derhalve tot stand gekomen op basis van jeugdigen die ten dele wél en ten dele nog niet het programma hadden verlaten. Dat houdt in dat de vraag in hoeverre de effecten ook beklijven, via dit onderzoek niet is te beantwoorden. Wij rapporteren hier in feite over de korte termijn effecten van de verschillende programma's.

We kunnen hier nog aan toevoegen dat van de onderzoeksjongeren in Glen Mills vrijwel iedereen ten tijde van de follow-up meting nog in het tehuis verbleef. Of de gunstige effecten die hier tijdens de behandeling worden bereikt ook na het verlaten van Glen Mills zullen beklijven, blijft voorshands een onbeantwoorde vraag.

Ook voor de jongeren die deelnamen aan de diverse PEL-projecten moet het voorbehoud worden gemaakt dat voor deze jongeren de laatste meting plaats vond direct na het verlaten van het project. Derhalve kan hier evenmin een uitspraak worden gedaan over de vraag in hoeverre de behaalde effecten positief zullen doorwerken.

Daar staat tegenover dat de jeugdigen in het Schoolhuis tijdens de laatste follow-up meting allen bleken te zijn vertrokken. De geringe effecten die dit programma te zien geeft, lijken op het eerste gezicht een gevolg van het feit dat na het verlaten van het Schoolhuis de bereikte resultaten snel verdwijnen. We constateerden echter bij de tussenmeting al dat de effecten van het Schoolhuis gering waren.

Het is duidelijk dat voor meer inzicht in de reikwijdte van de effecten langer lopend follow-up onderzoek noodzakelijk is. Wij bevelen dan ook aan om tenminste twee tot drie jaar de ontwikkeling te volgen. Pas dan kunnen ook uitspraken worden gedaan over middellange en lange termijn effecten. Ook kan dan blijken in hoeverre er sprake is van een 'sleeper-effect' (weinig positief effect bij vertrek, maar later blijken alsnog positieve effecten) of van een 'good-bye-effect' (veel positief resultaat bij vertrek waar later weinig meer van is terug te vinden).

14.7 Programmadefinitie

In dit onderzoek kwam naar voren dat de in de verschillende residentiële programma's opge-

nomen jeugdigen in grote lijnen psychosociale gedragsproblemen vertonen die sporen met de indicaties voor opname die de diverse programma's stellen. Daarnaast zagen we dat de problemen van de jeugdigen in de verschillende programma's soms aanzienlijk overlappen: een aantal programma's richt zich op jeugdigen met (deels) dezelfde problematieken. Dat geldt eveneens voor de toegepaste methodiekaccenten: het merendeel der programma's hanteert aan de gedragstherapie of aan het taakvaardigheidsmodel ontleende structureringsmethodieken.

Op zich is daar niets mis mee, ware het niet dat we tevens zagen dat programma's bij dezelfde problematieken uiteenlopende effecten hebben. Zo hebben bijvoorbeeld Hoenderloo en Valkenheide in grote lijnen dezelfde doelgroep en leggen deze programma's min of meer dezelfde methodiekaccenten, maar daar waar het ene programma op een bepaald gebied effect sorteert, bijvoorbeeld op emotionele problematiek, sorteert het andere programma juist effect op een ander gebied, bijvoorbeeld op gedragsproblematiek.

Een belangrijke vraag voor de programma's is in het licht van het bovenstaande dan ook: op welke psychosociale probleemgebieden willen we precies positieve effecten behalen bij de jeugdigen. In tabel 13.8 alsook in paragraaf 14.5 valt te lezen bij welke psychosociale problemen de verschillende programma's beter en minder goed presteren.

Teneinde de effectiviteit en efficiency van de hulpverlening aan jeugdigen met ernstige psychosociale gedragsproblemen te bevorderen is het van belang dat de instellingen hun programma's in het licht van deze bevindingen evalueren en zo nodig bijstellen.

Indien een programma bepaalde problematieken van jeugdigen wel beoogt te begunstigen maar op dat gebied weinig effecten behaalt, dan kunnen grofweg twee wegen worden bewandeld: ofwel de gewraakte problematiek wordt als doelgroepproblematiek uit het programma verwijderd en het programma richt zich voortaan alleen op die problemen van jeugdigen waarbij wel gunstige effecten worden behaald, ofwel het programma houdt de gehanteerde methodiek nog eens goed tegen het licht en stelt deze bij, zodat in de toekomst ook op het niet effectieve gebied wel positieve effecten zullen worden behaald. In dit laatste geval dient de bijgestelde methodiek overigens wel in een nieuw follow-up onderzoek op effect te worden getoetst.

Ook het omgekeerde kan zich uiteraard voordoen. Programma's kunnen gunstige effecten hebben op psychosociale problematiekgebieden waar het programma in eerste instantie niet voor was bedoeld. In dit geval zouden de instellingen kunnen overwegen deze problematiek als doelgroepproblematiek in het programma op te nemen.

14.8 Diagnostiek en indicatiestelling

In dit onderzoek zagen we dat bij verschillende residentiële programma's wisselende en genuanceerde effectbeelden hebben. De bevindingen duiden erop dat jeugdigen met bepaalde problemen in het ene programma een grotere kans hebben zich gunstig te ontwikkelen dan in het andere.

In de vorige paragraaf presenteerden we een werkwijze die de efficiency en effectiviteit van de programma's kan vergroten, namelijk bijstellen van de beoogde doelgroep met psychosociale gedragsproblematieken waarvoor het programma een remedie in petto heeft en/of het bijstellen van de methodiek van een programma.

Maar er is ook nog een tweede methode om de efficiency en effectiviteit van de programma's te vergroten, namelijk: de opname van jeugdigen in een programma baseren op een deugdelijke diagnostiek en indicatiestelling.

In dit onderzoek komt het percentage jeugdigen dat tijdens de behandeling wordt overgeplaatst omdat een behandelingsplek elders betere vooruitzichten biedt uit op 24%. Daar moet nog een percentage bij worden opgeteld van 31% jeugdigen dat om negatieve redenen voortijdig vertrok, hetgeen weinig anders kan worden uitgelegd dan dat het programma voor de problematiek van deze jeugdigen geen goed aanbod heeft.

Nog afgezien van de vraag dat het voor jeugdigen doorgaans belastend is om te worden overgeplaatst of voortijdig te moeten vertrekken mag het duidelijk zijn dat de genoemde percentages de effectiviteit van de programma's niet ten goede zal komen. Een deugdelijke diagnostiek en indicatiestelling aan het begin van de rit zal overplaatsing en uitval op een later tijdstip voor een belangrijk deel kunnen voorkomen (Scholte & Van der Ploeg, 2002).

We merken in dit verband terzijde nog op dat het aantal van bijna de helft jeugdigen dat voortijdig uitvalt of wordt overgeplaatst in de residentiële jeugdzorg als sinds jaar en dag een lastig te beïnvloeden constante lijkt te zijn (Scholte, 1995).

14.9 Gebruik van instrumenten in de regulatieve cyclus

In de regulatieve cyclus van de planmatige hulpverlening (Knorth & Smit, 1999; van Hout & Spinder, 2001) dient niet alleen bij de start van de hulpverlening een adequate probleemdiagnose te worden gemaakt en een passende indicatie te worden gesteld, ook dient de voortgang en het effect van de hulp periodiek te worden getoetst. Hierdoor kan de hulpverlening bij negatieve ontwikkelingen tijdig worden bijgesteld.

Dat het gebruik van deze cyclus effectief is blijkt ook uit dit onderzoek: jeugdigen waarvan de hulp periodiek wordt geëvalueerd hebben betere ontwikkelingskansen dan jeugdigen waarvan

de hulp niet of minder regelmatig wordt geëvalueerd.

Een andere bevinding van dit onderzoek is dat het oordeel van de groepsleiding over de ontwikkeling van de jeugdigen nauwelijks overeenkomt met de uitslagen die bij het gebruik van gestandaardiseerde testinstrumenten naar voren komen. Dit verschijnsel werd eveneens aangetroffen bij ons onderzoek van de effecten van de gezinsvoogdij en de ambulante jeugdzorg (Scholte & van der Ploeg, 2002). Ook in het onderzoek naar de effecten van het Youth at Risk programma (Jakobs & Van Wijk, 2002) komt duidelijk naar voren dat de hulpverleners positief zijn over het resultaat, terwijl testuitslagen aangeven dat de jeugdigen niet tot nauwelijks vooruit zijn gegaan.

Deze discrepantie zal niet alleen tot moeilijkheden kunnen leiden bij de probleemdiagnose en een daaruit voortvloeiende indicatiestelling, die bij een onjuiste taxatie al snel tot ineffectieve hulpadviezen zal leiden, maar ook bij de periodieke evaluatie van de hulp. Immers, wanneer deze evaluaties worden gestoeld op alleen de globale oordelen van de groepsleiding bestaat het risico dat de ontwikkeling van de jeugdigen al snel als 'redelijk positief' en de lopende hulpverlening al snel als 'wel enigszins werkend' zal worden bestempeld. Dit vergroot weer de kans dat de lopende individuele methodische aanpak van een jeugdige te snel (en wellicht ten onrechte) in zijn bestaande vorm wordt gecontinueerd.

Het verdient daarom aanbeveling niet alleen bij de probleemdiagnose gebruikt te maken van valide en betrouwbare instrumenten om de (probleem)situatie te taxeren, maar dezelfde instrumenten ook te gebruiken bij de periodieke evaluaties. Het geobjectiverde beeld van de ontwikkeling van de jeugdigen dat hierdoor wordt verkregen kan de globale indrukken van de groepsleiding en gedragswetenschappers aanvullen en een objectieve grondslag bieden om het effect van de hulp te taxeren. Op grond hiervan kan dan worden besloten of de hulpverlening kan worden beëindigd of dat ze gecontinueerd of bijgesteld moet worden.

14.10 Het meervoudig risicomodel

Zoals in de inleiding is uiteen gezet hebben we ons in de onderzoeksopzet sterk laten leiden door het meervoudig risicomodel. De vraag is of na een jaar het aantal risicofactoren is afgenomen. We kunnen daar het volgende antwoord op geven.

Bij opname blijken de jeugdigen op alle risicogebieden problematisch tot zeer problematisch. Na een jaar is dat minder. Voor de verschillende gebieden uit het meervoudig risicomodel stelden we het volgende vast.

Twee derde tot drie kwart van de jeugdigen functioneert op school adequaat. Een derde van de jeugdigen heeft problemen met klasgenoten en leerkrachten, terwijl een kwart onvoldoende

presteert op school. Opvallend is dat nauwelijks meer gebruik wordt gemaakt van een vorm van het Speciaal Onderwijs.

De vrije tijdsbesteding laat zien dat de jeugdigen die in meerderheid zinvol invullen. Alcohol- en drugsgebruik vormt voor een deel van de jeugdigen echter nog een probleem.

De meeste jeugdigen onderhouden vriendschappen. Er zijn echter ook jeugdigen (17%) zonder vrienden. Het sociale netwerk van jeugdigen bestaat verder vooral uit relaties met de moeder(figuur) en broers en zussen. Leerkrachten maken nauwelijks deel uit van dit netwerk.

Gedragsproblemen deden zich naar eigen zeggen weinig voor. De meeste moeite hadden de jeugdigen met het intomen van hun agressie en met het onder controle houden van het drankgebruik. Daar had een derde respectievelijk de helft van de jeugdigen nog problemen mee.

Of de gezinssituatie naar een jaar ook in positieve zin is gewijzigd, kan vanuit dit onderzoek niet worden vastgesteld. Wel is gebleken dat vanuit de programma's de gezinnen van de jeugdigen weinig tot geen aandacht krijgen.

Kortom het aantal risicofactoren is bij de meeste jeugdigen duidelijk afgenomen, maar speelt een deel van hen nog steeds parten. In het verlengde daarvan kan worden opgemerkt dat de sociale participatie binnen de samenleving bij de meeste jeugdigen duidelijk is toegenomen.

Hierbij moet wel het voorbehoud worden gemaakt dat deze gegevens zijn gebaseerd op de mening van de jeugdigen zelf en op slechts een deel van de onderzoeksjeugdigen, namelijk de jeugdigen die aan het interview deelnamen. Van deze jeugdigen verbleef 40% nog in het programma (instelling) ten tijde van het interview.

Gelet op de geringe plaats die het gezin in de programma's inneemt, is een nadere heroriëntatie op de rol van het gezin dringend gewenst

14.11 Tot slot: de belangrijkste conclusies en aanbevelingen

In dit onderzoek hebben we een beeld geschetst van de doelgroep en aanpak van negen residentiële programma's voor jeugdigen met ernstige psychosociale gedragsproblemen. Ook onderzochten we het effect van de hulp en probeerden we factoren op te sporen die de ontwikkeling van jeugdigen met ernstige psychosociale problemen kunnen bevorderen of juist belemmeren. De belangrijkste bevindingen van dit onderzoek zijn:

1. De residentiële programma's voor jeugdigen met ernstige psychosociale (gedrags)problemen hebben een bescheiden effect op de korte termijn.

Volgens de hulpverleners gaat 88% van de jeugdigen er tijdens het verblijf op vooruit en schat men bij 56% van de vertrokken jeugdigen de toekomst positief in. De na een jaar geïnterviewde jeugdigen zijn in meerderheid (58%) positief gestemd over hun ontwikkeling.

De gestandaardiseerde onderzoeksinstrumenten laten echter een minder rooskleurig beeld zien. De CBCL stelt vast dat 22% van de jeugdigen vooruit is gegaan. De NPVJ geeft aan dat 23% van de jeugdigen een positieve ontwikkeling heeft doorgemaakt en de Psycho-pathie-vragenlijst komt uit op 33% jeugdigen die verbeteren.

Bij de interpretatie van deze bescheiden effecten moet echter wel worden bedacht dat ook het voorkomen van een verder afglijden in de problematiek als een positief effect kan worden beschouwd.

Het gaat hier om korte termijn (na een jaar) effecten. Of deze effecten ook gelden voor de middellange of lange termijn is op grond van dit onderzoek niet te beantwoorden. Het verdient daarom nadrukkelijk aanbeveling om de jeugdigen in hulpverleningsprogramma's langere tijd in hun ontwikkeling te volgen.

2. In het voorgaande punt was sprake van het gemiddelde effect van alle programma's tezamen. Het onderzoek geeft echter aan dat bepaalde programma's jeugdigen met bepaalde problematieken meer ontwikkelingskansen bieden dan andere. Het verdient dan ook aanbeveling dat de programma's zich beperken tot de welomschreven doelgroepen waarmee zij resultaat boeken of dat de programma's zich aanpassen aan doelgroepen waarmee zij niet succesvol zijn (en een programma ontwikkelen dat beter past bij de problematiek). Kortom de onderzoeksuitslagen vormen een duidelijk uitgangspunt ter verbetering van de onderzochte programma's.
3. Jeugdigen die in positieve zin van de programma's profiteerden zijn vooral jeugdigen die tijdens het verblijf in het programma:
 - . goede relaties hadden met hun groepsgenoten en groepsleiding
 - . zich hielden aan de gestelde regels
 - . minder deelnamen aan vechtpartijen
 - . meer zelfinzicht ontwikkelden.

Het omgekeerde geldt voor jeugdigen die zich negatief ontwikkelden. Een bijstelling van het programma zou zich vooral op deze punten moeten richten en de methodische vraag centraal moeten stellen hoe 'lastige' jeugdigen toch effectief in het programma kunnen worden geïntegreerd.

4. De resultaten van de verschillende programma's zijn niet alleen een gevolg van verschillende probleemgroepen en verschillende werkwijzen, maar zijn voor een deel ook beïnvloed door andere factoren. Zo verbleven bijvoorbeeld de jeugdigen van Glen Mills bij de follow-up vrijwel allemaal nog in de strak gestructureerde leefomgeving van 'een programma ver weg van de grote stad', in tegenstelling tot de jeugdigen van het Amsterdam-
-

se Schoolhuis die bij de follow-up allen waren vertrokken en weer waren 'ondergedompeld in het leven van de grote stad'.

5. Als het gaat om het vaststellen van effecten dan blijkt er geen samenhang te bestaan tussen de uitkomsten van gestandaardiseerde meetinstrumenten en de subjectieve oordelen van de hulpverleners. Dit duidt er op dat het niet voldoende is om voor het beoordelen van ontwikkelingen van jeugdigen alleen af te gaan op het oordeel van de hulpverlener. Er dient ook gebruik te worden gemaakt van meer geobjectiveerde informatie verkregen via gestandaardiseerde meetinstrumenten. Het benutten van beide informatiebronnen bevordert een meer valide oordeel over de jeugdige en zijn situatie.
 6. Dat van de vertrokken jeugdigen minder dan de helft volgens plan is vertrokken (45%) geeft te denken. Het geeft aan dat een groot deel van de opgenomen jeugdigen na verloop van tijd niet in het programma bleek te passen. Hier wordt zichtbaar dat bij opname onvoldoende wordt gewogen of het programma wel een antwoord heeft op de problematiek van jeugdige. Dit klemt te meer omdat een onvoorzien voortijdig vertrek juist bij deze jeugdigen een extra negatief effect heeft. Bij het feit dat de onderzoekspopulatie al gekenmerkt wordt door een lange geschiedenis van hulpverlening die niet goed werkte komt daar voor de voortijdig vertrokken jeugdigen nog eens bij dat de toekomst van deze jeugd door de leiding zeer somber wordt ingezien.
 7. Het onderzoek laat zien dat de stelling 'hoe problematischer de jeugdige, hoe problematischer het gezin' zeker niet altijd op gaat. De gezinnen van de onderzoeksjeugdigen zijn weliswaar sterk problematisch maar niet zo problematisch als die van de gemiddelde tehuispopulatie. De verwachting dat de gezinnen - evenals de onderzoeksjeugdigen - eveneens problematischer zouden zijn, blijkt hier dus niet te kloppen. Dit zou er op kunnen wijzen dat behalve ongunstige gezinsinvloeden ook kindgebonden biologische factoren een rol spelen.
Hoe dit ook zij, de onderzochte programma's laten het gezin hoofdzakelijk links liggen. Noch in de doelstellingen noch in de werkwijze krijgt de samenwerking met de ouders een hoge prioriteit. Dat de positie en de betekenis van het gezin daarmee verkeerd worden ingeschat blijkt ook uit het feit dat bij opname slechts van 7% van de jeugdigen wordt gesteld dat het duidelijk de bedoeling is dat zij naar huis terug zullen keren en dat bij 11% dit waarschijnlijk het geval is. In werkelijkheid echter blijkt dat bij vertrek 50% terug keert naar het eigen gezin.
Het verdient dan ook aanbeveling dat het gezin meer wordt betrokken bij de behandeling. Een betere inschatting bij opname van de rol van het gezin en een duidelijker beleid waar-
-

in een terugkeer naar het gezin stapsgewijs wordt voorbereid, is dringend gewenst.

8. Hoewel de problematiek tussen de allochtone en de autochtone jeugdigen niet opvallend van elkaar verschilt krijgen beide groepen toch een verschillende pedagogische aanpak. Bij allochtone jeugdigen valt enerzijds meer accent op het reguleren van het gedrag en anderzijds op het bevorderen van sociaal vaardig en zelfstandig gedrag. De vraag rijst in hoeverre hier sprake is van een aanpak die wellicht meer is ingegeven door het (voor)oordeel dat allochtone jeugdigen strakker moeten worden aangepakt en dat zij kampen met een achterstand in sociale vaardigheden dan door een werkelijk verschil in problematiek met autochtone jeugdigen.
 9. Het meervoudig risicomodel in ogenschouw nemend kan worden geconcludeerd dat er op meerdere risicovolle gebieden (school, vrije tijdsbesteding en gedrag) vooruitgang is geboekt. De vrije tijdsbesteding (agressie en alcoholgebruik) blijft echter een bron van zorg. Dat het gezin weinig tot niet in de behandeling wordt betrokken, wijst op een ernstige lacune in de programma's.
 10. Het blijkt dat jeugdigen die vooruitgang boeken meer systematisch worden geëvalueerd tijdens hun ontwikkeling. Dit wijst er op dat programma's waarin het evalueren van de ontwikkeling van jeugdigen tot een duidelijk gestructureerd onderdeel behoort effectiever zijn. Het lijkt er op dat systematische evaluatie van jeugdigen een indicatie vormt voor een heldere organisatie van de hulpverlening. Of anders geformuleerd: hoe beter de hulpverlening is georganiseerd hoe meer kans op positieve effecten. Hoewel een goed georganiseerde hulpverlening op zich geen waarborg is dat er ook effectief hulp wordt verleend, bevat dit onderzoek een aanwijzing dat waar de organisatie goed in elkaar steekt ook de inhoudelijke kanten goed worden doordacht en de kans op positieve effecten lijkt toe te nemen.
-

LITERATUUR

- Bartels, A.A.J., Schuurmsma, S., & Slot, N.W. (2001). *Interventies*. In R. Loeber, N.W. Slot & J. Sergeant (Red.), *Ernstige en gewelddadige criminaliteit* (pp. 291-318). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Cook, T.D. & Campbell, D.I. (1979). *Quasi Experimentation. Design and Analysis: Issues for Field Settings*. Chicago: RandMcNally.
- Doreleijers, Th.A.H. (1995). *Diagnostiek tussen jeugdstrafrecht en hulpverlening*. Arnhem: Gouda Quint.
- Durlak, J.A. (1995). A Primer on effect-sizes. In: Durlak (Ed), *School-based prevention programs for children and adolescents*. Thousand Oaks: Sage..
- Hare, R.D. (1998). *Without conscience: the disturbing world of the psychopaths among us*. New-York: The Guildford Press.
- Hare, R.D. & Hervé, H.F. (1999). *Hare P-Scan*. Toronto: MHS.
- Jacobson, N.S. & Truax, P. (1991). Clinical significance: A Statistical Approach to Defining Meaningful Change in Psychotherapy Research. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59: 12-19.
- Jakobs, J.P. & Wijk, A.Ph. Van (2002). *Youth at Risk; verslag van de effecten*. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.
- Jansen, M.G. & Oud, J.H.L. (1993). *Residentiële hulpverlening geëvalueerd*. Nijmegen: Instituut voor Orthopedagogiek.
- Kloosterman, M. & Veerman, J.W. (1999). *Boddaert Belicht*. Utrecht: VOG.
- Lipsey, M.W. & Wilson, D.B. (1998), Effective interventions for serious juvenile offenders. A synthesis of research. In: Loeber, R. & Farrington. D.P. (Eds.), *Serious & Violent Juvenile Offenders. Risk factors and succesful interventions* (pp. 313-318). Thousand Oaks: Sage.
- Luteijn, F., Dijk, H. van & Van der Ploeg, F.A.E. (1981). *Junior Nederlandse Persoonlijkheidsvragenlijst*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Plewis, I. (1985). *Analyzing change. Measurement and explanation using longitudinal data*. New-York: John Wiley & Sons.
- Scholte, E.M. (1993). Basisdiagnostiek in de psychosociale jeugdhulpverlening: De Vragenlijst Sociale en Pedagogische Situatie. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 32, 251-270.
- Scholte, E.M. & Ploeg, J.D. van der (2002). Hulpverlening bij meervoudige psychosociale problemen van jeugdigen. In: *Jaarboek ontwikkelingspsychologie, orthopedagogiek en kinderpsychiatrie 5* (pp. 80-117). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Scholte, E.M. & Ploeg, J.D. van der (2002). *Effectieve hulpverlening aan jeugdigen met ernstige meervoudige psychosociale problemen, deel I & II*. Amsterdam: www.nippo.nl.
- Scholte, E.M. (1993). Basisdiagnostiek in de psychosociale jeugdhulpverlening: De Vra-
-

- genlijst Sociale en Pedagogische Situatie. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 32, 251-270.
- Scholte, E.M. (1995). Voortijdige tehuisverlaters. *Tijdschrift voor Adolescentenzorg*, 1, 122-130.
- Scholte, E.M. (1996; 1998; 2000). *Handleiding van de Vragenlijst Sociale en Pedagogische Situatie versie 4.2*. Delft/Amsterdam: Eburon/Nippo.
- SJN (1999). Jaarprogramma voor Jeugdonderzoek. Utrecht: PCOJ.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (1989). *Using multivariate statistics*. New-York: Harper-Collins.
- Van der Hooft, C. & Mesman-Schults, K. (1981). *Jeugd, TBR- en BB-gestelde jongeren*. Amsterdam: SISWO.
- Van der Ploeg, J.D. (1997). *Gedragsproblemen; ontwikkelingen en risico's*. Rotterdam Lemniscaat.
- Van der Ploeg, J.D. & Scholte, E.M. (1988). *Tehuizen in beeld*. Leiden: WOJ.
- Van der Ploeg, J.D. & Scholte, E.M. (1996a) *BJ-centra in beeld 3*. Delft/Amsterdam: Eburon/Nippo.
- Van der Ploeg, J.D. & Scholte, E.M. (1996b). *Vraag en aanbod-analyse regio Rotterdam*. Rotterdam/ Amsterdam: GGD/Nippo.
- Van der Ploeg, J.D. & Scholte, E.M. (2000). *Interventies bij zeer problematische jeugdigen*. Utrecht/Amsterdam: SJN/Nippo.
- Veerman, J.W., Fenger-Fanemann, B.I., Roschar-Rosenstein, A.S. & Veeneklaas, J.R. (1986). *Op het spoor gezet*. Amsterdam: MKD Kabouterhuis.
- Veerman, J.W., ten Brink, L. Tj., Slot, N.W. & Scholte, E.M. (2003). The Implementation of Families First in the Netherlands: A One Year Follow-up. *Child Psychiatry & Human Development*, 33: 227-244.
- Verhulst, F.C., Ende J. van der & Koot, J.M. (1996). *Handleiding voor de CBCL*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
-

BIJLAGE 1 Samenstelling begeleidingscommissie**Voorzitter:**

Dhr Drs F.J. Kauffman, lid PCOJ-college

Leden:

Dhr Drs H. Kok, zelfstandig adviseur

Dhr Prof Dr N.W. Slot, bijzonder hoogleraar 'Pro Juventute' op de afdeling orthopedagogiek van de faculteit der Psychologie en Pedagogiek, Vrije Universiteit in Amsterdam. Tevens directeur van PI Research te Amsterdam.

Dhr Drs G. Van der Berg, Expertisecentrum Jeugdzorg, Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW-jeugd) te Utrecht.

Mw. drs. J.A.M.A.Venmans, algemeen directeur Stichting OG Heldring en directeur van Stichting Ambulatorium.

Dhr Prof. dr. Tj(alling) Zandberg, Bijzonder Hoogleraar Orthopedagogiek, Rijksuniversiteit Groningen

BIJLAGE 2

Effect-grootte van de programma's op gedrag en persoonlijkheid

	1 (N=13)	2 (N=22)	3 (N=9)	4 (N=23)	5 (N=13)	6 (N=10)	7 (N=12)	8 (N=5)	9 (N=9)
<i>CBCL-hoofdschalen</i>									
geïnternaliseerde problemen	-0.13	+0.10	+0.52	-0.47	+0.06	-0.26	-0.03	-0.18	-0.02
geëxternaliseerde problemen	-0.11	+0.18	-0.05	-0.24	-0.05	-0.30	-0.60	+0.20	-0.12
totale problematiek	-0.18	+0.12	+0.08	-0.47	-0.04	-0.35	-0.44	+0.08	-0.18
<i>CBCL-syndroomschalen</i>									
angstig-depressief gedrag	-0.12	+0.00	-0.05	-0.30	+0.23	-0.55	+0.03	-0.10	-0.30
sociale teruggetrokken gedrag	+0.00	+0.10	+0.56	-0.35	-0.10	+0.19	+0.22	-0.46	+0.19
sociale problemen	+0.16	-0.19	+0.00	-0.21	+0.10	+0.00	-0.17	-0.63	-0.22
denkproblemen	-0.19	-0.26	+0.19	-0.18	-0.41	-0.06	-0.05	+0.12	+0.00
aandachtsproblemen	-0.23	+0.11	-0.38	-0.53	-0.03	-0.41	-0.23	+0.45	-0.34
delinquent gedrag	+0.20	+0.21	+0.20	-0.43	-0.20	-0.55	-0.67	-0.23	+0.00
agressief gedrag	-0.29	+0.14	-0.21	-0.09	+0.05	-0.10	-0.46	+0.44	-0.22
<i>NVP-J</i>									
inadequaat	+1.25	-0.05	+0.00	+0.03	-0.18	-0.35	+0.10	+1.02	+0.16
sociale inadequaat	+0.78	-0.32	+0.31	-0.22	-0.13	+0.34	-0.11	+0.00	-0.31
recalcitrant	-1.4	+0.17	+0.20	-0.03	-0.39	+0.06	-0.12	-0.93	+0.09
volharding	-1.2	+0.15	+0.13	+0.27	-0.12	+0.17	+0.27	-1.7	-0.15
dominant	+0.35	+0.13	+0.25	+0.03	+0.09	+0.00	-0.41	+1.5	+0.67
<i>Psychopathie-schaal</i>									
gevoelloos/egocentrisch	-0.02	-0.03	+0.55	-0.70	-0.11	-0.46	-0.07	-0.05	-0.25
dominant/risicovol	+0.10	+0.00	+0.07	-0.41	+0.08	-0.63	-0.58	+0.46	-0.06
totale psychopathie	+0.03	-0.01	+0.39	-0.65	-0.03	-0.59	-0.32	+0.19	-0.19

¹ 1 = Hoenderloo; 2 = Valkenheide; 3 = Schoolhuis Amstelstad; 4 = Glen Mills; 5 = Harreveld, gedragstherapeutisch; 6 = Harreveld, psychodynamisch; 7 = PEL-projecten; 8 = Matrix, Heerlen; 9 = Horizon, Rotterdam

² De omvang van het effect (Effect Size of ES) wordt berekend door het verschil in ruwe scores tussen de voormeting en nameting te delen door de gepoolde standaarddeviatie van de voor en de nameting. Een minteken duidt op een positief effect (het bijbehorende probleemgedrag is afgenomen), een plusteken duidt op een negatief effect (het bijbehorende probleemgedrag is toegenomen). De maat biedt een standaard om het effect van programma's onderling te vergelijken. Zo is een programma met een effect-grootte van -.40 twee keer zo effectief als ene programma met een effectgrootte van -.20. In de internationale literatuur worden effect-groottes van .20 en .40 gerapporteerd voor residentiële programma's voor ernstig gedragsprobleematische jeugdigen. In de tabel zijn de effecten groter dan of gelijk aan -.20 vetgedrukt.

